

MYKOLO ROMERIO UNIVERSITETO
TEISĖS FAKULTETO
VERSLO TEISĖS KATEDRA

JŪRATĖ VYSOCKIENĖ
DARBO IR SOCIALINIO APRŪPINIMO TEISĖS STUDIJŲ PROGRAMA

PENSIJŲ SISTEMŲ REFORMŲ LYGINAMOJI ANALIZĖ LIETUVOS IR LATVIJOS
VALSTYBĖSE
Magistro baigiamasis darbas

Darbo vadovas –
prof. dr. Audrius Bitinas

Vilnius, 2013

TURINYS

ĮVADAS	3
1. PENSIJŲ SISTEMŲ TEORINIAI ASPEKTAI	7
1.1. Socialinės saugos tradicijos	8
1.2. Pensijų sistemos samprata	9
1.3. Pensijų sistemų pagrindinių parametų analizė	10
1.3.1. Pagrindiniai pensijų sistemų finansavimo būdai	10
1.3.2. Pensijų sistemų administravimo būdai	13
1.3.3. Pagrindiniai pensijų sistemų modeliai	14
2. PENSIJŲ SISTEMŲ REFORMŲ PRIEŽASTYS	19
2.1. Lietuvos, Latvijos ir Europos Sąjungos šalių statistinių duomenų analizė.	20
2.2. Europos Sąjungos institucijų rekomendacijos	26
3. LIETUVOS IR LATVIJOS PENSIJŲ SISTEMŲ REFORMŲ ANALIZĖ IR JŲ ĮVERTINIMAS	31
3.1. Lietuvoje vykdytos pensijų sistemos reformos	31
3.2. Latvijoje vykdytos pensijų sistemos reformos	41
3.3. Lietuvoje ir Latvijoje vykdytų pensijų sistemų reformų pagrindiniai bruožai	47
3.4. Lietuvoje ir Latvijoje vykdytų pensijų sistemų reformų palyginimas.....	49
IŠVADOS	56
LITERATŪRA	59
SANTRAUKA	64
SUMMARY	65
PRIEDAI	66

IVADAS

Magistrinio darbo aktualumas. Pensijų sistemos reformą galima apibūdinti kaip pensijų sistemos pokyčius, siekiant sistemos veiksmingumo - gerinant sistemos administravimą, skaidrumą, informavimą, tobulinant einamųjų išmokų ir kaupiamųjų išmokų sistemos santykį, siekiant pensijų adekvatumo ir pakankamumo¹. Pensijų reformos yra vykdomos dėl įvairių priežasčių: dėl kintančių demografinių rodiklių, sulėtėjusios ekonomikos, globalizacijos, Europos Sąjungos teisės ir plėtros.

Pensijų sistemos reformų aktualumą lemia sudėtinga šalies demografinė ir ekonominė situacija. Prognozuojama, kad Lietuvoje moterų gyvenimo trukmė 2020 m. bus 84 metai, 2050 m. - 87,6 metai, vyrų gyvenimo trukmė 2020 m. bus - 79,9 metai, 2050 m. - 84 metai, 65 metų ir vyresni gyventojai 2020 m. sudarys 16,9 proc., 2040 m. - 18,25 proc., 2060 m. - 19,5 proc., 2080 m. - 20,7 proc. visų gyventojų². Taip pat, dėl mažo gimstamumo ir emigracijos mažėja dirbančių asmenų skaičius. Šiuo metu Lietuvoje 1,1 žmogaus išlaiko 1 pensijos gavėją. Prognozuojama, kad 2039 m. 1 mokėtojas išlaikys 1 gavėją, o 2050 m. 0,95 įmokos mokėtojo išlaikys 1 pensijos gavėją³. Tai reiškia, kad dėl mažėjančio apdraustųjų ir didėjančio pensininkų skaičiaus išlaidos pensijoms finansuoti ateityje tik didės.

Lietuvos socialinė saugos sistema jau šiandien neužtikrina tinkamo pajamų pakeičiamumo lygio (37,2 proc.)⁴, o remiantis prognozėmis dabartinė Lietuvos pensijų sistema 2050 m. galės užtikrinti tik 25 proc. pajamų pakeičiamumo normą⁵. Esant tokiems neigiamiems demografiniams pokyčiams ir nepalankioms prognozėms ypač aktualu ieškoti naujų būdų ir priemonių pagyvenusių asmenų pakankamo gyvenimo lygio užtikrinimui. Todėl, palyginus Lietuvoje ir Latvijoje vykdytas reformas pensijų srityje, galima įvertinti pasiektus rezultatus, kurie būtų sėkmingai pritaikyti tolimesnėje pensijų sistemos reformoje.

Temos aktualumą pabrėžia Lietuvos ir užsienio šalių mokslinės literatūros autoriai. Pensijų sistemų reformas analizuoja A. Bitinas, R. Lazutka, A. Guogis, T. Gudaitis, P. Gylys, J. Tartilas, T. Medaiskis, J. Aidukaitytė, D. Skučienė ir kiti. Pensijų sistemų finansinį tvarumą bei stabilumą taip pat nagrinėja užsienio šalių autoriai: G.Espring-Andersen, B.Palier, V.Andrietti, C.Henseleit, V.Rosauer, N.Barr, P.A.Diamond, A.G.Biggs, J.R.Brown, G.Springstead, A. Boersch, P. Van der Noord, R. Herd, L.Willmore, J.Bailliu, H. Reisen ir kiti.

¹Bitinas, A. Tartilas, J. Litvaitienė, J. Socialinės apsaugos teisė. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2011. P.108.

²World Population Prospects // <http://esa.un.org/unpd/wpp/country-profiles/pdf/440.pdf>; prisijungimo laikas: 2012-11-12.

³Pension schemes and pension projections in the EU-27 Member States - 2008-2060 //

http://ec.europa.eu/economy_finance/publications/publication16034_en.pdf; prisijungimo laikas: 2012-11-12.

⁴Lietuvos Respublikos socialinės saugos ir darbo ministerija // <http://www.socmin.lt/index.php?1713385148>; prisijungimo laikas: 2013-01-22.

⁵Lietuvos Respublikos socialinės apsaugos ir darbo ministerija // <http://www.socmin.lt/index.php?-515321384>; prisijungimo laikas: 2013-01-10.

A.G.Biggs, J.R.Brown, G.Springstead teigia, kad siekiant sumažinti socialinio draudimo finansų jautrumą ekonominiams veiksniams, reikia modifikuoti socialinio draudimo finansavimo sistemą, t.y. derinti einamąjį ir kaupiamąjį finansavimo būdą⁶.

N. Barr, P.A.Diamond pabrėžia, kad nėra visoms šalims tinkančios, universalios pensijų sistemos. Todėl, reformuojant pensijų sistemą, konkreti valstybė turi tinkamai paskirstyti viešo ir privataus sektoriaus našta, atsižvelgiant į šalies demografinius rodiklius bei finansinę padėtį⁷.

L.Willmore teigia, kad reformuota pensijų sistema turi veikti trijų pakopų principu, kur savanoriškas pensijų draudimas turi būti skatinamas mokesčių lengvatomis. Taip pat autorė pabrėžia, kad pensijų lygis turi būti siejamas su bendru vidaus produktu tenkančiu vienam gyventojui, o ne su vidutiniu darbo uždarbiu⁸.

P. Van der Noord, R.Herd pažymi, kad vykdant pensijų reformas, reikia įvertinti ne tik visuomenės senėjimo ir kitų demografinių rodiklių įtaką pensijų stabilumui, bet taip pat atlikti sveikatos, švietimo sistemos pokyčių tyrimus, kurie ypač aktualūs ateities kartoms⁹.

J.Bailliu, H. Reisen pažymi, kad pensijų kaupimas turi būti vykdomas įvedant visiems asmenims privalomąjį valstybinį kaupimą, kuris turėtų sumažinti socialinę nelygybę senatvėje¹⁰.

Lietuvos mokslininkai pensijų reformą vertina įvairiai, tačiau dauguma jų šalyje įvykdytą pensijų sistemos pertvarką vertina neigiamai.

R. Lazutka pažymi, kad socialinio draudimo pensijų privatizavimas buvo inicijuotas verslo interesų grupių ir laisvosios rinkos ortodoksų, palaikomas Pasaulio banko ir politinės dešinės. Socialinio draudimo pensijų daliniu privatizavimu apsiribojusi reforma neišsprendė reformai keltų tikslų: padidinti apdraustųjų skaičių, įveikti socialinio draudimo fondo deficitą¹¹.

A. Bitinas akcentuoja, kad perėjimas prie kaupiamųjų schemų neišspręs demografinių, ekonominių ir socialinių reiškinių sukeltos pensijų sistemos krizės. Ateities socialinės apsaugos sistemų reformos turi būti nukreiptos užimtumui didinti, darbo rinkai plėsti, lanksčių darbo sąlygų sudarymui vyresnio amžiaus asmenims. A. Bitinas pabrėžia, kad valstybinių sistemų privatizavimas nėra vienintelis būdas reformuoti pensijų sistemas. Europos Sąjungos valstybėse socialinio draudimo įmokų sąskaita nekuriamos privačios kaupiamųjų pensijų schemos¹².

---

⁶Biggs A.G., Brown J.R., Springstead G. Alternative methods of price indexing social security: implications for benefits and system financing // <http://www.nber.org/papers/w11406>; prisijungimo laikas: 2012-11-12.

⁷Barr N., Diamond P.A. Reforming Pensions // http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=1315444#; prisijungimo laikas: 2012-04-12.

⁸Willmore L. Three Pillars of Pensions? A Proposal to End Mandatory Contributions // http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=233586; prisijungimo laikas: 2012-08-10.

⁹Van der Noord P., Herd R. Pension Liabilities in Seven Major Economies // <http://www.oecd-ilibrary.org/docserver/download/51gsjvhv87r8.pdf?expires=1364936640&id=id&accname=guest&checksum=91BA20BDB9F29FBA6EF62A8012772728>; prisijungimo laikas: 2012-11-12.

¹⁰Bailliu J., Reisen H. Do funded pensions contribute to higher aggregate savings? A crosscountry analysis // <http://www.oecd.org/dev/1922501.pdf>; prisijungimo laikas: 2012-02-12.

¹¹Lazutka R. Pensijų sistemų raida Lietuvoje // Filosofija. Sociologija. 2007, T18, Nr. 2, P. 78.

¹²Bitinas A. Pensijų sistemų reformavimo Europos Sąjungos valstybėse praktiniai aspektai // Viešoji politika ir administravimas. 2006, Nr. 17.

A. Guogio nuomone, pensijų reforma ir pensijų sistema turi būti valdoma siekiant socialinio teisingumo įgyvendinimo. Tam neužtenka vien tik formalių pensijų reformos rezultatų - jog pensijų fondai įkurti ir veikia. Turi būti nagrinėjama, kokį socialinį poveikį pensijų sistema turės ateityje¹³.

T. Gudaitis teigia, kad pensijų sistemos reforma iš dalies sumažino galimybes didinti pensijas dabartiniams pensininkams. Taip pat yra rizika, kad sumažėjusios pensijos gali padidinti valstybės išlaidas mažas pajamas gaunančių asmenų kompensacijoms. Todėl, norint užtikrinti sėkmingą pensijų sistemos reformos tęstinumą, reikia toliau tobulinti tam tikras reformos sritis¹⁴.

T. Medaiskis pažymi, kad negalima iš anksto pasakyti, laimės ar pralaimės būsimasis pensininkas, jei atitrauks dalį savo įmokos iš „Sodros“. Nuo recesijos abi pakopos nukentėjo maždaug vienodai, taigi nė viena lemiamo pranašumo neturi. Todėl asmenims, norintiems dalyvauti pensijų kaupimo sistemoje, reikia leisti rinktis. T. Medaiskis teigia, kad lemiamu argumentu, reikia ar nereikia antrosios pakopos, galėtų būti pensijų rezervo, skirto nepalankiai demografinėi ateičiai, formavimas, kurio valdymą reikėtų patikėti profesionaliems investuotojams¹⁵.

Problema. Lietuvoje mokamos senatvės pensijos yra vienos mažiausių Europos Sąjungoje. Vidutinė senatvės pensija turint būtinąjį stažą Lietuvoje 2012 metais yra 842,4 Lt¹⁶, o Latvijoje - atitinkamai 893,7 Lt (atskaičius 26 proc. pajamų mokesčių nuo sumos viršijančios 808 Lt)¹⁷. Taigi mokamų pensijų dydis abiejose šalyse yra mažas ir neužtikrina pakankamo pajamų lygio senatvėje.

Taip pat Lietuvoje egzistuoja socialinio draudimo biudžeto subalansavimo problema, t.y. išlaidos viršija pajamas ir biudžeto deficitas 2012 m. pabaigoje buvo atitinkamai 9 477 mln. Lt¹⁸.

Kita pensijų sistemos problema yra pensijos dydžio ateityje neapibrėžtumas ir neprognozuotumas. Ši problema atsiranda todėl, kad pensijos dydis priklauso nuo valstybės finansinių galimybių ir politinių sprendimų. Ypač Lietuvoje tai pasireiškia prieš kiekvienus Seimo ar savivaldybių rinkimus, kai politinės partijos ar jų lyderiai daro didelę įtaką socialinės saugos sistemai, priimamais populistiniais sprendimais destabilizuoja šios sistemos veikimą.

---

¹³Guogis A. Kai kurie korporatyvinės socialinės atsakomybės ir socialinio teisingumo aspektai// Viešoji politika ir administravimas. 2006, Nr. 18. P. 74.

¹⁴Gudaitis T. Lietuvos pensijų sistemos reformos vertinimas: nuo koncepcijos iki pirmųjų anuitetų. // Organizacijų vadyba. 2009, Nr. 49.

¹⁵Medaiskis T. Antroji pensijų pakopa. Dalyvauti ar ne ? // <http://iq.lt/komentarai/antroji-pensiju-pakopa-dalyvauti-ar-ne-2>; prisijungimo laikas: 2012-12-12.

¹⁶Socialinės apsaugos ir darbo ministerija // <http://www.socmin.lt/index.php?1713385148>; prisijungimo laikas: 2013-02-12.

¹⁷Latvijos centrinis statistikos biuras // <http://www.csb.gov.lv>; prisijungimo laikas: 2013-02-12.

¹⁸Valstybinio socialinio draudimo fondo valdyba prie Socialinės saugos ir darbo ministerijos // http://www.sodra.lt/index.php?cid=182&new_id=23303; prisijungimo laikas: 2013-02-12.

Pastaruoju metu Lietuvoje ir kitose šalyse sprendžiama problema, kaip užtikrinti pusiausvyrą tarp valstybinio socialinio draudimo garantijų ir asmeninės individo atsakomybės, t.y. kiek leidžiama perkelti atsakomybės pačiam individui, mažinant valstybės atsakomybę.

Magistrinio darbo reikšmė. Pensijų sistemų reformavimas yra neišvengiamas ir vyksta nuolat, ieškant įvairių būdų ir nagrinėjant kitų valstybių praktiką. Jei pensijų sistemos nebus reformuojamos, išlaidos dėl demografinių ir ekonominių pokyčių toliau didės. Todėl analizuojant kitų valstybių pensijų sistemų reformas ir jų tendencijas, galima lengviau modeliuoti Lietuvos pensijos sistemos ateitį, prognozuoti vykdomų reformų perspektyvas.

Remiantis magistrinio darbo medžiaga galima įvertinti Lietuvos ir Latvijos pensijų sistemų reformų pasiektus rezultatus. Šis darbas leis išskirti pasirinktų pensijų modelių privalumus ir trūkumus, numatyti priemones, kurios gali padėti tobulinti pensijų sistemų reformas.

Magistrinio darbo tikslas - nustatyti Lietuvoje ir Latvijoje įvykdytų pensijų sistemų reformų pagrindinius bruožus, išskirti jų privalumus ir trūkumus bei pateikti pasiūlymus Lietuvos pensijų sistemos tobulinimui.

Magistrinio darbo uždaviniai.

1. Išnagrinėti pensijų sistemų pagrindinius parametrus: pensijų sistemų finansavimo, administravimo būdus.
2. Išnagrinėti pensijų sistemų modelius Europos Sąjungos šalyse, nustatyti jų pranašumus ir trūkumus.
3. Palyginti Lietuvos, Latvijos ir Europos Sąjungos šalių socialinius ir ekonominius rodiklius.
4. Išnagrinėti Europos Sąjungos institucijų rekomendacijas dėl pensijų sistemų reformų.
5. Išanalizuoti Lietuvos ir Latvijos pensijų sistemų teisinį reglamentavimą ir įvykčius pokyčius.
6. Nustatyti Lietuvos ir Latvijos pensijų sistemų reformų pagrindinius bruožus.
7. Palyginti ir įvertinti Lietuvoje ir Latvijoje įvykdytas pensijų sistemų reformas.
8. Remiantis atlikta analize suformuoti išvadas bei siūlymus, kurie sudarytų galimybę pensijų sistemų tobulinimui.

Magistrinio darbo struktūra. Darbą sudaro įvadas, trys dėstomosios dalys, išvados, naudotos literatūros sąrašas ir priedai.

Pirmojoje dalyje „Pensijų sistemų teoriniai aspektai“ analizuojamos socialinės saugos tradicijos bei pensijų samprata. Taip pat nagrinėjami pensijų sistemų finansavimo, administravimo būdai, pensijų sistemų modeliai. Šios dalies pabaigoje yra pateikiamas pensijų sistemų modelių vertinimas.

Antroje dalyje „Pensijų sistemų reformų priežastys“, remiantis Europos statistikos biuro, Lietuvos statistikos departamento ir Latvijos statistikos biuro duomenimis, atlikta Lietuvos, Latvijos ir Europos Sąjungos šalių socialinių ir ekonominių rodiklių lyginamoji analizė. Taip pat pateikiamos Europos Sąjungos institucijų rekomendacijos dėl pensijų sistemų reformos.

Trečiojoje dalyje „Lietuvos ir Latvijos pensijų sistemų reformų analizė ir jų įvertinimas“ išanalizuota Lietuvos ir Latvijos pensijų sistemą reglamentuojanti teisinė bazė ir joje įvykę pokyčiai, atlikta jų lyginamoji analizė, nustatyti vykdytų reformų pagrindiniai bruožai, privalumai bei trūkumai.

Magistrinio darbo tyrimo objektas yra Lietuvoje ir Latvijoje vykdomos pensijų sistemų reformos.

Magistrinio darbo tyrimo metodai. Siekiant įgyvendinti darbo tikslus, taikomi šie metodai:

- *literatūros šaltinių sisteminė analizė* leido susipažinti su socialinės saugos bei pensijų sistemų teoriniais aspektais, t.y. išnagrinėti pensijų sistemų pagrindinius parametrus, įvertinti egzistuojančius pensijų sistemų modelius Europos Sąjungos šalyse;

- *lyginamoji analizė* padėjo išskirti galimus pensijų modelių pasirinkimus, kurie sumažintų ekonominių ir demografinių rizikų įtaką. Šiuo metodu palyginti socialiniai, ekonominiai rodikliai ir įvertintos Lietuvos ir Latvijos pensijų sistemų reformos;

- *apibendrinimas* leido nustatyti pensijų sistemų reformų privalumus ir trūkumus, pateikti siūlymus;

- *teisinių dokumentų analizės metodu* buvo tiriami Lietuvos Respublikos, Latvijos Respublikos, Europos Sąjungos institucijų teisės aktai;

- *antrinių duomenų analizės metodu* buvo nagrinėjami Europos statistikos biuro, Lietuvos statistikos departamento ir Latvijos statistikos biuro pateikti statistiniai duomenys. Remiantis šiais tyrimais nustatytas pensijų sistemų reformų būtinumas.

Santraukos.

ES - Europos Sąjunga, VN - valstybė(s) narė(s), VSDF - valstybinio socialinio draudimo fondas, VSDA - Valstybinio socialinio draudimo agentūra, BVP - bendras vidaus produktas, Pensijų įstatymas - Valstybinių socialinio draudimo pensijų įstatymas, Laikinis įstatymas - Socialinių išmokų perskaičiavimo ir mokėjimo laikinasis įstatymas, Pensijų fondų įstatymas - Valstybinių pensijų fondų įstatymas.

1. PENSIJŲ SISTEMŲ TEORINIAI ASPEKTAI

Pensijų sistemų teorinė analizė leidžia suprasti socialinės saugos tradicijas, pensijų sistemoms būdingus parametrus, jų kitimo tendencijas, taip pat išskirti veikiančius pensijų

sistemų modelius, jų panašumus ir skirtumus. Teorinė analizė gali padėti nustatyti, kokie bruožai būdingi Lietuvos ir Latvijos pensijų sistemoms bei įvertinti šių šalių pasirinktą pensijų sistemos modelį.

1.1. Socialinės saugos tradicijos

Mokslinėje literatūroje klasikinės socialinės saugos sistemos tradiciškai skirstomos į dvi grupes ir vadinamos jų pradininkų - Vokietijos kanclerio *Otto von Bismarck* (Bismarko) ir *William Beveridge* (Beveridžo) vardais.

Socialinės apsaugos sistemos sukūrimo pagrindas buvo intensyvus gyventojų skaičiaus didėjimas, ekonominė plėtra. *Bismarko socialinės apsaugos sistema* turėjo apsaugoti dirbančius asmenis nuo socialinių rizikų: ligos, nelaimingų atsitikimų darbe, neįgalumo ir senatvės. Bismarko socialinės apsaugos tradicijos pagrindinis elementas - priversti skirtingų socialinių sluoksnių asmenis taupyti savo pačių senatvei. *Beveridžo socialinės apsaugos sistemos* tikslas buvo sukurti universalią socialinės apsaugos sistemą ir panaikinti tuo metu egzistavusios sistemos trūkumus: mažą socialinę aprėptį (įtraukti savarankiškai dirbančius asmenis, valstybės tarnautojus ir kt.), sudėtingą valdymą ir pagerinti išmokų sistemą. Šios socialinės apsaugos sistemos modelio pagrindas yra universalios sveikatos, nemokamo švietimo, visiško užimtumo, būsto, socialinės apsaugos paslaugos. Beveridžo socialinės apsaugos tradicijos pagrindinis elementas - išmokų dydis turi būti vienodas visoms socialinėms rizikoms, socialinio draudimo įmokos vieningos¹⁹.

Bismarko ir Beveridžo socialinės apsaugos tradicijų pagrindiniai bruožai pateikiami 1 lentelėje.

1 lentelė. Bismarko ir Beveridžo socialinės apsaugos tradicijų pagrindiniai bruožai

Bismarko socialinės apsaugos sistema	Beveridžo socialinės apsaugos sistema	Lietuvos ir Latvijos socialinė apsaugos sistema
Išmokos susijusios su mokamomis įmokomis.	Išmokos nepriklauso nuo mokamų įmokų.	Išmokos susijusios su mokamomis įmokomis.
Išmokos dydis susijęs su mokamomis įmokomis ir darbo stažu bei priklausymu tam tikrai grupei.	Išmokos dydis nesiejamas su asmens mokamomis įmokomis ir darbo stažu bei yra vienodo dydžio.	Išmokos dydis susijęs su mokamomis įmokomis ir darbo stažu bei priklausymu tam tikrai grupei.
Sistema finansuojama valstybinio socialinio draudimo įmokomis arba valstybinio socialinio draudimo įmokomis ir mokesčių pagrindu.	Sistema yra finansuojama mokesčių pagrindu.	Sistema finansuojama valstybinio socialinio draudimo įmokomis.
Garantuojamas tinkamas gyvenimo lygio palaikymas.	Tenkinami tik baziniai poreikiai.	Nėra garantuojamas tinkamas gyvenimo lygio palaikymas.
Valstybė - socialinės integracijos garantas.	Asmens interesai iškeliami virš valstybės interesų.	

¹⁹Bitinas A. Socialinė apsauga Europos Sąjungoje: pensijų sistemų modernizavimas. Vilnius: Mes, 2011. P.21-22.

Išmokos skiriamos pagal nuolatinio gyventojų statusą ir valstybinio socialinio draudimo įmokų mokėjimo faktą.	Išmokos skiriamos pagal pilietybės požymį.	Išmoka susijusi su nuolatinio gyventojų statusu ir valstybinio socialinio draudimo įmokų mokėjimo faktu.
Valstybė imperatyviai nustato socialinio draudimo pareigą.	Socialinis draudimas yra privati sritis, t.y. asmenų pasirinkimo teisė.	Valstybė imperatyviai nustato socialinio draudimo pareigą.

Sudaryta autoriaus pagal: Bitinas A., Tartilas J., Litvaitienė J. Socialinės apsaugos teisė²⁰

Tačiau reikėtų pažymėti, kad dėl pasikeitusių socialinių, ekonominių ir politinių veiksnių šis klasikinės socialinės apsaugos sistemų klasifikavimas šiuo metu yra neaktualus.

1.2. Pensijų sistemos samprata

Pensijų sistemos sąvoką, atsižvelgiant į įvairiose valstybėse egzistuojančias socialinės saugos tradicijas, mokslininkai interpretuoja įvairiai.

R.Lazutka atkreipia dėmesį į pensijos ekonominę prasmę - pensija suprantama kaip asmens dalies sukurtų gėrybių atidėjimas vartojimui tam laikui, kai jis nedirbs dėl senatvės²¹.

D.Pieters teigia, kad senatvės socialinės rizikos tikslas yra teikti pajamų kompensavimą tiems, kurie pasiekia tam tikrą amžiaus ribą arba nutraukia profesinę veiklą sulaukę tam tikro amžiaus²².

A.Guogio nuomone, kad į pensijų sistemos sąvoką taip pat turi būti įtraukti ir taupymo elementai (pensijų kaupimas privačiuose fonduose), kadangi pensijų sistemos turi ne tik apsaugoti nuo socialinių rizikų, bet ir tapti savotišku taupymo įrankiu, skatinančiu dirbančiuosius dalį pajamų, gautų jų profesinės veiklos laikotarpiu, atidėti vėlesniam laikui, kad jos grįžtų kaip pensijų išmokos. Todėl pensijų sistemą galima apibrėžti kaip norminių teisės aktų nustatytą valstybinio socialinio draudimo pensijų sistemą, privačių pensijų fondų valdomas pensijų schemas ir įmonių profesinių pensijų planus, kurie nustato pensijų teisių įgijimo sąlygas, pensijų mokėjimo sąlygas, pensijų sistemos valdymą ir finansavimo būdus²³. A. Guogis teigia, kad žodis „pensija“ reiškia arba valstybės garantuojamą socialinę apsaugą, arba privatų taupymą senatvei. Vienos pensijos priskiriamos valstybės finansiniams įsipareigojimams, o kitos yra privačios rizikos dalykas²⁴.

Dažniausiai pensijų sistemos siejamos su pensinio amžiaus sukakimu bei atlygiu už asmens darbinę veiklą. Taip pat išėjimas į pensiją siejamas su pajamų gavimo pasibaigimu arba sumažėjimu bei išlaidų padidėjimu, t.y. prarasto darbo užmokesčio kompensavimu. T. Gudaičio

²⁰Bitinas A., Tartilas J., Litvaitienė J. Socialinės apsaugos teisė. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2011. P.6.

²¹Lazutka R. Pensijų sistemų raida Lietuvoje // Filosofija, sociologija. 2007, Nr. 2.

²²Pieters D. Įvadas į pagrindinius socialinės apsaugos principus. Vilnius: Eugrimas, 1998. P. 59.

²³Guogis A., Bernotas D., Ūselis D. Lietuvos politinių partijų samprata apie socialinę apsaugą. Vilnius, 2000. P. 8.

²⁴Guogis A. Dėl liberalizmo reikšmės vystantis socialinei atskirčiai: pensijų reformų atvejis // <http://www.balsas.lt/naujiena/178500>; prisijungimo laikas: 2012-09-29.

teigimu, kuriant senatvės pensijų sistemas, dažnai daroma prielaida, jog asmenys sukakę senatvės pensijos amžių, turi mažesnes galimybes uždirbti²⁵.

Taigi nuo valstybės koncepcijos bei požiūrio į pensijų sistemą priklauso senatvės pensijos amžiaus sulaukusių asmenų padėtis, t.y. ar šie asmenys toliau dirbdami gali gauti pilną pensiją, ar jų pensijos, atsižvelgiant į gaunamas pajamas, ribojamos.

1.3. Pensijų sistemų pagrindinių parametru analizė

Pensijų sistemas taip pat apibūdina tam tikri parametrai. Pensijų sistemos *finansavimo šaltiniai, administravimo būdai* bei pasirinktas *pensijų sistemos modelis* yra pagrindiniai parametrai, kurių tinkamas parinkimas galėtų užtikrinti veikiančių pensijų sistemų subalansavimą.

T. Gudaitis teigia, kad šie parametrai turi keletą reikšmių, t.y. alternatyvų, kurių pasirinkimą nulemia senatvės pensijų sistemos tikslai. Ypač aktualu įvertinti parametru alternatyvas bei galimas jų pasirinkimo pasekmes reformuojant senatvės pensijų sistemas ir atsižvelgiant į keliamus ilgalaikius socialinius tikslus²⁶.

Tik apžvelgus mokslinėje literatūroje pateiktus įvairius pensijų sistemų finansavimo, administravimo būdus, pensijų sistemos modelius, galima būtų daryti išvadą apie patvarią, efektyviai veikiančią pensijų sistemą, kuri būtų mažiau įtakojama demografinių, ekonominių, politinių rizikų.

1.3.1. Pagrindiniai pensijų sistemų finansavimo būdai

Pensijų sistemų finansavimo būdai gali būti skirstomi į finansavimą socialinio draudimo įmokų pagrindu arba finansavimą socialinio draudimo įmokų ir mokesčių pagrindu.

Taip pat teorijoje išskiriami du pagrindiniai pensijų sistemos finansavimo būdai: einamųjų išmokų (*pay as you go*) ir kaupiamųjų pensijų (*funded*) finansavimas.

Einamųjų išmokų sistema - tai pensijų schemas, pagal kurias mokamos pensijos, finansuojamos dabartinėmis įmokomis. Ši sistema veikia kaip privalomas draudimas, finansuojamas iš einamųjų įmokų, kurias moka dirbantysis ir darbdavys. Pensijų dydis dažniausiai priklauso nuo mokėtų įmokų dydžio bei draudimo laikotarpio. Teisę gauti tokią pensiją turi asmenys, kurie dalyvauja socialinio draudimo sistemoje ir teisės į pensiją įgijimo metu, atitinka teisės aktuose nustatytus specialius reikalavimus.

Einamųjų išmokų sistemą R. Lazutka skirsto į fiksuotų piniginių išmokų, taškų, tariamų „fiksuotų įmokų“ (virtualių sąskaitų) sistemas.

Fiksuotų piniginių išmokų sistemoje už kiekvienus įmokų metus asmenys „užsiaugina“ įstatyme numatytą dalį savo darbinio laikotarpio pajamų, kuri bus išmokėta kaip pensija senatvėje. Šioje sistemoje įmokos lemia procentą, kuriuo išmoka bus apskaičiuojama nuo

²⁵Gudaitis T. Senatvės pensijų sistemos modelių teorinė analizė // Organizacijų vadyba. 2009, Nr.50. P.55.

²⁶Ibid. P.58.

buvusios algos. Fiksuotų piniginių išmokų sistemoje kiekvieno ankstesnio laikotarpio algos procentas didinamas pagal vidutinės algos augimo tempą. *Taškų sistemoje* individualios įmokos paverčiamos taškais, kurių vertė auga ir kurie asmeniui, sulaukus pensinio amžiaus, gali būti paversti pinigine išraiška (pensija). Asmuo, kuris sumokėjo du kartus didesnes įmokas - surinks du kartus daugiau taškų ir jo pensija bus atitinkamai didesnė, lyginant su tuo, kuris sumokėjo du kartus mažesnes įmokas. Taškų sistemoje didinimas atliekamas per visą draudimo laikotarpį priskaičiuotus taškus transformuojant į pensiją. Taškui konkrečiais metais suteikiama piniginė vertė, priklausoma nuo tų metų vidutinės algos dydžio. *Tariamų „fiksuotų įmokų“ (virtualių sąskaitų) sistemoje* įmokos tariamai „kaupiamos“ sąskaitose ir uždirba tariamas palūkanas. Šioje sistemoje įmokos lemia tariamai sukaupto kapitalo dydį, kuris yra paverčiamas pensija. Šioje sistemoje yra kasmetinis tariamų palūkanų priskaičiavimas prie įmokėtų įmokų. Tai atliekama iki pensijų sistemos dalyvis pasieks pensinį amžių ir jo įmokos su minėtomis palūkanomis perskaičiuojamos į tariamai sukauptą pensijos kapitalą²⁷.

R. Lazutka išskiria svarbiausius visų modelių bruožus:

- dabartinės įmokos yra naudojamos išmokėti dabartines pensijas, t.y. nėra faktinio lėšų kaupimo;
- pensijos dydis indeksuojamas pagal tam tikras taisykles;
- kad sistema būtų stabili, numatomas pensijos prieaugis turi būti artimas apdraustųjų atlyginimo augimui;
- reikalingas rezervinis fondas, kuris būtų naudojamas ekonominės krizės ir demografinių pokyčių atvejais;
- pensijos dydis priklauso nuo mokėtų įmokų ir dalyvavimo sistemoje trukmės.

Kaupiamojoje pensijų sistemoje surinktos įmokos kaupiamos specialiuose pensijų fonduose, iš kurio apmokami pensiniai įsipareigojimai. Kaupimo fondų sistema išdėsto pajamas per visą žmogaus gyvenimą, t.y. asmuo taupo dirbdamas ir sukauptą kapitalą naudoja išėjęs į pensiją²⁸.

Kaupiamoji pensijų sistema skirstoma į apibrėžtų išmokų, apibrėžtų įmokų, fiktyviai apibrėžtų įmokų sistemas.

Apibrėžtų išmokų sistemoje pensija yra fiksuoto dydžio, kuri priklauso nuo asmens sumokėtų įmokų dydžio bei trukmės, buvusio darbo užmokesčio bei kitų veiksnių. Asmuo gauna fiksuotą pensinę išmoką, kuri nepriklauso nuo palūkanų normos finansų rinkose. Pagal šią sistemą, sumažėjus palūkanų normoms pinigų ir kapitalo rinkose, pensinis fondas privalo mokėti

---

²⁷Lazutka R. Lietuvos pensijų sistemos vystymosi ilgalaikių tendencijų bei joje numatomų pokyčių įtakos Lietuvos viešųjų finansų tvarumui tyrimo ataskaita // <http://www.socmin.lt/index.php?1606775163>; prisijungimo laikas: 2012-09-25.

²⁸Salminen K.. Pension scheme in the making. A Comparative Study of the Scandinavian Countries. Helsinki: The Central Pension Security Institute, 1993. P. 142.

nesumažinto dydžio pensiją. Apibrėžtų išmokų sistemoje visa rizika dėl pokyčių kapitalo rinkose bei pensinio amžiaus ilginimo tenka darbdaviui, kuris privalo pensijų fondams įmokėti papildomą įmoką. *Apibrėžtų įmokų sistemoje* įmokos yra fiksuoto dydžio, tačiau asmeniui pensija priklauso nuo asmens sumokėtų įmokų dydžio bei pensijos sistemos investicinio pelno. Darbuotojas pats atsako už savo pinigų investavimą ir prisiima riziką, todėl ši sistema asmeniui negarantuoja fiksuoto dydžio išmokos. *Fiktyviai apibrėžtų įmokų sistema* asmeniui negarantuoja fiksuoto dydžio išmokos, nes pensijos dydis priklauso nuo mokamų socialinio draudimo įmokų, išėjimo į pensiją amžiaus, investicijų grąžos, BVP augimo, būsimos gyvenimo trukmės, valstybės ekonominės padėties bei kitų veiksnių. Ši sistema paremta tuo, kad kiekvienas asmuo turi asmeninę sąskaitą ir nuo sukauptų pajamų priklauso pensijos dydis²⁹.

Apibendrinant galima daryti išvadą, kad apibrėžtų išmokų sistema yra palankesnė išmokos gavėjui, nei darbdaviui, kuris dėl įvairių rizikų gali turėti papildomų išlaidų. Apibrėžtų įmokų sistema, dėl kaupimo rizikos, kaupimo dalyviui negarantuoja apibrėžto dydžio pensijos. Fiktyviai apibrėžtų įmokų sistemos pranašumas yra tai, kad ji tiesiogiai susijusi su šalies demografiniais rodikliais.

Mokslinėje literatūroje einamųjų išmokų finansavimo modelis yra dažnai kritikuojamas. T.Gudaičio nuomone, einamųjų išmokų sistema gali veikti gana sklandžiai, jei kiekybinis santykis tarp kartų panašus. Tačiau, mažėjant gimstamumui, jaunesnioji karta patiria vis daugiau sunkumų, nes įmokų mokėtojų ir pensininkų santykis kinta įmokų mokėtojų nenaudai. T.Gudaičio nuomone, einamųjų išmokų sistemoje sukauptos įmokos yra neinvestuojamos, o tik perskirstamos. Kaupimo sistemoje lėšos yra investuojamos ir dalis jų gali būti investuojamos toje pačioje šalyje, kurioje veikia senatvės pensijų kaupimo sistema ir taip daroma prielaida, kad kaupimo sistema prisideda prie ekonominio augimo. T. Gudaitis, analizuodamas pensijų finansavimo modelius, pažymi, kad valstybės, kuriose veikia pensijų sistema, finansuojama tik einamųjų išmokų principu, dėl prognozuojamų demografinių pokyčių, turi reformuoti senatvės pensijų sistemas³⁰.

A. Bitinas nurodo, kad pagrindinis einamųjų išmokų sistemos trūkumas yra tai, kad ši sistema jautri demografiniams pokyčiams, o teigiamas bruožas yra greitas tokios sistemos įkūrimas; jos pajėgumas apsaugoti išmokas nuo infliacijos, o esant ekonomikos augimui - galimybė padidinti realią išmokų vertę. Kaupiamosios sistemos trūkumas yra ilgas sistemos brandos laikotarpis iki realaus funkcionavimo pradžios, problemų kelia apsauga nuo infliacijos, kaupiamosios sistemos išmokos nepadidina realios pensijų vertės esant ekonomikos augimui, be to, kaupiamosios sistemoje rinkos reiškiniai sistemos dalyviams yra sunkiai suprantami.

²⁹Bitinas A. Socialinė apsauga Europos Sąjungoje: pensijų sistemų modernizavimas. Vilnius: Mes, 2011. P.62-63.

³⁰Gudaitis T. Senatvės pensijų sistemos modelių teorinė analizė// Organizacijų vadyba. 2009, Nr.50. P.61.

Kaupiamosios sistemos pranašumai - tai, kad ši sistema ne taip jautriai reaguoja į demografinius pokyčius, sėkmingai investuojant yra tikimybė gauti didesnę pensiją³¹.

Kitą požiūrį pateikia Lietuvos laisvosios rinkos instituto ekspertai, kurie teigia, kad tradicinis persikirstymo ir kartų solidarumo mechanizmas turi vieną esminį trūkumą - jis ignoruoja ir iškraipo žmonių motyvaciją. Lietuvos laisvosios rinkos instituto ekspertai teigia, kad žmogus, turėdamas galimybę mokėti ar nemokėti socialinio draudimo įmokas, renkasi mokėti kiek galima mažesnes įmokas. Tai reiškia, kad pati sistema turi problemų, susijusių su žmonių motyvacija. O būtent taip, turėdami galimybę, elgiasi dauguma Lietuvos dirbančiųjų. Ir tai yra visiškai racionalus žmonių pasirinkimas, žinant, kad, visų pirma, žmogus jaučiasi labai neužtikrintai dėl savo pensijos dydžio ateityje³².

Einamųjų išmokų sistemos ir kaupiamosios sistemos panašumai ir trūkumai pateikiami 2 lentelėje.

2 lentelė. Einamųjų išmokų sistemos ir kaupiamosios sistemos palyginimas

Einamųjų išmokų sistema	Kaupiamoji sistema
Greitas sistemos įkūrimas	Ilgas sistemos brandos laikotarpis
Paprastas sistemos veikimas (lėšų surinkimas ir paskirstymas)	Sudėtinga sistema (susijusi su vertybinių popierių rinka)
Nėra investicinės rizikos	Investavimo rizika
Pigus administravimas	Brangus administravimas
Esant ekonominiam augimui užtikrinamas stabilus pensijų didėjimas	Neužtikrinamas pensijų didėjimas
Skatinamas kartų solidarumas	Neskatinas kartų solidarumas
Jautri demografiniams pokyčiams	Mažiau jautri demografiniams pokyčiams

Sudaryta autoriaus pagal: Bitinas A., Tartilas J., Litvaitienė J. Socialinės apsaugos teisė³³

Atsižvelgiant į kintančią ekonominę bei blogėjančią demografinę situaciją vienas iš pagrindinių uždavinių valstybėms yra užtikrinti, kad ir dabartinėmis sąlygomis būtų išlaikytas tinkamas pensijų lygis. Todėl tinkamai tarpusavyje suderinti pensijų sistemos finansavimo modeliai (einamųjų išmokų ir kaupiamoji sistema) ateityje gali turėti teigiamą poveikį pensijų dydžiui bei socialinio draudimo biudžeto subalansavimui.

1.3.2. Pensijų sistemų administravimo būdai

Pensijų valdymas ir sprendimų priėmimas dažniausiai vykdomas *centralizuotai* arba *decentralizuotai*.

A.Bitinas nurodo, kad decentralizacija reiškia, kad centrinės valdžios institucijos administravimo kompetenciją deleguoja žemesnio lygio grandims. Visos decentralizuotos administracinės institucijos veikia prižiūrimos valstybinės valdžios ir valdymo institucijų, perdavusių joms savo kompetenciją arba įgaliotų vykdyti žemesnių institucijų priežiūrą. Perduota

³¹Bitinas A., Tartilas J., Litvaitienė J. Socialinės apsaugos teisė. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2011.P.103.

³²Lietuvos laisvosios rinkos instituto analizė. Kodėl Lietuva turėtų tęsti pensijų reformą? // http://www.lrinka.lt/index.php?act=main&item_id=4189; prisijungimo laikas: 2012-03-23.

³³Bitinas A., Tartilas J., Litvaitienė J. op.cit.P.103-104.

kompetencija dažniausiai detalizuojama įstatymuose ar poįstatyminiuose norminiuose teisės aktuose (dažniausiai nuostatuose): išteklių valdymas, sistemos dalyvių teisių ir pareigų nustatymas, išmokų mokėjimas, įpareigojimų vykdymas ir kt. Decentralizuotos institucijos pirmiausia atlieka aiškias ir paprastai procedūrinio pobūdžio administravimo užduotis. Decentralizavimas atliekamas siekiant, kad viešosios paslaugos būtų teikiamos greičiau, dėmesingiau, labiau suderinus su gyventojų poreikiais³⁴.

Centralizuotai valdoma sistema reiškia, kad visas pensijų administravimas vykdomas vienos institucijos, kuri priima sprendimus.

Administravimo būdas taip pat gali priklausyti nuo nuosavybės formos: ar pensijas moka *valstybė* ir sprendimai priimami politiniu pagrindu, ar *privачios* institucijos, kai sprendimus lemia rinkos pokyčiai³⁵.

Tačiau, R.Lazutkos nuomone, riba tarp šių dviejų administravimo būdų nėra labai aiški dėl didesnio ar mažesnio valstybinių institucijų dalyvavimo kontroliuojant ir valdant visų tipų pensijų modelius. Valstybė reglamentuoja privačių pensijų schemų investicinę veiklą, gali nustatyti privalomą dalyvavimą jose ir pan. Kita vertus, valstybines pensijas lemia ir rinkos situacija. Valstybinių pensijų parametrai keičiami atsižvelgiant į nuolat kintančią ūkio padėtį³⁶.

1.3.3. Pagrindiniai pensijų sistemų modeliai

Įvairūs mokslininkai bei tam tikros organizacijos, atsižvelgiant į socialinės apsaugos organizavimą, remiantis pensijų finansavimo ir privalomumo kriterijais, pensijų sistemas klasifikuoja *pakopų principu*.

3 lentelė. Pensijų sistemos skirstymas pakopų principu

Autorius	Pensijų sistemos pakopų skaičius	Pensijų sistemos pagrindiniai bruožai
V.Andrietti	Trys pensijų sistemos pakopos	I pakopa - privalomosios valstybinio socialinio draudimo pensijos. II pakopa - profesinės einamųjų išmokų arba kaupiamosios pensijos (finansuojamos privataus sektoriaus įmonių). III pakopa - savanoriškas individualus draudimas.
N. Barr	Trys pensijų sistemos pakopos	I pakopa - privalomos pensijos, veikiančios einamųjų išmokų pagrindu. II pakopa - veikia draudimo pagrindu, gali būti tiek einamųjų išmokų sistema (valdoma valstybės institucijų), tiek ir kaupiamųjų pensijų sistema (valdoma privačių institucijų). III pakopa - privačių kaupiamųjų pensijų fondų sistema, veikianti savanoriškumo pagrindu ir siūlanti pensijų schemų pasirinkimą.

³⁴Bitinas, A. Socialinė apsauga Europos Sąjungoje: pensijų sistemų modernizavimas. Vilnius: Mes, 2011. P.57.

³⁵Guogis A. Socialinės politikos modeliai. Vilnius, 2000.P. 76.

³⁶Bitinas A.op.cit. P.56-58.

B.Palier	Dvi pensijų sistemos pakopos	I pakopa - visuotinė vienodo dydžio bazinė pensija, finansavimas einamųjų išmokų pagrindu. II pakopa - išmokos susijusios su pajamų dydžiu, finansavimo šaltinis yra socialinio draudimo įmokos kaupiamuoju pagrindu.
C.Mills	Trys pensijų sistemos pakopos	I pakopa - bazinė pensija (fiksuito dydžio), finansavimo šaltinis yra mokesčiai. II pakopa - kaupiamosios profesinės pensijos. III pakopa - individualiai kaupiamos pensijos.
R. Lazutka	Trys pensijų sistemos pakopos	I pakopa - bazinė pensija, apima visus arba bent jau visus samdomą darbą dirbančius gyventojus (socialinio draudimo pensijos). II pakopa - profesinių pensijų schemas (jas teikia individualūs darbdaviai, jų asociacijos, profesinės sąjungos). III pakopa - savanoriškas individualus draudimas.
Pasaulio banko organizacija	Trys pensijų sistemos pakopos	I pakopa - privalomos pensijos ir privalomos papildomos pensijos. II pakopa - profesinės pensijos ir kolektyvinėse sutartyse numatytos pensijų schemas (kurios gali būti tiek privalomosios, tiek ir savanoriškos). III pakopa - tai savanoriškos kaupiamosios pensijos ir individualūs pensijų planai.
Ekonominio bendradarbiavimo ir plėtros organizacija	Dvi pensijų sistemos pakopos	I pakopa - einamųjų išmokų sistema. II pakopa - draudimo principu veikiančių pensijų sistema (apibrėžtų išmokų sistema ir fiktyvių išmokų sistema).

Sudaryta autoriaus pagal: Bitinas A. Socialinė apsauga Europos Sąjungoje: pensijų sistemų modernizavimas³⁷

Pagal 3 lentelėje pateiktas klasifikacijas pirmos pakopos pensijas užtikrina valstybė, jos dažniausiai apima visus dirbančiuosius asmenis, pensijos dydis būna fiksuoto dydžio arba priklauso nuo buvusio darbo užmokesčio ir darbo stažo, sistema veikia einamųjų išmokų pagrindu. Tačiau šios pakopos pensijos dažniausiai yra mažos ir ne visuomet pajamų pakeičiamumo lygis išėjus į pensiją yra aukštas. Antrosios ir trečiosios pakopų pensijos tai profesinis bei individualus, savanoriškas draudimas, kuris remiasi kaupiamuoju modeliu. Šios pensijų pakopos sudaro sąlygas investuoti sukauptas pajamas ir taip, sulaukus pensinio amžiaus, gauti papildomą pensiją. Šiuo metu, priklausomai nuo pasirinkto pensijų finansavimo būdo, ekonominių ir socialinių veiksnių, šalies politinių tikslų, pensijų sistemos modeliai derinami tarpusavyje.

Įvairių mokslininkų nuomone, efektyviausiai turėtų veikti daugiapakopė pensijų sistema, kurią sudaro trys pensijų pakopos. Šios sistemos privalumas - tai viešojo ir privataus sektoriaus veiklos padalijimas, kuris turėtų mažinti valstybės įsipareigojimus ateities

³⁷Bitinas A. Socialinė apsauga Europos Sąjungoje: pensijų sistemų modernizavimas. Vilnius: Mes, 2011. P.136-138.

pensininkams. Šio modelio pasirinkimas valstybėms leistų lengviau įveikti demografinę, ekonominę ir socialinę riziką ir išvengti pensijų sistemos krizės.

A.Bitinas išskiria šešis pensijų sistemų modelius, veikiančius ES šalyse: Šiaurės Europos, Pietų Europos, Rytų Europos, kontinentinės Europos, anglosaksų, hibridinį.

Šiaurės Europos modelio (Švedija, Suomija, Danija) pagrindiniai bruožai: pensijų dydis yra aukštesnis nei kituose pensijų sistemų modeliuose, priklauso nuo dalyvavimo darbo rinkoje ir socialinio draudimo įmokų mokėjimo bei darbo užmokesčio dydžio, sistema finansuojama mokesčių ir socialinių draudimo įmokų pagrindu. Asmenys, dalyvaujantys socialinio draudimo sistemoje, moka gana didelius mokesčius. Šis modelis mažiausiai priklausomas nuo rinkos mechanizmo bei geriausiai užtikrina socialines piliečių teises. Tačiau šis modelis pasiteisina tik valstybėse, kuriose aukštas ekonomikos išsivystymo lygis, bei numatomas tolimesnis ekonomikos augimas. *Pietų Europos* modelio (Ispanija, Graikija, Italija, Portugalija) pagrindiniai bruožai: gana didelės pensijos, ankstyvas pensinis amžius, socialinis draudimas privalomas ir jo dydis priklauso nuo priklausymo tam tikrai profesinei grupei. Tačiau šio modelio pagrindinis trūkumas tai, kad socialinė apsaugos sistema turi daug klientelistinių požymių, t.y. atskiroms profesinėms kategorijoms suteikiamos papildomos pensijos arba jos yra didesnio dydžio nei kitiems pensijų gavėjams. Taip pat Pietų Europos modelis pasižymi nuolatiniu socialinio draudimo fondo biudžeto deficitu, neefektyviu socialinės apsaugos administravimu. *Kontinentinės Europos* modelio (Vokietija, Prancūzija, Beneliukso valstybės, Austrija) pagrindiniai bruožai: pensijos yra gana didelės, priklauso nuo buvusių darbo pajamų bei socialinio draudimo stažo, finansavimo šaltinis yra darbdavių ir darbuotojų mokamos socialinio draudimo įmokos, kurios yra gana didelės bei privalomos. *Anglosaksų* modelio (Jungtinė Karalystė, Airija) pagrindiniai bruožai: asmenims užtikrinama tik bazinė pensija, kuri yra fiksuoto dydžio ir nepriklauso nuo mokėtų įmokų, finansuojama iš mokesčių ir socialinio draudimo įmokų. Šioje sistemoje mokesčiai yra pakankamai nedideli. Ši pensijų sistema skatina asmeninę iniciatyvą dalyvauti privačiose pensijų sistemose bei privačių pensijų fondų plėtotę. *Hibridinio* modelio (Olandija) pagrindiniai bruožai: pirmos pakopos pensijų sistemą sudaro bazinė pensija ir apima visus gyventojus, finansavimo šaltinis yra socialinio draudimo įmokos. Antroji pensijos sistemos pakopa apima profesines pensijas, finansuojama darbuotojų ir darbdavių mokamomis socialinio draudimo įmokomis. Antrosios pakopos pensijų sistema veikia kaupiamuoju pagrindu. Ši sistema skatina asmeninę iniciatyvą dalyvauti privačiose pensijų sistemose bei privačių pensijų fondų plėtotę. Hibridinis pensijų sistemos modelis turi Šiaurės Europos bei Pietų Europos modeliams būdingų bruožų, t.y. sistemos universalumas (pirma pakopa apima visus gyventojus), pensijos pakeičiamumo norma yra gana didelė. *Rytų Europos* modelio (Lietuva, Latvija, Estija, Lenkija, Čekija, Vengrija, Slovakija, Slovėnija) pagrindiniai bruožai: pensijos nėra didelės, finansuojamos socialinių draudimo įmokų pagrindu, socialinio

draudimo biudžetas atskirtas nuo valstybės biudžeto, pensijos dydis priklauso nuo dalyvavimo darbo rinkoje ir socialinio draudimo įmokų mokėjimo bei jų dydžio. Daugumoje Rytų Europos valstybių pensijų sistemos grindžiamos trijų pakopų sistema. Socialinio draudimo pensijos veikia einamųjų išmokų pagrindu, o privačių pensijų sistema - kaupiamuoju pagrindu. Taip pat šiam modeliui yra būdingas neigiamas klientelizmo požymis, t.y. atskiroms profesinėms kategorijoms suteikiamos papildomos pensijos arba jos yra didesnio dydžio nei kitiems pensijų gavėjams. Taip pat Rytų Europos modelis pasižymi nuolatiniu socialinio draudimo fondo biudžeto deficitu, neefektyviu socialinės apsaugos administravimu³⁸.

Apibendrinant galima pasakyti, kad patraukliausias iš nagrinėtų ES veikiančių pensijų sistemų modelių yra Šiaurės Europos modelis. Šio pensijų sistemos modelio privalumas, tai pensijų dydis, kuris yra aukštesnis nei kituose pensijų sistemų modeliuose. Šis modelis mažiausiai priklausomas nuo rinkos mechanizmo bei geriausiai užtikrina socialines piliečių teises. Tačiau, kaip jau buvo minėta, šis modelis pasiteisina tik valstybėse, kuriose aukštas ekonomikos išsivystymo lygis, bei numatomas tolimesnis ekonomikos augimas. Todėl, įvertinus šalių demografinius, socialinius ir ekonominius pokyčius, šio modelio įgyvendinimas ne visoms šalims yra realus. Todėl darytina išvada, kad ateityje turėtų būti skatinama anglosaksų pensijų sistemos modelio plėtra. Šis modelis skatina asmenų individualią iniciatyvą dalyvauti privačiose pensijų sistemose bei, mažindamas valstybinio socialinio draudimo svarbą, leidžia subalansuoti valstybinio socialinio draudimo fondo biudžetą.

D.Skučienė ir A.Gataūlinas pensijų sistemų modelius vertina pagal teikiamų išmokų lygį bei valstybės finansavimo apimtis.

4 lentelė. Pensijų sistemų modeliai pagal finansavimo apimtis

Lyginamasis kriterijus	Rodiklis	Šalis
Pagal socialinio draudimo dominavimą	Maža socialinių įmokų dalis nuo visų įmokų (34,31 - 54,37%).	Danija, Suomija, Švedija, Jungtinė Karalystė, Portugalija, Airija, Kipras, Liuksemburgas.
	Didelė socialinių įmokų dalis nuo visų įmokų (57,58 - 81,30%)	Bulgarija, Čekija, Estija, Ispanija, Latvija, Lietuva, Malta, Lenkija, Rumunija, Slovėnija, Slovakija, Belgija, Vokietija, Graikija, Prancūzija, Italija, Vengrija, Olandija, Austrija
Pagal socialines išmokas	Maža socialinių išmokų nuo BVP dalis (10,7 - 20,80%).	Airija, Kipras, Liuksemburgas, Bulgarija, Čekija, Estija, Ispanija, Latvija, Lietuva, Malta, Lenkija, Rumunija, Slovėnija, Slovakija.
	Didelė socialinių išmokų nuo BVP dalis (21,90 - 29%).	Danija, Suomija, Švedija, Jungtinė karalystė, Portugalija, Belgija, Vokietija,

³⁸Bitinas A. Socialinė apsauga Europos Sąjungoje: pensijų sistemų modernizavimas. Vilnius: Mes, 2011.P.165.

		Graikija, Prancūzija, Italija, Vengrija, Olandija, Austrija.
Pagal išmokamų senatvės pensijų išlaidas nuo BVP	Maža senatvės pensijų išlaidų dalis nuo BVP (4,54 - 8,07%) Didelė senatvės pensijų išlaidų dalis nuo BVP (8,71 - 13,6 %)	Airija, Liuksemburgas, Latvija, Slovakija, Estija, Lietuva, Rumunija, Bulgarija, Ispanija, Kipras, Čekija, Malta, Slovėnija. Belgija, Vengrija, Suomija, Jungtinė Karalystė, Lenkija, Vokietija, Olandija, Portugalija, Graikija, Danija, Švedija, Austrija, Prancūzija, Italija.
Pagal senatvės pensijų pakeitimo normą	Maža pakeitimo norma (30 - 45%) Didelė pakeitimo norma (49 - 68%)	Bulgarija, Estija, Graikija, Kipras, Latvija, Lietuva, Čekija, Malta, Slovėnija. Airija, Ispanija, Olandija, Prancūzija, Italija, Liuksemburgas, Austrija, Lenkija, Portugalija, Suomija, Švedija.
Pagal senatvės pensijos vienam gyventojui dydį	Maža senatvės pensija vienam gyventojui (722,98 - 2017,32), PGS Didelė senatvės pensija vienam gyventojui (2482,71 - 3698,32), PGS	Bulgarija, Latvija, Rumunija, Lietuva, Slovakija, Estija, Lenkija, Vengrija, Malta, Čekija, Airija, Kipras, Ispanija, Slovėnija, Portugalija. Graikija, Belgija, Jungtinė Karalystė, Suomija, Vokietija, Prancūzija, Olandija, Danija, Italija, Švedija, Austrija, Liuksemburgas.
Pagal senatvės pensininkų skurdo rizikos lygį (%)	Aukštas senatvės pensininkų skurdo rizikos lygis (55,1 - 6,5%) Žemas senatvės pensininkų skurdo rizikos lygis (6,8-5%)	Bulgarija, Kroatija, Estija, Graikija, Islandija, Airija, Latvija, Lietuva, Malta, Rumunija, Vengrija, Portugalija, Slovėnija, Čekija, Slovakija. Austrija, Prancūzija, Kipras, Danija, Vokietija, Suomija, Italija, Liuksemburgas, Belgija, Olandija, Norvegija, Ispanija, Jungtinė Karalystė, Lenkija, Švedija.

Sudaryta autoriaus pagal: D. Skučienės ir A. Gataūlino straipsnį // Lietuvos socialinio draudimo kompensuojamoji gerovė lyginant su ES šalimis³⁹

Atsižvelgiant į šią klasifikaciją galime vertinti valstybės gerovę arba teikiamų išmokų lygį.

Apibendrinant pirmąją darbo dalį, galima teigti, kad pensijų sistemos finansavimo šaltiniai, administravimo būdai bei pasirinktas pensijų sistemos modelis - yra esminiai parametrai, kurie galėtų užtikrinti senatvės pensijų sistemų pusiausvyrą - t.y. subalansuoti socialinį biudžetą bei sulaukusiems pensinio amžiaus asmenims užtikrinti kuo didesnę pajamų pakeitimo normą. Tačiau pensijų sistemai didelę įtaką daro šalies bei pasaulio ekonomika, todėl šių parametru tinkamas pasirinkimas gali tik efektyviau suvaldyti pensijų sistemos krizę. Todėl

³⁹Skučienė, D., Gataūlinas, A. Lietuvos socialinio draudimo kompensuojamoji gerovė lyginant su ES šalimis // <http://socialinis-darbas.mruni.eu>; prisijungimo laikas: 2013-01-09.

sunku nesutikti su ekonomisto E.Vilko nuomone, kad pensijos nesiima iš niekur kitur, tik iš ekonomikos. Gerų pensijų iš principo negali būti esant blogai ekonomikai⁴⁰. Taigi, valstybinio socialinio draudimo fondo biudžetas priklauso nuo šalies bei pasaulio ekonomikos lygio. Esant silpnai šalies ekonomikai, kai auga nedarbas, mažėja darbo užmokestis, didėja šešėlinė ekonomika, pensijų sistemos krizė tik gilėja, todėl net ir tinkamas pensijų sistemos modelio ir kitų parametrų parinkimas gali neužtikrinti pensijų sistemų finansinio tvarumo bei stabilios ir pakankamos pensijos.

2. PENSIJŲ SISTEMŲ REFORMŲ PRIEŽASTYS

Pensijų sistemos reformos yra vykdomos dėl įvairių priežasčių: dėl demografinių pokyčių, globalizacijos, sulėtėjusios ekonomikos, politinių sprendimų, ES institucijų dalyvavimo pensijų sistemų reformų procese ir ES plėtros.

Vienas iš veiksnių, įtakančių pensijų sistemos reformų aktualumą, yra besikeičianti šalies demografinė padėtis - visuomenės senėjimas. T.Gudaitis teigia, kad didėjant senatvės pensijas gaunančių asmenų skaičiui, paprasčiausi sprendimai yra socialinės įmokos tarifo padidėjimas arba pensinio amžiaus didinimas. Tačiau socialinių įmokų tarifo didinimas gali sukelti neigiamų ekonominių pasekmių - brangsta darbo jėga. Išėjimo į pensiją amžiaus nukėlimas darbo rinkoje išlaikytų efektyviai dirbti jau negalinčius asmenis, todėl sumažėtų ekonominis efektyvumas. Išėjimo į pensiją amžių galima didinti tik ekonomikai augant ir esant darbo jėgos trūkumui. Kitu atveju tokios priemonės taikymas gali neduoti norimų rezultatų. Dėl paminėtų neigiamų pasekmių yra ieškoma kitų visuomenės senėjimo problemų sprendimo būdų⁴¹.

Daugelyje ES valstybių, dėl visuomenės senėjimo, blogėja dirbančiųjų ir pensijas gaunančių asmenų skaičiaus santykis, dėl ko susiformuoja nuolatinis biudžeto deficitas. Lietuvoje ir Latvijoje didelę įtaką šio santykio kitimui turi emigracija bei nemokančių įmokų asmenų skaičius.

2012 m. vasario 16 d. Europos Komisijos paskelbtoje Baltojoje knygoje⁴² pensijų sistemų klausimais akcentuojama, kad svarbus iššūkis pensijų sistemoms yra ekonominės ir finansinės krizės įtaka. Šiame dokumente pažymima, kad reikia imtis priemonių, kuriomis būtų gerinamas finansinis tvarumas. Šiuo metu pensijoms ES vidutiniškai išleidžiama 13 proc. nuo BVP. Šis rodiklis kiekvienais metais auga, o tai didina našta valstybės finansams. Ateityje dėl

---

⁴⁰Vilkas E. Įstrigo pensijų įstatymas // <http://www.verslobanga.lt/lt/leidinys.printer/3cf34bb818643>; prisijungimo laikas: 2012-01-09.

⁴¹Gudaitis T. Pensijų sistemos reformos rezultatų vertinimas (Lietuvos atvejis) // Socialiniai mokslai, ekonomika. 2010, Nr.4.P.22.

⁴²Europos Komisijos komunikatas 2012 m. vasario 16 d. COM(2012) 55. Baltoji knyga.

šios priežasties tos valstybės, kurios nevykdys būtinų reformų, bus priverstos didinti mokesčius pensijų finansavimui užtikrinti, arba mažiau finansuoti kitas valstybės dotuojamas sritis.

Didelę įtaką pensijų sistemoms daro politiniai sprendimai. Ypač Lietuvoje tai pasireiškia prieš kiekvienus Seimo ar savivaldybių rinkimus, kai politinės partijos ar jų lyderiai priimamais populistiniais sprendimais destabilizuoja šios sistemos veikimą bei daro pensijų sistemą neprognozuojamą.

Pensijų sistemų reformavimo svarba pabrėžiama ir ES lygmenyje. A.Bitinas nurodo priežastis, kurios lemia ES institucijų dalyvavimą pensijų sistemų reformų procesuose. Viena iš priežasčių, tai valstybėms ES sutartyje numatytų finansinio stabilumo kriterijų kontroliavimas. Atsižvelgiant į stabilumo kriterijus, ES institucijos išsako pastabas valstybėms, kurios nemažina pensijų finansavimo išlaidų. Taip pat, dėl visose valstybėse esamų demografinių, ekonominių ir socialinių problemų, analizė ES lygiu yra naudinga valstybėms, ieškančioms veiksmingų pensijų reformų sprendimų. Taip pat ES Teisingumo Teismo jurisprudencija turi įtakos ES institucijų sprendimams reformuojant pensijų sistemas⁴³.

2.1. Lietuvos, Latvijos ir Europos Sąjungos šalių statistinių duomenų analizė

Lietuvoje ir Latvijoje, kaip ir daugelyje ES valstybių, pagrindinės pensijų sistemų reformavimo priežastys yra blogėjantys demografiniai rodikliai, ekonominė krizė, pensijų sistemų finansavimo problemos. Analizuojant pensijų sistemų reformų priežastis, tikslinga palyginti Lietuvos, Latvijos ir ES 27 šalių socialinius ir ekonominius rodiklius bei palyginti šių šalių dabartinius ir ankstesnius statistinius duomenis.

Europos statistikos biuro duomenimis ir Lietuvoje ir Latvijoje gyventojų skaičius 2001 - 2012 m. laikotarpiu mažėjo gana sparčiai. Lietuvoje minėtu laikotarpiu gyventojų sumažėjo 500 tūkstančių, Latvijoje - 300 tūkstančių. Prognozuojama, kad bendras gyventojų skaičius Lietuvoje (3,0 mln.) iki 2060 m. sumažės 10,8 proc., Latvijoje (2,0 mln.) - sumažės 16,4 proc.

Gyventojų skaičius taip pat mažėja dėl žemo gimstamumo lygio ir neigiamo migracijos saldo. Gimstamumo lygis Lietuvoje 2011 m. sudarė 1,55 vaiko vienai moteriai, Latvijoje - 1,34 vaiko vienai moteriai ir buvo žemesnis nei ES 27 valstybių vidurkis (1,59).

Žemą gimstamumo lygį taip pat parodo natūralus kaitos lygio rodiklis (gimusių ir mirusių santykis 1000 gyventojų), kuris 2011 m. Lietuvoje ir Latvijoje buvo neigiamas ir yra vienas žemiausių ES 27 valstybių.

Gyventojų skaičiaus mažėjimo tendencijai įtakos turi tarptautinė migracija. Pagal Europos statistikos biuro duomenis, 1999-2011 m. iš Lietuvos emigravo 200 tūkst. asmenų, iš Latvijos - 70 tūkst. Tačiau neoficialiais duomenimis išvykusių asmenų yra žymiai daugiau, todėl tikras Lietuvoje ir Latvijoje faktiškai esančių gyventojų skaičius yra gerokai mažesnis nei oficialus.

---

⁴³Bitinas A. Pensijų sistemos reformų Italijoje tendencijos ir perspektyvos// Tiltai. 2008, Nr.4.P.11-12.

Tikėtina vidutinė gyvenimo trukmė analizuojamose šalyse taip pat yra gana žema. Lietuvoje 2011 m. vidutinės gyvenimo trukmės rodiklis buvo 73,1 m., Latvijoje - atitinkamai 73,4 m., t.y. vienas žemiausių tarp ES 27 valstybių (ES šalių vidurkis buvo 79 m.). Būsima vidutinė gyvenimo trukmė nuo 65 m. Lietuvoje ir Latvijoje taip pat yra viena mažiausių (ES šalių vidurkis yra 19,3 m.). Tuo atžvilgiu tikėtina, kad abiem šalims šis veiksnys turės mažesnę poveikį pensijų sistemos tvarumui negu kitoms ES 27 valstybėms. Tačiau ilginant pensinį amžių, reikėtų atsižvelgti į šį rodiklį, ir imtis papildomų sveikatinimo priemonių, kurios užtikrintų ilgesnę gyvenimo trukmę.

Bendras užimtumo lygis Lietuvoje ir Latvijoje 2011 m. buvo pasiekęs ES 27 valstybių vidurkį. Vyresnio amžiaus žmonių, t.y. 55-64 m., užimtumo lygis 2011 m. abejose šalyse buvo didesnis (50,5 proc. ir 51,1 proc.) nei ES 27 valstybių vidurkis (47,4 proc.). Tačiau analizuojamose šalyse nedarbo lygis 2012 m. yra aukštas (Lietuvoje - 12,9 proc., Latvijoje - 15,9 proc., ES šalyse - 10,5 proc.). Šis veiksnys daugeliui asmenų gali trukdyti įgyti atitinkamas teises į draudiminę pensiją, todėl ateityje gali didėti valstybės išlaikomų asmenų skaičius.

Lietuvoje ir Latvijoje išlaidos socialinei apsaugai finansuoti 2011 m. sudarė 19,09 proc. ir 17,84 proc. nuo BVP, kas yra mažiau nei ES 27 valstybių vidurkis (29,37 proc.). Pensijoms skirtų išlaidų lygis 2011 m. Lietuvoje siekė 8,58 proc. nuo BVP, Latvijoje - 9,99 proc. nuo BVP ir buvo vieni mažiausių ES. Tačiau 2009 - 2060 m. prognozės Lietuvai nėra palankios, nes išlaidos didės iki 11,4 proc. nuo BVP. Latvijai prognozuojama, kad išlaidos pensijoms finansuoti ateityje mažės ir sudarys tik 5,1 proc. nuo BVP. Šio rodiklio tendencija sąlygoja, kad Lietuvoje išlaidos pensijoms vis didės ir tai didins socialinio draudimo fondo biudžeto deficitą. Todėl, esant tokioms nepalankioms prognozėms, ypač aktualu vykdyti pensijų reformą, kuri išspręstų socialinio draudimo biudžeto subalansavimo problemą. Lyginamų valstybių išlaidų pensijoms finansuoti prognozės skiriasi, nes Latvija labiau privatizavo socialinio draudimo pensijų sistemas ir sumažino valstybės įsipareigojimus būsimiems pensininkams, t.y. dalį atsakomybės perkėlė privatiems fondams. Tai reiškia, kad Lietuvoje valstybės mokestinė našta bus gerokai didesnė nei Latvijoje.

5 lentelėje pateikiami Lietuvos ir Latvijos socialiniai ir ekonominiai statistiniai rodikliai, lyginant juos su ES 27 valstybių statistinių rodiklių vidurkiais.

5 lentelė. Lietuvos, Latvijos ir ES 27 šalių socialiniai ir ekonominiai rodikliai

Rodiklis	Lietuva	Latvija	ES-27
<i>Socialiniai rodikliai:</i>			
Gyventojų skaičius 2012 m.	3 007 758	2 041 763	503 679 730
Vidutinė gyvenimo trukmė 2011 m., (metai)	73,10	73,40	79,0
Būsima vidutinė gyvenimo trukmė nuo 65 m. 2011 m., (metai)	17,00	16,60	19,3
Gimstamumo lygis 2012 m., (vaikų sk. vienai moteriai)	1,55	1,34	1,59
Natūralus kaitos lygis 2011 m., (gimusių ir mirusių)	-2,2	-4,7	0,8

santykis 1000 gyventojų)			
Emigracija nuo 1999 m iki 2011 m.	-200 000	-70 000	-
Bendras užimtumo lygis 2011 m., (proc.)	67,2	67,2	68,6
Vyresnio amžiaus žmonių užimtumo lygis 2011 m., (proc.)	50,5	51,1	47,4
Ekonominiai rodikliai:			
Socialinės apsaugos išlaidos 2011 m., (proc. nuo BVP)	19,09	17,84	29,37
Išlaidos pensijoms finansuoti 2011 m., (proc. nuo BVP)	8,58	9,99	12,99
Pensijos pakeičiamumas 2012 m., (proc.)	39,1	37,2	-
Nedarbo lygis 2012 m., (proc.)	12,9	15,9	10,5
Socialinio draudimo įmokų dydis (iš viso) 2012m., (proc.)	40,0	35,09	-
Socialinės apsaugos sistemos administravimo išlaidos 2011 m., (proc.)	2,30	1,34	3,03
Prognoziniai rodikliai:			
Gyventojų skaičiaus pokytis 2012 - 2060 m., (proc.)	-10,8	-16,4	3,2
Išlaidos pensijoms finansuoti pokytis 2009-2060 m., (proc.)	1,8	-3,3	-0,6
Užimtumo lygis, 2020 m., (proc.)	72,8	73,0	75,0
Pajamų pakeičiamumas, 2050 m., (proc.)	25,0	35,0	-

Šaltinis: Europos statistikos biuras⁴⁴

Analizuojant pensijų sistemų reformų priežastis, taip pat tikslinga palyginti Lietuvos ir Latvijos dabartinius ir ankstesnius ekonominius statistinius duomenis.

Mažėjantis socialines įmokas mokančių asmenų skaičius. Apdraustųjų asmenų skaičiaus padidėjimas yra svarbiausias socialinio draudimo biudžeto pajamų didinimo garantas. Lietuvoje ir Latvijoje 2005 - 2008 m. laikotarpiu apdraustųjų skaičius padidėjo atitinkamai 134,4 tūkst. ir 40 tūkst. (žr.1 priedo 1 ir 2 pav.), tai lėmė palanki šalių ekonominė situacija. Tačiau nuo 2009 m. analizuojamose šalyse apdraustųjų asmenų ir pensininkų santykis kito neigiamai, t.y. laikotarpiu nuo 2008 m. iki 2010 m. Lietuvoje apdraustųjų asmenų skaičius sumažėjo 15,1 proc., atitinkamai pensininkų skaičius padidėjo 1,5 proc., Latvijoje apdraustųjų asmenų skaičius sumažėjo 18,6 proc. o pensininkų skaičius padidėjo 2,1 proc. Socialinio draudimo pajamų dinamikai neigiamai atsiliepė nedarbas, kuris nuo 2009 m. smarkiai išaugo ir 2010 m. nedarbo lygis Lietuvoje viršijo 17 proc., Latvijoje - 19 proc., pasiekdamas aukščiausią lygį. Taigi šie veiksniai turėjo didelę įtaką neigiamiems fondo biudžetams susiformuoti. Analizuojamų šalių padėtis 2012 m. apdraustųjų asmenų ir pensininkų atžvilgiu pagerėjo. Teigiamą šių rodiklių pokytį įtakojo pasikeitusi ekonominė šalių padėtis, mažėjantis nedarbo lygis.

Europos statistikos biuro duomenimis Lietuvoje ir Latvijoje apdraustųjų asmenų skaičiui tenka vis didesnis pensininkų skaičius. Lietuvoje 2012 m. 1,11 apdraustasis išlaikė 1 pensijos gavėją, Latvijoje 1,31 apdraustasis išlaikė 1 pensijos gavėją (žr. 2 priedo 1 pav.). Tai reiškia, kad dėl didėjančio pensininkų skaičiaus išlaidos pensijoms finansuoti ateityje tik didės.

⁴⁴Europos Statistikos biuras// http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/statistics/search_database.

Prognozuojama, kad 2039 m. 1 mokėtojas išlaikys 1 pensijos gavėją, o 2050 m. 0.95 įmokos mokėtojo išlaikys 1 pensijos gavėją⁴⁵.

Pensijų dydžiai. Pensijos dydis yra svarbiausias pensijų sistemos efektyvumo rodiklis ir tiesiogiai priklauso nuo socialinio draudimo fondo biudžeto bei šalies ekonomikos. Kadangi pagyvenusių žmonių vienintelis pragyvenimo šaltinis dažniausiai yra valstybinė socialinio draudimo pensija, todėl ypač svarbu, kad būtų išlaikytas minėtų asmenų tinkamas pajamų lygis, lyginant su iki pensijos gaunamomis pajamomis.

Vidutinis pensijos dydis laikotarpiu nuo 2004 m iki 2009 m. Lietuvoje didėjo (nuo 378,5 Lt iki 832,6 Lt). Pensijos didėjo didinant bazinę pensiją bei einamųjų metų draudžiamąsias pajamas⁴⁶. Taip pat pensijos didėjo dėl Pensijų įstatymo pataisų, kuriuose numatytas priedas už darbo stažo metus. Tačiau 2010 m. Lietuvoje buvo priimtas Socialinių išmokų perskaičiavimo ir mokėjimo laikinasis įstatymas⁴⁷, kuris 2010-01-01 - 2011-12-31 laikotarpiu sumažino mokamas pensijas bei kitas išmokas. Šiuo laikotarpiu senatvės pensijos dydis sumažėjo iki 768,3 Lt. ir tik 2012 m. pasiekė 2009 m. dydį (žr. 3 priedo 1 pav.).

Latvijoje vidutinis pensijos dydis laikotarpiu nuo 2004 m iki 2012 m. didėjo stabiliai (nuo 351,5 Lt iki 893,7 Lt). Latvijos fondo biudžetą finansinė krizė paveikė mažiau, todėl šios šalies mokamos pensijos nebuvo mažinamos ir per minėtą laikotarpį išliko stabilios (žr. 3 priedo 2 pav.).

Kaip matyti iš pateiktų duomenų (žr. 3 priedo 1 ir 2 pav., 2 priedo 2 pav.), socialinio draudimo pensijos Lietuvoje ir Latvijoje yra santykinai mažos. Nors pensijos didėjo kartu su vidutiniu darbo užmokesčiu, tačiau daugumai pensininkų tokio dydžio pensijos neužtikrina pakankamo gyvenimo lygio bei minimalių poreikių patenkinimo.

Lietuvoje ir Latvijoje vidutinės senatvės pensijos, paskirtos turint būtinajį socialinio draudimo stažą, ir vidutinio apdraustojo darbo užmokesčio santykis, t. y. pajamų pakeitimo norma, yra gana žema palyginus su kitomis ES šalimis. Pastebėtina, kad analizuojamose šalyse 2004-2012 m. pajamų pakeičiamumo lygis pagerėjo, t.y. Lietuvoje 2004 - 2012 m. šis rodiklis pakito nuo 32,9 iki 39,1 proc., Latvijoje 2004 - 2012 m. pakito nuo 27,8 iki 37,2 proc. (žr. 3 priedo 1 ir 2 pav.).

Pajamos ir išlaidos. Pagrindinė problema Lietuvoje ir Latvijoje yra einamųjų išmokų principu veikiančios pensijų sistemos biudžeto subalansavimas.

---

⁴⁵Pension schemes and pension projections in the EU-27 Member States - 2008-2060//

http://ec.europa.eu/economy_finance/publications/publication16034_en.pdf; prisijungimo laikas: 2013-01-12.

⁴⁶Einamųjų metų draudžiamosios pajamos apskaičiuojamos pagal Valstybinio socialinio draudimo fondo tarybos patvirtintą metodiką, atsižvelgiant į atitinkamų metų ar atitinkamo metų laikotarpio Valstybinio socialinio draudimo fondo biudžeto pajamas ir išlaidas.

⁴⁷Lietuvos Respublikos socialinių išmokų perskaičiavimo ir mokėjimo laikinasis įstatymas // Valstybės žinios. 2009, Nr. 152-6820.

Lietuvos ir Latvijos socialinio draudimo fondo pajamų ir išlaidų dinamika 2005 - 2012 metais parodyta 4 priedo 1 ir 2 pav. Pagal pateiktus duomenis matyti, kad minėtu laikotarpiu Lietuvos valstybinio socialinio draudimo fondo biudžeto pajamos išaugo 86,0 proc., o išlaidos - 119,8 proc., Latvijos valstybinio socialinio draudimo fondo biudžeto pajamos išaugo 61,7 proc., o išlaidos - 96,7 proc.

Didėjantis Lietuvos ir Latvijos socialinio draudimo fondo pajamų kasmetinio augimo tempas buvo 2005-2008 m. Tokį pajamų augimą lėmė socialinio draudimo įmokų rodikliai bei teigiami ekonominiai, socialiniai bei demografiniai rodikliai t.y. padidėjęs apdraustųjų skaičius (žr.1 priedo 1 ir 2 pav.), išaugęs darbo užmokestis (žr. 3 priedo 1 ir 2 pav.), žemas nedarbo lygis (žr.1 priedo 1 ir 2 pav.).

Lietuvos ir Latvijos fondų biudžetai 2005 - 2007 m. buvo subalansuoti ir netgi buvo sukaupti biudžetų atsargos rezervai (žr. 5 priedo 1 ir 2 pav.). Tačiau jau 2008 m. Lietuvoje pajamų ir išlaidų santykis tapo neigiamas (-1 436,9 mln. Lt), Latvijoje šis santykis tapo neigiamas 2009 m. (-1 042,3 mln. Lt). Ypač didelis pajamų ir išlaidų atotrūkis Lietuvoje buvo 2009 m. (3297,0 mln. Lt), Latvijoje 2010 m. (1644,9 mln. Lt). Spartų Lietuvos ir Latvijos pajamų augimo tempo sulėtėjimą nuo 2009 m. (pajamos Lietuvoje išaugo tik 1,2 proc., Latvijoje sumažėjo 13,3 proc.) lėmė pasikeitusi šalies ekonomikos padėtis: atitinkamai 7,9 proc. punktais ir 10,2 proc. punktais išaugęs nedarbo lygis, atitinkamai 10,5 proc. ir 8,0 proc. sumažėjęs apdraustų asmenų skaičius, bei 4,5 proc. ir 11,6 proc. sumažėjęs vidutinis apdraustųjų darbo užmokestis.

Taigi, kad pensijos bei kitos išmokos būtų mokamos laiku ir be trukdžių, valstybinio socialinio draudimo sistemų finansavimui užtikrinti, be surinktų draudimo įmokų, reikėjo ieškoti kitų finansavimo šaltinių. Tuo tikslu VSDF valdyba ir VSDA veiklai vykdyti turėjo paimti trumpalaikes bei ilgalaikes paskolas.

Šiuo metu analizuojamose šalyse egzistuoja socialinio draudimo biudžeto subalansavimo problema, t.y. išlaidos viršija pajamas. Lietuvos socialinio draudimo fondo biudžetas neturi sukaupęs rezervinių lėšų, todėl biudžeto nesubalansavimas nuo 2008 m. sudarė sąlygas 9 477 mln. Lt deficito susidarymui. Latvijos socialinio draudimo fondo biudžeto neigiamas skirtumas padengiamas iš sukaupto rezervo, kuris 2012 m. pabaigoje yra 1 358,28 mln. Lt.

Valstybinio audito 2012 m. liepos 17 d. ataskaitoje „Dėl Valstybinio socialinio draudimo fondo konsoliduotųjų ataskaitų rinkinio finansinio (teisėtumo) audito rezultatų“ pateikiamos pagrindinės fondo biudžeto deficito priežastys.

Valstybės audito ataskaitoje teigiama, kad didelę įtaką VSDF biudžeto sukauptam deficitui turėjo nuo 2004 m. priimtas sprendimas - reformuoti pensijų sistemą, suteikiant teisę apdraustiesiems socialiniu draudimu dalį socialinio draudimo įmokų kaupti pensijų kaupimo

bendrovėse. 2004-2011 m. laikotarpiu buvo pervesta 3 986,1 mln. Lt įmokų į kaupiamuosius pensijų fondus, o iš stabilizavimo fondo padengta tik 2 154,3 mln. Lt, t.y. iš valstybės biudžeto buvo kompensuota tik 53-54 proc. Šis skirtumas buvo dengiamas iš sukaupto VSDF rezervo, todėl prasidėjus ekonominiam sunkmečiui VSDF neturėjo sukauptų lėšų likučio iš ankstesnių metų. VSDF biudžeto vykdymo rezultatui įtakos turėjo ir dėl teisės aktų pakeitimų padidėjusios kai kurių socialinio draudimo rūšių išlaidos. Kita priežastis, tai nuo 2008 m. ypač išaugusios išlaidos pensijų socialiniam draudimui, nes Vyriausybė padidino bazinės pensijos dydį ir einamųjų metų draudžiamųjų pajamų dydį. Priėmus šiuos sprendimus, valstybinio socialinio draudimo įmokų tarifai keičiami nebuvo, taip pat nebuvo skirti asignavimai iš valstybės biudžeto padidėjusioms VSDF išlaidoms dengti⁴⁸.

Valstybės auditas ataskaitoje nurodo, kad didžiausią įtaką sukaupto deficito susidarymui ir VSDF skolinimuisi turėjo Seimo ir Vyriausybės priimti sprendimai.

Statistinių duomenų analizė atlikta remiantis Lietuvos statistikos departamento⁴⁹, Latvijos centrinio statistikos biuro⁵⁰, Valstybinio socialinio draudimo fondo valdybos⁵¹, Valstybinės socialinio draudimo agentūros⁵², Europos Statistikos biuro⁵³ duomenimis.

Pagrindinių socialinių, ekonominių rodiklių (vidutinės gyvenimo trukmės, natūralaus kaitos lygio, užimtumo lygio, socialinės apsaugos išlaidų, išlaidų pensijoms finansuoti) analizė parodė, jog Lietuvos ir Latvijos valstybių rezultatai yra panašūs ir palyginus su ES 27 šalimis akivaizdžiai žemesni. Ypač didelis skirtumas socialinės apsaugos bei pensijų finansavime, t.y. abi valstybės šiai sričiai lėšų skiria žymiai mažiau nei kitos ES valstybės, ko pasekoje lyginamų valstybių pensijos yra santykinai mažos ir neužtikrina daugumai pensininkų pakankamo gyvenimo lygio. Palyginus su kitomis ES šalimis šiuo metu pajamų pakeičiamumo norma taip pat yra gana žema. Pagal šį rodiklį Lietuva patenka į mažiausias pensijas turinčių šalių grupę. Be to, remiantis pateiktomis prognozėmis, dabartinė Lietuvos pensijų sistema 2050 m. galės užtikrinti tik 25 proc. ir atitinkamai Latvijos pensijų sistema 35 proc. pajamų pakeičiamumo normą.

Kaip rodo Lietuvos ir Latvijos dabartiniai ir ankstesni ekonominiai statistiniai duomenys, abiejų šalių pensijų sistemos yra priklausomos nuo dirbančiųjų ir išmokas gaunančių asmenų santykio, demografinių pokyčių, šalies ekonominės situacijos, valdžios priimtų neproporcingai didelių įsipareigojimų, taip pat ir pasaulio ekonomikos. Atsižvelgiant į minėtus

⁴⁸Lietuvos Respublikos Valstybės kontrolė// http://www.vkontrole.lt/auditas_ataskaitos_grupes.aspx?id=2C:\Users\Monkey\Desktop\www.vkontrole.lt\failas.aspx?id=2709; prisijungimo laikas: 2012-12-11.

⁴⁹Statistikos departamentas prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės// <http://www.std.lt>.

⁵⁰Latvijos centrinis statistikos biuras// <http://www.csb.gov.lv>.

⁵¹Valstybinio socialinio draudimo fondo valdyba prie Socialinės saugos ir darbo ministerijos// <http://www.sodra.lt>.

⁵²Valstybinė socialinio draudimo agentūra// <http://www.vsaa.lv>.

⁵³Europos Statistikos biuras// <http://ec.europa.eu/eurostat>.

veiksnius, šiuo metu analizuojamose šalyse egzistuoja socialinio draudimo biudžeto subalansavimo problema, t.y. išlaidos viršija pajamas.

2.2. Europos Sąjungos institucijų rekomendacijos

Pensijų sistemų tvarumo problemos egzistuoja ne tik analizuojamose šalyse, bet ir kitose ES valstybėse. Atsižvelgiant į tai, kad ES šalyse skirtingas ekonominis išsivystymo lygis, įvairios socialinės apsaugos sistemos, galima suprasti, kodėl socialinės apsaugos modelis nėra suvienodintas ES lygiu, bei priklauso nacionalinei jurisdikcijai ir kompetencijai. Tačiau jau nuo 2000 m. didelę įtaką pensijų sistemų reformų vykdymui daro ES institucijos.

A. Bitinas pažymi, kad ES socialinės politikos pagrindinis uždavinys - skatinti ES darnios plėtros modelį, kuris gerintų ES piliečių gyvenimo lygio kokybę. Įgyvendindamos šį tikslą, ES institucijos siekia gerinti socialinės politikos koordinavimą ir nustato privalomus reikalavimus bei rekomendacijas ES valstybių vykdomoms socialinės apsaugos reformoms⁵⁴.

Šioje dalyje analizuojamos ES institucijų rezoliucijos, nutarimai, rekomendacijos, siūlymai, ataskaitos, kuriose akcentuojami prioritetai vykdant pensijų sistemų reformas bei nurodomos priemonės, kurių reikia imtis, kad būtų įveiktos demografinės, ekonominės ir socialinės problemos.

Pirmos rekomendacijos dėl pensijų sistemų reformos buvo paskelbtos 2000 m. Lisabonos ES Vadovų Taryboje, Nicos ES Vadovų Taryboje, 2001 m. Stokholmo ES Vadovų Taryboje, Lakeno ES Vadovų Taryboje. Jose buvo nutarta, kad socialinė apsauga yra prioritetinis ES tikslas bei akcentuojama, kad atsižvelgiant į senėjimo tendenciją, valstybės turi daug dėmesio skirti pensijų sistemų pakankamumui ir stabilumui. Pabrėžiama, kad svarbu vykdyti pensijų sistemų reformas, kuriomis būtų siekiama mažinti poveikį valstybės biudžetui.

Europos Komisijos komunikate „Europos demografijos ateitis: iššūkį paversti galimybe“⁵⁵ nurodomos šios pagrindinės priemonės, kurių reikia imtis dėl blogėjančių demografinių reiškinių: vykdyti pensijų reformas; kelti darbo jėgos našumą; suteikti galimybę dirbti ilgiau, pasinaudojant lanksčiomis pensijų sistemomis.

Europos Komisijos 2006 m. ataskaitoje dėl pakankamų ir stabilių pensijų⁵⁶ pateikiami šie pasiūlymai: skatinti asmenis ilgiau likti darbo rinkoje; nustatyti aiškų ryšį tarp sumokėtų įmokų ir gaunamų pensijų; modernizuoti pensijų sistemas atsižvelgiant į darbo rinkos pokyčius; užtikrinti minimalias pensijas; tobulinti pensijų sistemos valdymą; parengti ilgalaikę pensijų

---

⁵⁴Bitinas A. Pensijų sistemų reformavimo Europos Sąjungos valstybėse praktiniai aspektai // Viešoji politika ir administravimas. 2006, Nr. 17.P.62.

⁵⁵Europos Komisijos komunikatas 2006 m. spalio 12 d. COM (2006) 571. Europos demografinė ateitis: iššūkį paversti galimybe.

⁵⁶European Commission. Synthesis report on adequate and sustainable pensions. 2006.

reformos strategiją; privačių pensijų schemos neturi sumažinti valstybinių pensijų sistemos garantuojamų pensijų pakankamumo⁵⁷.

2010 m. liepos 12 d. Europos Komisija priėmė dokumentą „Adekvачios, tvarios ir saugios Europos pensijų sistemos“, pavadintą Žaliaja knyga (*Green paper*)⁵⁸. Ji buvo skirta konsultacijoms, kuriomis siekiama nustatyti didžiausias pensijų sistemų problemas ES valstybėse. Dokumente nurodyti pagrindiniai prioritetai reformuojant pensijų sistemas:

- didinti pensinį amžių;
- pereiti prie daugiapakopių pensijų sistemų (nuo einamojo finansavimo sistemų prie papildomų, privačių pensijų fondų sistemų);
- didinti asmeninę atsakomybę už būsimą pensiją;
- skatinti ilgiau likti darbo rinkoje (šiam tikslui pasiekti padėtų naujų technologijų bei paslaugų diegimas, tinkamų darbo sąlygų vyresnio amžiaus asmenims sudarymas, darbo vietų pritaikymas, sveikatos politikos tobulinimas, kuriomis siekiama, kad asmenys senatvėje būtų geros sveikatos);
- didinti darbo jėgos produktyvumą;
- naudotis papildomomis pensijų schemomis;
- gerinti informuotumą (kad asmenys sugebėtų planuoti būsimą pensiją bei galėtų priimti sprendimus, jie turi būti geriau informuoti apie investavimo galimybes).

2011 m. vasario 16 d. Europos Parlamentas, atsižvelgdamas į Žaliojoje knygoje pateiktas pensijų sistemų problemas, paskelbė rezoliuciją dėl adekvачios, tvarios ir saugios Europos pensijų sistemos⁵⁹. Europos Parlamento rezoliucijoje nurodomos šios priemonės, kurių reikia imtis, kad būtų mokamos adekvачios pensijos:

- pagrindinis dėmesys turi būti skiriamas finansavimo sistemos tvarumui, o ne tam tikram pensijų reformos būdui;
- derinti pirmos ir antros pakopos sistemas;
- pirmosios pakopos pensijos turi viršyti skurdo ribą;
- gerinti asmenų galimybes pasinaudoti privačiomis kaupimo sistemomis;
- būtina, kad daugiau žmonių ilgesnį laiką dalyvautų darbo rinkoje; skatinti senjorų darbą mokesčių ir socialinėmis lengvatomis; sukurti tinkamas ir lanksčias darbo sutartis senjorams; paskatinti bei palengvinti užimtumo ir pensijos derinimą;

---

⁵⁷Gudaitis T. Senatvės pensijų sistemos modelių teorinė analizė// Organizacijų vadyba. 2009, Nr.50. P.54-55.

⁵⁸Europos Komisijos komunikatas 2010 m. liepos 7 d. COM(2010) 365. Žalioji knyga. Adekvачios, tvarios ir saugios Europos pensijų sistemos.

⁵⁹Europos Parlamento 2011 m. vasario 16 d. rezoliucija P7_TA (2011)0058, dėl adekvачios, tvarios ir saugios Europos pensijų sistemos. [2012] OL C188 E/03.

- pensijų fondų sistemos, kurias valdo privačios institucijos, turi būti peržiūrėtos, kad būtų nustatyta, ar jos atitinka Europos lygmens saugumo, investavimo ir turto klasifikacijos sąlygas ir kriterijus;

- užtikrinti, kad visuomenės nariai būtų informuoti apie ilgalaikes bet kokios pensijų sistemos reformos pasekmes.

Europos Komisija 2011 m.⁶⁰ ir 2012 m.⁶¹ paskelbė metines augimo apžvalgas. Komisija rekomendavo:

- susieti pensinį amžių su tikėtina gyvenimo trukme;
- apriboti galimybes anksti išeiti į pensiją;
- skatinti žmones ilgiau dirbti, pritaikant darbo vietas vyresnio amžiaus asmenims, remti aktyvų ir sveiką senėjimą;

- suvienodinti vyrų ir moterų pensinį amžių;

- skatinti sukurti papildomas pensijų kaupimo sistemas.

Atsižvelgiant į Žaliąją knygą „Adekvачios, tvarios ir saugios Europos pensijų sistemos“, pradėtų konsultacijų rezultatus, 2012 m. vasario 16 d. Europos Komisija paskelbė Baltąją knygą⁶² pensijų sistemų klausimais. Europos Komisija pateikė šiuos siūlymus dėl pensijų sistemų reformų:

- susieti pensinį amžių su didėjančia gyvenimo trukme (to galima siekti didinant pensinį amžių proporcingai augančiai tikėtinai gyvenimo trukmei);

- apriboti galimybes anksti išeiti į pensiją (to galima siekti reikalaujant, kad visas su ankstyvu išėjimu į pensiją susijusias išlaidas ar bent jų dalį padengtų darbdavys);

- skatinti žmones ilgiau likti darbo rinkoje (to galima siekti investuojant į ligų prevenciją, skatinant sveiką ir aktyvų senėjimą, pritaikant darbo vietas vyresnio amžiaus darbuotojų reikmėms, sudarant lanksčias darbo sąlygas);

- suvienodinti vyrų ir moterų pensinį amžių;

- skatinti kaupti papildomą pensiją profesiniuose bei trečios pakopos pensijų fonduose (to galima siekti suteikiant papildomas mokesčių lengvatas ar kitas finansines paskatas).

Europos Komisija *Lietuvai* siūlo priimti teisės aktus, kuriais būtų įgyvendinama pensijų sistemos reforma. Taip pat, siekiant užtikrinti aktyvesnį dalyvavimą darbo rinkoje, pašalinti paskatas nedirbti, visų pirma pensinio amžiaus žmonėms.

Europos Komisija *Latvijai* rekomenduoja, bendradarbiaujant su socialiniais partneriais, pasirengti pensijų sistemų pokyčiams, kad ateityje trijų pakopų pensijų sistema būtų tvari ir adekvati.

---

⁶⁰Europos Komisijos metinė augimo apžvalga COM (2011) 11.

⁶¹Europos Komisijos metinė augimo apžvalga COM (2012) 815.

⁶²Europos Komisijos komunikatas 2012 m. vasario 16 d. COM(2012) 55. Baltoji knyga.

2012 m. liepos 10 d. Taryba išplatino rekomendacijas valstybėms narėms dėl ekonominės ir finansinės politikos prioritetų ateinantiems metams.

Tarybos rekomendacijoje dėl *Lietuvos* 2012 m. nacionalinės reformų programos su Tarybos nuomone dėl 2012-2015 m. Lietuvos konvergencijos programos⁶³ akcentuojama, kad demografiniai pokyčiai verčia rimtai abejoti pensijų sistemos tvarumu. Vien tik pensinio amžiaus ilginimu nebus užtikrintos tvarios ir adekvačios pajamos būsimiems pensininkams, todėl pabrėžiama, kad reikia imtis šių papildomų priemonių:

- pensinį amžių ir išmokas susieti su demografiniais veiksniais;
- nustatyti aiškesnes indeksavimo taisykles;
- įmokas glausčiau susieti su išmokomis;
- panaikinti paskatas anksti išeiti į pensiją;
- geriau panaudoti papildomo savanoriško pensijų kaupimo priemones;
- pensijų reformą pagrįsti aktyvaus senėjimo priemonėmis.

Tarybos rekomendacijoje dėl *Latvijos* 2012 m. nacionalinės reformų programos su Tarybos nuomone dėl 2012-2015 m. Latvijos konvergencijos programos⁶⁴ pabrėžiama, kad:

- Latvija turėtų sumažintą įmokų į privalomąją privačių pensijų schemą normą, kuri 2012 m. buvo 2 proc., nuo 2013 m. pakeisti 6 proc. norma.

Kaip jau buvo minėta ES valstybėse egzistuoja didelė socialinės saugos sistemų įvairovė, t.y skiriasi pensijų dydžiai, išmokų rūšys, pensinis amžius, stažo reikalavimai. Todėl ES lygiu yra priimti reglamentai, koordinuojantys socialinės apsaugos sistemas. Pagrindiniai teisės aktai, įtvirtinantys koordinavimo sistemą yra nuo 2010-05-01 įsigaliojęs 2004 m. balandžio 29 d. Europos Parlamento ir Tarybos reglamentas Nr. 883/2004 dėl socialinės apsaugos sistemų koordinavimo⁶⁵ (iki 2010-05-01 galiojo Tarybos reglamentas Nr. 1408/71) bei 2009 m. rugsėjo 16 d. Europos Parlamento ir Tarybos reglamentas Nr. 987/2009, nustatantis Reglamento Nr. 883/2004 dėl socialinės apsaugos sistemų koordinavimo įgyvendinimo tvarką⁶⁶ (iki 2010-05-01 galiojo Tarybos reglamentas Nr. 574/72).

Šių reglamentų taikymui didelę įtaką daro ES Teisingumo Teismas. Pensijų srityje ES Teisingumo Teismas yra priėmęs nemažai sprendimų, kurie ne tik aiškina reglamentų taikymą bet ir įtakoja nacionalinių teisės aktų reformavimą. Todėl, taikant minėtus reglamentas, praktikoje valstybės narės turi vadovautis ES Teisingumo Teismo sprendimuose suformuotais

---

⁶³Tarybos 2012 m. liepos 10 d. rekomendacija, dėl Lietuvos 2012 m. nacionalinės reformų programos su Tarybos nuomone dėl 2012-2015 m. Lietuvos konvergencijos programos. [2012] OL C219/16.

⁶⁴Tarybos 2012 m. liepos 10 d. rekomendacija, dėl Latvijos 2012 m. nacionalinės reformų programos su Tarybos nuomone dėl 2012-2015 m. Latvijos konvergencijos programos. [2012] OL C 219/15.

⁶⁵2004 m. balandžio 29 d. Europos Parlamento ir Tarybos reglamentas Nr. 883/2004 „Dėl socialinės apsaugos sistemų koordinavimo“ // OL166 30/04/2004.

⁶⁶2009 m. rugsėjo 16 d. Europos Parlamento ir Tarybos reglamentas 987/2009, nustatantis Reglamento (EB) Nr. 883/2004 dėl socialinės apsaugos sistemų koordinavimo įgyvendinimo tvarką // OL284 30/10/2009.

principais ir kriterijais. Šiame darbe pateikiami keletas ES Teisingumo Teismo sprendimų, kurie koordinuoja socialinės apsaugos sistemas.

ES Teisingumo Teismas 2012 m. liepos 19 d. byloje C-522/10 (Doris Reichel-Albert prieš Deutsche Rentenversicherung Nordbayern) konstatavo, kad nacionalinės teisės aktai, dėl kurių kai kurie ES piliečiai atsiduria mažiau palankioje padėtyje vien dėl to, kad pasinaudojo judėjimo ir gyvenimo kitoje valstybėje narėje laisve, lemia nevienodą vertinimą, pažeidžiantį principus, kuriais pagrįstas Sąjungos piliečio statusas. Todėl skirdama senatvės pensiją vienos valstybės narės kompetentinga įstaiga turi įskaityti asmens, kuris profesinę veiklą vykdė tik šioje valstybėje narėje ir tuo metu, kai gimė vaikai, laikinai buvo nustojęs dirbti bei dėl šeimyninių priežasčių buvo persikėlęs gyventi į kitos valstybės narės teritoriją, pastarojoje valstybėje narėje įgytus vaikams auginti skirtus laikotarpius, tarsi jie būtų buvę įgyti pirmosios valstybės nacionalinėje teritorijoje⁶⁷.

Bylose C-286/09 ir C-287/09 (Ricci ir Pisaneschi prieš Istituto nazionale della previdenza sociale) ES Teisingumo Teismas 2010 m. liepos 9 d. priėmė sprendimą, kad draudžiamas toks nacionalinis reglamentavimas, pagal kurį neleidžiama įskaityti Sąjungos piliečio darbo kurioje nors Sąjungos institucijoje, pavyzdžiui, Europos Bendrijų Komisijoje, ar kuriame nors Sąjungos organe, pavyzdžiui, Ekonomikos ir socialinių reikalų komitete, metų, siekiant pripažinti teisę gauti senatvės pensiją pagal nacionalinę sistemą, nesvarbu, ar tai yra išankstinė, ar įprasta suinteresuotojo asmens pensija⁶⁸.

ES Teisingumo Teismas 2010 m. birželio 10 d. byloje C-395/08 ir C-396/08 (Tiziana Bruno ir Massimo Pettini ir Daniela Lotti ir Clara Matteucci prieš Istituto nazionale della previdenza sociale) nurodė, kad darbuotojams, dirbantiems ne visą darbo dieną, negali būti sudaromos blogesnės darbo sąlygos negu panašioje situacijoje esantiems darbuotojams, dirbantiems visą darbo dieną, tik dėl tos priežasties, kad jie dirba ne visą darbo dieną. Todėl draudžiamos nacionalinės teisės nuostatos, pagal kurias apskaičiuojant darbuotojų, dirbančių ne visą darbo dieną, darbo stažą, reikalingą teisei į tokią pensiją įgyti, neįtraukiami laikotarpiai, kuriais jie nedirbo⁶⁹.

Taigi, ES Teisingumo Teismas, priimdamas prejudicinius sprendimus, taip pat daro didelę įtaką socialinės saugos sistemų reformavimui.

ES institucijos, siekiant išsaugoti tvarias ir adekvačias pajamas būsimiems pensininkams, koordinuoja bei teikia rekomendacijas ES valstybėms pensijų sistemų reformų klausimais. ES institucijos pabrėžia, kad ES gali nustatyti įvairias politines priemones, kuriomis

---

⁶⁷Europos sąjungos teisė // <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:62010CJ0522:LT:HTML>.

⁶⁸Europos sąjungos teisė // <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:C:2010:288:0014:0015:LT:PDF>.

⁶⁹Europos sąjungos teisė // <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:62008CJ0395:LT:PDF>.

būtų siekiama užtikrinti pensijų sistemų adekvatumą, saugumą ir tvarumą, tačiau pensijos ir pensijų sistemos yra valstybių narių atsakomybė, todėl ragina valstybes nares geriau koordinuoti savo skirtingą pensijų politiką ir taikyti atvirą koordinavimo metodą. Taip pat akcentuojama, kad valstybės narės turi įdiegti tokias pensijų sistemas, kurios būtų tinkamiausios žmonių oraus gyvenimo lygiui išsaugoti, ypatingą dėmesį skiriant vyresnio amžiaus visuomenės grupėms.

Atsižvelgiant į Lietuvoje ir Latvijoje blogėjančius ekonominius ir socialinius rodiklius bei jų prognozes, vykdant pensijų sistemų reformas, reikėtų vadovautis Europos Sąjungos institucijų siūlomomis rekomendacijomis, kuriose pabrėžiama, kad, norint pagerinti pensijų sistemų saugumą, būtina valdyti demografinius ir ekonominius reiškinius, t.y. imtis papildomų priemonių, padedančių išlaikyti pakankamą gyvenimo lygį. ES dokumentuose nurodomi šie prioritetai: gerinti valstybės finansų tvarumą, mažinti nedarbo lygį, skatinti vyresnio amžiaus žmonių užimtumą bei didesnę darbo jėgos produktyvumą, sukurti papildomas pensijų kaupimo sistemas, reguliuoti ankstyvo išėjimo į pensiją galimybes, skatinti naudotis papildomomis pensijų schemomis, diegti lanksčias darbo formas, investuoti į ligų prevenciją, skatinti sveiką ir aktyvų senėjimą. Taip pat pabrėžtina, kad ES Taryba Lietuvai (skirtingai nei Latvijai) nurodo labai konkrečias pensijų sistemos reformos priemones, kurias reikėtų įgyvendinti (pensinio amžiaus ir išmokų susiejimas su demografiniais veiksniais; aiškesnių indeksavimo taisyklių nustatymas; įmokų ir išmokų susiejimas; papildomo savanoriško pensijų kaupimo skatinimas).

3. LIETUVOS IR LATVIJOS PENSIJŲ SISTEMŲ REFORMŲ ANALIZĖ IR JŲ ĮVERTINIMAS

Remiantis antroje dalyje pateikta statistinių duomenų analize matyti, kad Lietuvos ir Latvijos socialinio draudimo fondo biudžetai dėl neigiamų demografinių pokyčių, sulėtėjusios ekonomikos ir kitų priežasčių nėra stabilūs. Atsižvelgiant į neigiamus demografinius ir ekonominius rodiklius bei į pateikiamas prognozes, Lietuvoje ir Latvijoje jau apie dvidešimt metų vykdomos pensijų sistemų reformos. Analizuojamose šalyse politinių bei teisinių veiksmų dėl pensijų sistemos reformos buvo imtasi nuo 1995 m. Šioje dalyje analizuojami Lietuvos ir Latvijos teisės aktai, jų pakeitimai bei kiti dokumentai, kurie reglamentuoja pensijų skyrimą, mokėjimą bei pačios sistemos pertvarką.

3.1. Lietuvoje vykdytos pensijų sistemos reformos

Lietuvos pensijų sistemos reforma buvo pradėta 1994 - 1995 m. Iki 1995 m. Lietuvoje galiojusi sovietinė pensijų sistema pasižymėjo šiais bruožais:

- žemas išėjimo į pensiją amžius: moterims - 55 metai, vyrams - 60 metų;
- tam tikroms profesinėms grupėms buvo numatytos privilegijuotos išėjimo į pensiją taisyklės (gydytojams, mokytojams, aviacijos darbuotojams, lakūnams, asmenims, dirbusiems ypatingomis sąlygomis);

- pensijos dydis mažai priklausė nuo mokėtų mokesčių (pensijos buvo skaičiuojamos iš 12 mėnesių iki pensijos gauto darbo užmokesčio);

- atskiros pensijų sistemos darbininkams ir kolūkiečiams;

- pensijų sistemos buvo finansuojamos iš bendro valstybės biudžeto.

Reformuojant pensijų sistemą Lietuvoje buvo siekiama:

- pakeisti pensijų sistemą atsižvelgiant į naujas socialines, ekonomines sąlygas;

- sukurti pensijų sistemą, kurioje pensijos dydis priklausytų nuo mokėtų įmokų;

- pritaikyti pensijų sistemą kintantiems demografiniams rodikliams.

Įgyvendinant pensijų reformą 1995 m. sausio 1 d. įsigaliojo Valstybinių socialinio draudimo pensijų įstatymas⁷⁰ bei Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1994 m. lapkričio 18 d. nutarimu Nr.1156 patvirtinti Valstybinių socialinio draudimo pensijų skyrimo ir mokėjimo nuostatai⁷¹. Šie teisės aktai pakeitė galiojusį 1956 m. priimtą sovietinį pensijų skyrimo ir mokėjimo įstatymą.

Ši pensijų sistema buvo sukurta einamųjų išmokų principu, kai dirbančių asmenų valstybinio socialinio draudimo įmokos skiriamos esamų pensininkų pensijoms išmokėti. Pensijos tapo priklausomos nuo asmens socialinio draudimo stažo ir mokėtų socialinio draudimo įmokų dydžio. Minėtais teisės aktais buvo: apibrėžtos pensijų rūšys, nustatyti reikalavimai visų rūšių pensijoms gauti, padidintas išėjimo į senatvės pensiją amžius, nustatytas didesnis minimalaus ir būtino stažo reikalavimas, reikalingas atitinkamos rūšies pensijai gauti, tam tikroms profesinėms grupėms panaikintos ankstyvo išėjimo į pensiją galimybės, pakeista pensijos skaičiavimo metodika (pensija skaičiuojama naudojant formulę). Naujai sukurta pensijų sistema apėmė asmenis, kurie moka valstybinio socialinio draudimo įmokas.

Pagal Pensijų įstatymo nuostatas (šiuo metu galiojančią redakciją) nustatytos trijų rūšių valstybinės socialinio draudimo pensijos: senatvės, netekto darbingumo, našlių ir našlaičių. Teisę gauti vieną iš šių pensijų turi asmenys, kurie atitinka tam tikras sąlygas, nustatytas minėtame įstatyme.

Senatvės pensija. Asmuo įgyja teisę gauti senatvės pensiją, kai jis atitinka šias sąlygas:

- sukanka nustatyta senatvės pensijos amžius (dabartinis pensinis amžius vyrams ir moterims yra kintantis ir 2026 m. bus 65 m.);

- turi minimalų 15 metų pensijų draudimo stažą, nustatytą senatvės pensijai.

---

⁷⁰Lietuvos Respublikos valstybinių socialinio draudimo pensijų įstatymas // Valstybės žinios. 1994, Nr.59-1153; 2005, Nr. 71-2555.

⁷¹Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1994 m. lapkričio 18 d. nutarimas Nr. 1156 "Dėl Valstybinių socialinio draudimo pensijų skyrimo ir mokėjimo nuostatų patvirtinimo" // Valstybės žinios. 1994, Nr.91-1781; 2005, Nr.83-3066.

Nuo 2004 m. liepos 1 d. įsigaliojus Valstybinių socialinio draudimo senatvės pensijų išankstinio mokėjimo įstatymui⁷² skiriamos *išankstinės* senatvės pensijos. Išankstinė senatvės pensija apskaičiuojama taip pat kaip valstybinė socialinio draudimo senatvės pensija Pensijų įstatymo nustatyta tvarka ir mažinama po 0,4 procento už kiekvieną pilną mėnesį, asmeniui likusį iki senatvės pensijos amžiaus. Išankstinė senatvės pensija skiriama asmeniui, kuris kreipimosi dėl išankstinės senatvės pensijos dieną atitinka visas šias sąlygas:

- iki nustatyto senatvės pensijos amžiaus jam yra likę ne daugiau kaip 5 metai;
- turi ne mažesnę kaip 30 metų pensijų draudimo stažą;
- negauna kitų valstybinių socialinio draudimo, valstybinių, šalpos pensijų;
- nedirba.

Senatvės ir išankstinių pensijų dydis priklauso nuo socialinio draudimo įmokų dydžio, pensijų draudimo stažo trukmės. Pensijų įstatymo nuostatos numato teisę perskaičiuoti senatvės pensiją išdirbus papildomus 1 metus po pensijos paskyrimo.

Netekto darbingumo pensija. Šios pensijos yra skirtos kompensuoti pajamų praradimą dėl prarasto darbingumo. Teisę į šią pensiją turi asmenys, kurie atitinka šias sąlygas:

- nustatytas darbingumo lygis;
- turi minimalų stažą netekto darbingumo pensijai;

Pensijos dydis priklauso nuo nustatyto netekto darbingumo procento, įmokų dydžio, draudimo stažo trukmės.

Našlių ar našlaičių pensija turi teisę gauti mirusiojo asmens sutuoktinis bei vaikai (įvaikiai), jeigu asmuo mirties dieną atitiko šias sąlygas:

- buvo įgijęs teisę gauti netekto darbingumo ar senatvės pensiją (priklausomai nuo mirusiojo amžiaus) arba gavo vieną iš šių pensijų;
- buvo įgijęs minimalų stažą atitinkamos rūšies pensijai.

Mirusiojo asmens sutuoktinis ir vaikai taip pat turi atitikti Pensijų įstatyme nustatytas sąlygas šios rūšies pensijai gauti.

Remiantis Pensijų įstatymo nuostatomis nuo 1995 m. sausio 1 d. pradėtas ilginti senatvės pensijos amžius, kasmet pridedant po 4 mėnesius moterims ir po 2 mėnesius vyrams, kol moterys pasieks 60 metų amžių, o vyrai - 62 metų ir 6 mėnesių amžių.

Taigi ši pensijų sistema buvo taikoma visiems asmenims, kurie į pensiją išėjo iki ir po 1995 metų sausio 1 d. Remiantis naujuoju įstatymu, nuo 1995 m. sausio 1 d. ir nuo 1995 m. spalio 1 d. buvo perskaičiuotos visų pensininkų pensijos, pagal skyrimo metu fiksuotas pajamas, taikant naujai įvestą formulę. Visiems asmenims, kurie teisę į pensiją įgijo po 1995 m. sausio 1 d., papildoma pensijos dalis apskaičiuojama ir pagal pajamas, turėtas iki 1994 m., ir pagal

---

⁷²Lietuvos Respublikos valstybinių socialinio draudimo senatvės pensijų išankstinio mokėjimo įstatymas.//Valstybės žinios. 2003, Nr. 114-5116.

pajamas, turėtas po 1994 m. Tokį teisinį reguliavimą sąlygojo šalies ekonominė padėtis, kai dauguma asmenų po 1994 m. liko bedarbiais arba gavo tik minimalią algą. Tokia įstatymo nuostata turėjo galioti iki 2009 m. sausio 1 d. Nuo šios datos pensijos turėjo būti apskaičiuojamos atsižvelgiant tik į tas socialinio draudimo pajamas, nuo kurių buvo mokėtos valstybinio socialinio draudimo įmokos, t.y. pensijos papildoma dalis turėjo būti apskaičiuojama, atsižvelgiant tik į pajamas, gautas po 1994 m. sausio 1 d. Tačiau tokios įstatymo nuostatos įsigaliojo tik nuo 2013 m. sausio 1 d. priėmus Pensijų įstatymo pakeitimo ir papildymo įstatymą Nr. XII -91⁷³. Remiantis šiais pakeitimais, asmenims, teisę į pensiją įgysiantiems po 2013 m. sausio 1 d., pensijos papildomą dalį galima skaičiuoti dvejopai: arba atsižvelgiant į pajamas iki ir po 1994 m. sausio 1 d., arba atsižvelgiant į pajamas, gautas tik po 1994 m. sausio 1 d. Šie Pensijų įstatymo pakeitimai suteikė asmenims, kurie dirbo po 1994 m., gauti didesnes pensijas, kurios bus apskaičiuotos tik pagal pajamas, turėtas po 1994 m. Šis pensijos dydžio skaičiavimo metodas sustiprino ryšį tarp įmokų dydžio ir būsimos pensijos, t.y. papildoma pensijos dalis tapo labiau priklausoma nuo asmens sumokėtų įmokų dydžio.

Galima išskirti naujos pensijos sistemos ypatumus:

- pensijos dydis iš dalies tapo priklausomas nuo asmens socialinio pensijų draudimo stažo ir mokėtų socialinio draudimo įmokų;
- pensijos indeksuojamos, atsižvelgiant į augantį darbo užmokestį (didinant bazinę pensiją ir draudžiamąsias pajamas);
- pensijų sistema finansuojama iš atskiro socialinio draudimo biudžeto lėšų;
- pigus sistemos valdymas;
- sistema apsaugota nuo investicijų rizikos.

Nuo 1995 m. šalies finansinė situacija keitėsi, todėl, siekiant mažinti fondo biudžeto deficitą, buvo priimtas ne vienas sprendimas, užtikrinantis valstybės įsipareigojimų vykdymą.

Pagal 2000 m. gruodžio 19 d. priimto Pensijų įstatymo pakeitimo ir papildymo įstatymo Nr. IX -84⁷⁴ nuostatas, nuo 2001 m. sausio 1 d. vyrams ir moterims sparčiau pradėtas didinti senatvės pensijos amžius (6 mėnesiais per metus), kol 2006 metais moterims pasiekė 60 metų ir 2003 metais vyrams - 62 metus ir 6 mėnesius.

Nuo Pensijų įstatymo įsigaliojimo dienos pensininkams, turintiems draudžiamųjų pajamų, pensijos buvo mokamos sumažintos, atsižvelgiant į gaunamą uždarbį. Tačiau 2002 m. lapkričio 25 d. Konstitucinis Teismas priėmė nutarimą „Dėl Lietuvos Respublikos diplomatinės tarnybos įstatymo 69 straipsnio 2 dalies, Lietuvos Respublikos valstybinio socialinio draudimo įstatymo 4 straipsnio (2000 m. kovo 16 d. redakcija) 1 dalies 9 punkto ir Lietuvos Respublikos

---

⁷³Lietuvos Respublikos valstybinių socialinio draudimo pensijų įstatymo 19, 24 ir 56 straipsnių pakeitimo įstatymas// Valstybės žinios. 2012, Nr. 154-7928.

⁷⁴Lietuvos Respublikos valstybinių socialinio draudimo pensijų įstatymo 18, 55 straipsnių pakeitimo ir papildymo įstatymas// Valstybės žinios. 2000, Nr. 111-3563.

valstybinių socialinio draudimo pensijų įstatymo 2 straipsnio (1999 m. gruodžio 16 d. redakcija) 1 dalies 5 punkto bei 23 straipsnio (1994 m. gruodžio 21 d., 2000 m. gruodžio 21 d., 2001 m. gegužės 8 d. redakcijos) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai⁷⁵, kuriuo pripažino, kad Pensijų įstatymo nuostatos, kurios riboja pilnos pensijos mokėjimą dėl gaunamų pajamų prieštarauja Konstitucijai. Atsižvelgiant į minėtą Konstitucinio Teismo nutarimą, nuo 2002 m. lapkričio 27 d. (nuo nutarimo įsigaliojimo dienos) visiems dirbantiems pensininkams buvo pradėtos mokėti viso dydžio pensijos.

2007 m. lapkričio 6 d., buvo priimtas Valstybinių socialinio draudimo senatvės ir invalidumo pensijų dalies išmokėjimo įstatymas⁷⁶, kuris numatė išmokėti dėl turėtų draudžiamųjų pajamų apribotos pensijos dalį dirbusiems pensininkams. Pensijos dalies mokėjimo tvarka buvo nustatyta 2008 m. vasario 26 d. Lietuvos Respublikos Vyriausybės patvirtintu Valstybinių socialinio draudimo senatvės ir invalidumo pensijų dalies sumų išmokėjimo tvarkos aprašu⁷⁷. Remiantis šio aprašo nuostatomis laikotarpiu nuo 2008 m. sausio 1 d. iki 2012 m. birželio 30 d. buvo išmokėtos pensijų sumos, kurios buvo negautos dėl draudžiamųjų pajamų turėjimo.

Sekantis sprendimas, kuriuo buvo siekiama subalansuoti socialinio draudimo biudžetą, tai nuo 2010 m. sausio 1 d. įsigaliojęs Socialinių išmokų perskaičiavimo ir mokėjimo laikinasis įstatymas⁷⁸. Šiuo įstatymu buvo nustatyta valstybinių socialinio draudimo pensijų perskaičiavimo ir šių pensijų mokėjimo, turint draudžiamųjų pajamų ar dirbant savarankiškai, tvarka. Laikinis įstatymas numatė sumažinti mokamas pensijas bei kitas išmokas dviems metams, t.y. nuo 2010-01-01 iki 2011-12-31. Laikinis įstatymas taip pat numatė papildomą pensijų mažinimą asmenims, kurie turėjo draudžiamųjų pajamų.

Atsižvelgiant į tai, kad Laikiniu įstatymu buvo sumažintos išmokos jautriausioms socialinėms grupėms, buvo numatyta parengti kompensavimo mechanizmą. Lietuvos Respublikos Vyriausybė nutarimu „Dėl sumažintų valstybinių socialinio draudimo senatvės ir netekto darbingumo pensijų kompensavimo tvarkos koncepcijos patvirtinimo“⁷⁹ patvirtino

---

⁷⁵Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2002 m. lapkričio 25 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos diplomatinės tarnybos įstatymo 69 straipsnio 2 dalies, Lietuvos Respublikos valstybinio socialinio draudimo įstatymo 4 straipsnio (2000 m. kovo 16 d. redakcija) 1 dalies 9 punkto ir Lietuvos Respublikos valstybinių socialinio draudimo pensijų įstatymo 2 straipsnio (1999 m. gruodžio 16 d. redakcija) 1 dalies 5 punkto bei 23 straipsnio (1994 m. gruodžio 21 d., 2000 m. gruodžio 21 d., 2001 m. gegužės 8 d. redakcijos) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“// Valstybės žinios. 2002, Nr. 113-5057.

⁷⁶Lietuvos Respublikos valstybinių socialinio draudimo senatvės ir invalidumo pensijų dalies išmokėjimo įstatymas//Valstybės žinios. 2007, Nr. 120-4880.

⁷⁷Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2008 m. vasario 26 d. nutarimas Nr. 144 „Dėl Valstybinių socialinio draudimo senatvės ir invalidumo pensijų dalies sumų išmokėjimo tvarkos aprašo patvirtinimo“// Valstybės žinios. 2008, Nr. 24-874.

⁷⁸Lietuvos Respublikos socialinių išmokų perskaičiavimo ir mokėjimo laikinasis įstatymas// Valstybės žinios. 2009, Nr. 152-6820.

⁷⁹Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2010 liepos 1 d. nutarimas Nr. 968 „Dėl sumažintų valstybinių socialinio draudimo senatvės ir netekto darbingumo pensijų kompensavimo tvarkos koncepcijos patvirtinimo“// Valstybės žinios. 2010, Nr. 82-4333.

kompensavimo koncepciją. Kompensavimo koncepcijoje yra nustatyta, kad senatvės ir netekto darbingumo pensijų sumažinimai bus kompensuojami didinant valstybines socialinio draudimo senatvės ir netekto darbingumo pensijas, prieš tai jas grąžinus į buvusius prieš sumažinimą dydžius. Taip pat bus nustatytas spartesnis didinimo tempas vyresniems pensijų gavėjams, bei papildomas koeficientas asmenims, kuriems pensija papildomai sumažinta dėl draudžiamųjų pajamų.

Tačiau Konstitucinis Teismas 2012 m. vasario 6 d. nutarimu „Dėl Lietuvos Respublikos teisės aktų nuostatų, kuriomis reguliuojamas pensijų perskaičiavimas ir mokėjimas valstybėje susidarius itin sunkiai ekonominei, finansinei padėčiai, atitiktis Lietuvos Respublikos Konstitucijai“, kuris oficialiai buvo paskelbtas 2012 m. rugsėjo 21 d., pripažino prieštaraujančiomis Lietuvos Respublikos Konstitucijai Laikinojo įstatymo nuostatas, pagal kurias dirbantiems pensijų gavėjams pensijos buvo papildomai sumažintos.

Konstitucinis Teismas pažymėjo, kad valstybėje esant itin sunkiai ekonominei, finansinei padėčiai ir dėl to iškilus būtinybei laikinai mažinti paskirtas ir mokamas pensijas, siekiant užtikrinti gyvybiškai svarbių visuomenės ir valstybės interesų tenkinimą, negalima nustatyti tokio teisinio reguliavimo, kad asmenims, kurie dirba tam tikrą darbą ar užsiima tam tikru verslu, paskirta ir mokama senatvės pensija būtų sumažinta didesniu mastu, nei tiems asmenims, kurie nedirba jokio darbo ir nesiverčia jokių verslu⁸⁰.

Socialinės apsaugos ir darbo ministerija šiuo metu yra parengusi Sumažintų valstybinių socialinio draudimo senatvės bei netekto darbingumo pensijų ir dideliu mastu sumažintų valstybinių pensijų kompensavimo įstatymo, kuriuo būtų reglamentuojama senatvės bei netekto darbingumo (invalidumo) pensijų 2010 - 2011 metais negautos dalies kompensavimo tvarka, projektą, tačiau šis įstatymas dar nėra priimtas.

Svarbu pažymėti, kad dauguma pensijos gavėjų, kuriems, dėl draudžiamųjų pajamų turėjimo buvo mokamos sumažintos pensijos, įsigaliojus minėto Konstitucinio Teismo nutarimui, kreipėsi į administracinius teismus dėl neišmokėtos pensijos dalies priteisimo. Šiuo metu apygardų administraciniai teismai bei Lietuvos vyriausiasis administracinis teismas, remiantis praktika, suformuota administracinėje byloje Nr.A-552-2747/2012⁸¹, neišmokėtiną pensijos dalį dėl Laikinojo įstatymo nuostatų pareiškėjams priteisia iš Lietuvos valstybės (byla Nr.I-443-484/2013⁸², byla Nr.A⁵⁵²- 432/2013⁸³).

---

⁸⁰Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2012 m. vasario 6 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos teisės aktų nuostatų, kuriomis reguliuojamas pensijų perskaičiavimas ir mokėjimas valstybėje susidarius itin sunkiai ekonominei, finansinei padėčiai, atitiktis Lietuvos Respublikos Konstitucijai“// Valstybės žinios. 2012, Nr.109-5528.

⁸¹Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2012 m. liepos 23 d. sprendimas administracinėje byloje T.S v. Nacionalinė teismų administracija (byla Nr. A-552 -2747/2012).

⁸²Vilniaus apygardos administracinio teismo 2013 m. vasario 13 d. sprendimas administracinėje byloje J.R.M. v. Valstybinio socialinio draudimo fondo valdybos Vilniaus skyrius (byla Nr. I-443-484/2013).

Kitas priimtas Pensijų įstatymo pakeitimas aktualus asmenims, kurie teisę į senatvės pensiją įgyja po 2012 m. sausio 1 d. Remiantis 2011 m. birželio 9 d. priimto Pensijų įstatymo pakeitimo ir papildymo įstatymo Nr. XI-1436⁸⁴ nuostatomis nuo 2012 m. sausio 1 d. pradėtas ilginti senatvės pensijos amžius, kasmet pridedant po 4 mėnesius moterims ir po 2 mėnesius vyrams, kol 2026 metais bus pasiektas vienodas 65 metų amžius. Įvertinus Lietuvoje blogėjančią demografinę padėtį, kai mažėja apdraustųjų asmenų skaičius o pensijų gavėjų daugėja, šiomis įstatymo nuostatomis yra siekiama užtikrinti pensijų sistemos finansinį stabilumą.

Prognozuojama, kad jei nebūtų vėlinamas pensinis amžius, dėl demografinio spaudimo 2036 metais "Sodros" pensijų biudžeto deficitas siektų apie 1,5 proc. BVP, o 2060 metais - beveik 3 proc. BVP⁸⁵.

Viena iš pensijų sistemos reformos priemonių - tai pensijų administravimo struktūros tobulinimas. Lietuvoje valstybines socialinio draudimo pensijas iki 2012 m. administravo VSDF valdyba prie Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos ir 47 VSDF valdybos teritoriniai skyriai. Minėti teritoriniai skyriai veikė kaip juridiniai asmenys, t.y. buvo atskiri autonominiai vienetai ir turėjo teisę savarankiškai priimti sprendimus.

Nuo 2012 m. sausio 1 d., vadovaujantis Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimu Nr. 884 "Dėl sutikimo reorganizuoti Valstybinio socialinio draudimo fondo valdybos teritorinius skyrius"⁸⁶, buvo reorganizuota VSDF administravimo struktūra.

Šiuo reorganizavimu prijungus VSDF valdybos teritorinius skyrius prie 10 VSDF valdybos teritorinių skyrių buvo siekiama: centralizuoti bendrųjų funkcijų valdymą, užtikrinti efektyvesnę VSDF biudžeto lėšų ir žmoniškųjų išteklių naudojimą, sumažinti administravimo sąnaudas, optimizuoti pareigybių skaičių, atsisakyti nereikalingų valdymo grandžių ir perteklinių vadovaujančios grandies pareigybių bei sustambinti VSDF skyrius (iš 47 juridinio asmens statusą turinčių skyrių liko 10 juridinio asmens statusą turinčių skyrių).

Mažėjant socialinio draudimo įmokoms ir didėjant išlaidoms, ši administracinė reforma turėjo suteikti prioritetą taupymui, padidinti efektyvumą, pagerinti kokybę ir iš dalies padėti spręsti fondo biudžeto deficito problemas. Įvykdžius šią reformą, 2012 m. tikėtasi pasiekti 14,5 mln. Lt ekonominį efektą, iš jų darbo užmokesčio fondo - 8 mln. Lt; pardavus atsilaisvintusias patalpas - 3,9 mln. Lt.

Valstybinio audito 2012 m. liepos 17 d. ataskaitoje „Dėl Valstybinio socialinio draudimo fondo konsoliduotųjų ataskaitų rinkinio finansinio (teisėtumo) audito rezultatų“

---

⁸³Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2013 m. kovo 12 d. nutartis administracinėje byloje A.A v. Valstybinio socialinio draudimo fondo valdybos Vilniaus skyrius (byla Nr. A⁵⁵² - 432/2013).

⁸⁴Lietuvos Respublikos valstybinių socialinio draudimo pensijų įstatymo 21, 25, 33, 56, 57, 67 straipsnių pakeitimo ir papildymo įstatymas// Valstybės žinios. 2011, Nr. 77-3723.

⁸⁵Lietuvos Respublikos socialinės saugos ir darbo ministerija // <http://www.socmin.lt/index.php?-1874221954>; prisijungimo laikas: 2012-12-11.

⁸⁶Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2011 m. liepos 13 d. nutarimas Nr. 884 "Dėl sutikimo reorganizuoti Valstybinio socialinio draudimo fondo valdybos teritorinius skyrius"// Valstybės žinios. 2011, Nr. 92-4385.

pateikiami šios administravimo struktūros reformos rezultatai: bendras užimtų etatų skaičius sumažėjo 436 etatais, iš jų 90 – vadovaujančio personalo etatai, tai sudaro 20,6 proc. viso sumažėjusio etatų skaičiaus per 2012 m. I ketv.; patirtos 762,8 tūkst. Lt mažesnės darbo užmokesčio sąnaudos ir 223,1 tūkst. Lt mažesnės socialinio draudimo įmokų sąnaudos⁸⁷.

Įvertinus šiuos duomenis, teigiama, kad per visus 2012 m. gali būti sutaupyta apie 3 mln. Lt darbo užmokesčio sąnaudų bei 0,9 mln. Lt socialinio draudimo įmokų sąnaudų, tuo tarpu reformos ekonominis efektas darbo užmokesčio sąnaudoms buvo numatytas apie 8 mln. Lt. Šiame dokumente pabrėžiama, kad abejotina, ar bus pasiektas planuotas teritorinių skyrių reorganizacijos ekonominis efektas (14,5 mln. Lt per metus).

Iki 2000 m. sausio 1 d. Lietuvos valstybinio socialinio draudimo pensijų sistema veikė tik privalomojo valstybinio pensijų draudimo principu. Didėjantis socialinio draudimo biudžeto deficitas negalėjo tenkinti valdžios institucijų, todėl buvo nuspręsta toliau reformuoti pensijų sistemą.

1999 m. birželio 23 d. priimtas ir nuo 2000 m. sausio 1 d. įsigaliojo Pensijų fondų įstatymas (dabartinis pavadinimas - Papildomo savanoriško pensijų kaupimo įstatymas)⁸⁸. Šis įstatymas įteisino galimybę draustis papildomu pensiniu draudimu, nustatė papildomo savanoriško pensijų kaupimo organizavimo sąlygas ir tvarką. Remiantis Papildomo savanoriško pensijų kaupimo įstatymo nuostatomis, papildomą savanorišką pensiją galima kaupti draudimo arba specialiuose savanoriškų pensijų kaupimo fonduose (fondai pradėjo veikti nuo 2004 m.). Savanoriškai kaupti senatvės pensijai galima nepriklausomai nuo to, ar asmuo yra apsidraudęs valstybinio socialiniu pensiniu draudimu ar ne. Pensijų fondo dalyviu gali tapti kiekvienas, sudaręs pensijų kaupimo sutartį. Įmokas moka pats asmuo arba jo darbdavys.

Tačiau papildomas savanoriškas pensijų kaupimo įvedimas nedavė teigiamų rezultatų, todėl dėl tolesnio visos pensijos sistemos finansinio stabilumo buvo tęsiamas reformos priemonių įgyvendinimas.

Atsižvelgiant į visas šias aplinkybes, 2000 m. balandžio 26 d. nutarimu Nr. 465 Vyriausybė patvirtino „Pensijų sistemos reformos koncepciją“⁸⁹, kurioje buvo nustatyta, įvesti kaupiamąjį pensijų draudimą privačiuose pensijų fonduose, nedidinant socialinio pensijų draudimo įmokų tarifo. Šiame dokumente taip pat buvo numatyta, kad pensijų fondų veikla bus finansuojama socialinio draudimo įmokomis.

Šioje koncepcijoje buvo nurodyti tokie tikslai:

---

⁸⁷Lietuvos Respublikos Valstybės kontrolė// http://www.vkontrolė.lt/auditas_ataskaitos_grupes.aspx?id=2; prisijungimo laikas: 2012-12-11.

⁸⁸Lietuvos Respublikos pensijų fondų įstatymas// Valstybės žinios. 1999-06-23, Nr. 55-1765; 2003, Nr. 75-3473; 2011, Nr. 146-6823.

⁸⁹Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2000 m. balandžio 26 d. nutarimas Nr. 465 „Dėl pensijų sistemos reformos koncepcijos“// Valstybės žinios. 2000, Nr. 36-998.

- pakeisti pensijų sistemą taip, kad sulaukė pensinio amžiaus žmonės gautų didesnes pajamas;

- finansiškai subalansuoti socialinio draudimo pensijų sistemą taip, kad ji galėtų artimiausiais metais veikti be finansinio deficito;

- paskatinti taupymą šalyje bei sumažinti mokesčių vengimą⁹⁰.

2002 m. gruodžio 3 d. buvo priimtas Pensijų sistemos reformos įstatymas⁹¹, kuris sudarė teisinę prielaidą pensijų sistemos reformai. Šio įstatymo paskirtis - nustatyti socialinio draudimo įmokų dalies teisinį pagrindą. Pensijų sistemos reformos įstatymo nuostatos numatė, kad pensijų kaupimas - tai priemonių sistema, suteikianti teisę asmenims sukaupti pensijų fonduose socialinio draudimo įmokos dalį. 2003 m. liepos 4 d. buvo priimtas Pensijų kaupimo įstatymas⁹², numatantis pensijų kaupimo ir išmokų mokėjimo organizavimo sąlygas ir tvarką, pensijų kaupimo bendrovių, vykdančių pensijų kaupimą, veiklos sąlygas.

Taigi, priėmus minėtus įstatymus, Lietuvoje buvo įvykdyta socialinio draudimo pensijų reforma - šalia valstybinės socialinio draudimo pensijų sistemos nuo 2004 m. sausio 1 d. pradėjo veikti savanoriško dalyvavimo principu grindžiama kaupiamųjų pensijų sistema, finansuojama iš socialinio draudimo įmokų.

Remiantis Pensijų sistemos reformos įstatymo nuostatomis, dalyvavimas pensijų kaupime yra savanoriškas. Pagal iki 2013 m. sausio 1 d. galiojusias minėto įstatymo nuostatas, sudarius pensijų kaupimo sutartį, grįžti į socialinio draudimo sistemą buvo neleidžiama. 2012 m. lapkričio 14 d. buvo priimtos Pensijų sistemos reformos įstatymo pataisos⁹³, kurios numato, kad pensijų kaupimo dalyviai nuo 2013 m. balandžio 1 d. iki 2013 m. rugsėjo 1 d. galės sustabdyti pensijų įmokų pervedimą į pensijų fondą, apie tai raštu informavę pensijų kaupimo bendrovę.

Remiantis Pensijų kaupimo įstatymo nuostatomis, teisę tapti pensijų kaupimo dalyviu turi asmenys, privalomai draudžiami valstybiniu socialiniu pensijų draudimu pagrindinei ir papildomai pensijos daliai gauti (iki 2012-12-31), kurie dar nėra sulaukę senatvės pensijos amžiaus. Dalyvavimas pensijų kaupime prasideda sudarius pensijų kaupimo sutartį ir ją įregistravus pensijų kaupimo sutarčių registre.

Pensijų sistemos reformos įstatymas numato, kad bendrasis valstybinio socialinio draudimo įmokos tarifas pensijos įmokos dydžiu nėra didinamas. Taigi, pasirinkusieji dalyvauti kaupiamųjų pensijų sistemoje moka tokias pat socialinio draudimo įmokas, kaip ir iki tol mokėjo. Šiame įstatyme nustatytas pensijų kaupiamos įmokos per mėnesį dydis: 2004 m. - 2,5 proc., 2005 m. - 3,5 proc., 2006 m. - 4,5 proc., 2007 m. ir 2008 m. - 5,5 proc., nuo 2009 m. sausio 1 d. iki

⁹⁰Lazutka R. Pensijų sistemų raida Lietuvoje//Filosofija, sociologija. 2007, Nr. 2.

www.ebiblioteka.lt/resursai/LMA/Filosofija/fil72/9.pdf; prisijungimo laikas: 2012-12-10.

⁹¹Lietuvos Respublikos pensijų sistemos reformos įstatymas// Valstybės žinios. 2002, Nr. 123-5511.

⁹²Lietuvos Respublikos pensijų kaupimo įstatymas// Valstybės žinios. 2003, Nr. 75-3472.

⁹³Lietuvos Respublikos pensijų sistemos reformos įstatymo 1,2,3,4,7 ir 8 straipsnių pakeitimo įstatymas// Valstybės žinios. 2012, Nr. 136-6969.

2009 m. birželio 30 d. - 3 proc., nuo 2009 m. liepos 1 d. iki 2011 m. gruodžio 31 d. - 2 proc., 2012 m. - 1,5 proc.

2009 m. dėl ekonominės krizės VSDF biudžete atsirado lėšų stygius ir, siekiant užtikrinti socialinio draudimo išmokų mokėjimą, pensijų fondams pervedamos lėšos buvo laikinai mažintos: 2009 m. - nuo 5,5 iki 3 proc., po pusmečio - iki 2 proc., 2011 m. pabaigoje įmokos dydis buvo sumažintas iki 1,5 proc.

Kadangi toks sprendimas nebuvo palankus pensijų fondams ir kaupimo dalyviams, todėl nuo 2013 m. sausio 1 d. priimtos Pensijų sistemos reformos įstatymo⁹⁴ nuostatos, numatančios keisti pensijų įmokos dydžius į pensijų fondus: nuo 2013 m. įmoka didinama iki 2,5 proc., nuo 2014 m. pensijų įmokos dydis bus 2 proc. dalyvio pajamų, nuo kurių skaičiuojamos valstybinio socialinio draudimo įmokos, taip pat į pensijų fondą bus pervedama papildoma 1 proc. įmoka, mokama dalyvio lėšomis, ir papildoma 1 proc. įmoka iš valstybės biudžeto lėšų. Nuo 2016 m. papildomos asmens lėšomis mokamos įmokos dydis bus 2 proc., papildomos iš valstybės biudžeto už dalyvį mokamos įmokos dydis - 2 proc., nuo 2020 m. pensijų įmokos dydis sieks 3,5 proc. dalyvio pajamų, papildomos asmens lėšomis mokamos įmokos dydis - 2 proc., papildomos iš valstybės biudžeto už dalyvį mokamos įmokos dydis - 2 proc. (2014 m. - 2+1+1; 2016 m. - 2+2+2; 2020 m. - 3,5+2+2).

Pagal priimtas nuostatas asmenys, tapę pensijų kaupimo dalyviais iki 2013 m. sausio 1 d., galės nuo 2013 m. balandžio 1 d. iki 2013 m. rugsėjo 1 d. raštu kreiptis į pensijų kaupimo bendrovę ir pateikti sutikimą dėl papildomos įmokos mokėjimo savo lėšomis.

Priėmus tokį sprendimą, pensijų kaupimo dalyviai įgijo galimybę pensijų fonduose sukaupti daugiau lėšų būsimai pensijai. Taip pat šiomis Pensijų sistemos reformos įstatymo nuostatomis valstybė dalį atsakomybės perkelia privačiam asmeniui, kuris savo lėšomis prisideda prie būsimos pensijos dydžio ir gauna papildomą įmoką iš valstybės biudžeto.

Lietuvoje pensijų kaupimo sistemos lėšų valdymas yra perduotas privačioms pensijų kaupimo bendrovėms. Pensijų kaupimo įstatyme numatyta, kad pensijų kaupimo bendrovė privalo sudaryti galimybę asmenims kaupti pensijų įmokas konservatyvaus investavimo pensijų fonde. Šis pensijų fondas užtikrina saugias pajamas asmenims, kurie kaups palyginti trumpą laiką. Pensijų kaupime dalyvaujantys asmenys taip pat gali pasirinkti ir kitokius pensijų fondus: mažos akcijų dalies (iki 30 proc.); vidutinės akcijų dalies (nuo 30 proc. iki 70 proc.); akcijų (nuo 70 proc. iki 100 proc.).

Pagal Pensijų sistemos reformos įstatymo nuostatas, galiojusias iki 2012-12-31, kaupiamųjų pensijų sistemos dalyvis teisę pakeisti pensijų kaupimo bendrovę galėjo tik praėjus 3 metams nuo pirmosios pensijų kaupimo sutarties sudarymo. Nuo 2013 m. sausio 1 d. keisti

---

⁹⁴Lietuvos Respublikos pensijų sistemos reformos įstatymo 1,2,3,4,7 ir 8 straipsnių pakeitimo įstatymas// Valstybės žinios. 2012, Nr. 136-6969.

pensijų kaupimo bendrovę bus galima vieną kartą per metus bei vieną kartą per metus bus galima pereiti į kitą pensijų fondą toje pačioje bendrovėje, nedarant atsiskaitymų.

Taigi nuo 2004 metų Lietuvos pensijų sistemą sudaro trijų pakopų sistema:

Pirmoji pakopa - valstybinis socialinis pensijų draudimas.

Antroji pakopa - savanoriškas valstybinio socialinio draudimo įmokos dalies kaupimas senatvės pensijai pasirinktame pensijų fonde.

Trečioji pakopa - savanoriškas papildomas kaupimas būsimai pensijai gyvybės draudimo įmonėse ar pensijų fonduose, mokant tam tikro dydžio įmokas iš asmeninių lėšų.

3.2. Latvijoje vykdytos pensijų sistemos reformos

Latvija, atgavusi nepriklausomybę, susidūrė su esminėmis pensijų sistemos problemomis. Tuo metu Latvijos Respublikoje galiojanti pensijos sistema pasižymėjo tais pačiais bruožais kaip ir Lietuvos pensijų sistema (žemas pensinis amžius, veikė privilegijuotų pensijų sistema, išmokos nebuvo susietos su gautu darbo užmokesčiu bei darbo stažo trukme, atskiros pensijų sistemos darbininkams ir kolūkiečiams, pensijos buvo finansuojamos iš valstybės biudžeto).

Tokia situacija reikalavo imtis radikalių veiksmų, reformuojant paveldėtą iš Sovietų Sąjungos pensijų sistemą.

Pensijų sistemos reforma prasidėjo 1995 m. pradžioje. Jos tikslas buvo pakeisti pensijų sistemą atsižvelgiant į naujas socialines, ekonomines sąlygas.

1995 m. sausio mėnesį buvo pateikta Pensijų reformos koncepcija, kurioje buvo numatyta nauja trijų pakopų pensijų sistema⁹⁵.

Pirmoji pakopa - valstybinių pensijų sistema.

Antroji pakopa - valstybinių pensijų fondų sistema.

Trečioji pakopa - privačių savanoriškų pensijų sistema.

Šioje koncepcijoje buvo nurodyti šie pensijų sistemos reformos tikslai:

- sukurti patikimą pensijų sistemą, kurioje pensijos dydis priklausytų nuo socialinio draudimo įmokų, t.y. kuo didesnės socialinio draudimo įmokos, tuo didesnė pensija;
- sukurti stabilią finansavimo sistemą, kuri užtikrintų pensijų sistemos ilgalaikį tęstinumą;
- atsižvelgiant į neigiamą dirbančiųjų ir pensininkų santykį, didinti pensinį amžių;
- sukurti pensijų sistemą, kuri būtų grindžiama kiekvieno asmens atsakomybės principu, t.y. asmens dalyvavimu darbo rinkoje, užtikrinant pensijų pakankamumą⁹⁶.

⁹⁵Palmer E., Fox L. Latvian pension reform. Social report // <http://siteresources.worldbank.org/SOCIALPROTECTION/Resources/SP-Discussion-papers/Pensions-DP/9922.pdf>; prisijungimo laikas: 2012-12-04.

⁹⁶Latvijos Respublikos gerovės ministerija// <http://www.lm.gov.lv/text/499>; prisijungimo laikas: 2012-12-04.

Igyvendinant Pensijų reformos koncepciją, 1995 m. lapkričio 2 d. buvo priimtas Valstybinių pensijų įstatymas⁹⁷, kuris pakeitė sovietinį pensijų skyrimo ir mokėjimo įstatymą. Nuo 1996 m. sausio 1 d. įsigaliojus Valstybinių pensijų įstatymo nuostatomis, buvo pereita prie naujos pensijų sistemos - pensijos tapo priklausomos nuo asmens socialinio draudimo stažo ir uždarbio. Šia reforma buvo sukurta pirmoji pensijų sistemos pakopa, paremta einamųjų išmokų principu, kai surinktos valstybinio socialinio draudimo įmokos naudojamos dabartinių pensininkų pensijoms išmokėti. Šios sistemos pagrindinis bruožas, kad pensijos dydis iš dalies priklauso nuo mokamų socialinio draudimo įmokų ir išmokos mokamos tik draustiems asmenims. Priskaičiuotas asmens uždarbis bei sumokėto draudimo įmokos apskaitomos individualiose sąskaitose, kurių pagrindu bus skiriamos pensijos. Šios įmokos nėra kaupiamos, t.y. šie pinigai nėra investuojami į finansų rinkas, todėl šios sistemos dalyvių pensijos dydis yra susijęs su ekonomikos augimu.

Valstybinių pensijų įstatymu buvo apibrėžtos pensijų rūšys, asmenys turintys teisę gauti pensijas, pensijų dydžiai, nustatytas ilgesnis senatvės pensijos amžius (iki reformos moterims buvo 55 metai, vyrams - 60 metų), didesnis minimalus stažas senatvės pensijai gauti, įvesta nauja pensijos dydžio skaičiavimo formulė, nustatytas pensijų indeksavimo mechanizmas.

Pagal Valstybinių pensijų įstatymo nuostatas nustatytos trijų rūšių socialinio draudimo pensijos: senatvės, invalidumo ir maitintojo netekimo. Teisę gauti vieną iš šių pensijų turi asmenys, kurie atitinka tam tikras sąlygas, nustatytas minėtame įstatyme.

Senatvės pensija. Asmuo įgyja teisę gauti senatvės pensiją, kai jis atitinka šias sąlygas:

- sukanka šio įstatymo nustatytą senatvės pensijos amžių (dabartinis pensinis amžius vyrams ir moterims yra 62 metai);
- turi minimalų 10 metų pensijų draudimo stažą, nustatytą senatvės pensijai.

Taip pat skiriamos išankstinės senatvės pensijos. Tokiais atvejais pensija mokama iki 80 proc. sumos. Išankstinė senatvės pensija skiriama asmeniui, kuris kreipimosi dėl išankstinės senatvės pensijos dieną atitinka visas šias sąlygas:

- iki nustatyto senatvės pensijos amžiaus jam yra likę ne daugiau kaip 2 metai;
- turi ne mažesnę kaip 30 metų pensijų draudimo stažą;
- negauna valstybinių pensijų ar kitų pensijų;
- nedirba.

Senatvės ir išankstinių pensijų dydis priklauso nuo mokėtų įmokų dydžio, pensijų draudimo stažo trukmės ir pensinio kapitalo. Pagal gyventojų pajamų mokesčio įstatymą, pensijos yra apmokestinamos pajamų mokesčiu (atskaitoma 26 proc. pajamų mokesčio nuo sumos viršijančios 808 Lt). Latvijos įstatymai numato teisę perskaičiuoti senatvės pensiją išdirbus papildomus metus po pensijos paskyrimo.

⁹⁷Latvijos Respublikos valstybinių pensijų įstatymas// Latvijas Vestnesis. 1995, Nr. 182 (465).

Invalidumo pensija. Šios pensijos yra skirtos kompensuoti pajamų praradimą dėl prarasto darbingumo. Teisę į invalidumo pensiją turi asmenys, kurie atitinka šias sąlygas:

- pripažinti 1, 2, 3 grupės invalidais;
- turi 3 metų pensijų draudimo stažą.

Pensijos dydis priklauso nuo invalidumo grupės, draudimo įmokų dydžio, stažo trukmės. Neįgalieji asmenys, pasiekę įstatymu numatytą pensinį amžių, gali gauti senatvės pensiją vietoj invalidumo pensijos.

Maitintojo netekimo pensija skiriama ir mokama mirusiojo asmens vaikams iki 18 metų bei vyresniems, jei jie yra dieninių studijų studentai, bet ne ilgiau, negu iki jiems sukaks 24 metai, ir mirusio asmens šeimos nariams, kurie yra nedarbingi ir buvo išlaikomi mirusiojo. Mirusysis taip pat turėjo būti socialiai apdraustas asmuo.

Taigi Latvijoje nuo 1996 m. pradėjo veikti nauja pensijų sistema, paremta virtualių sąskaitų principu.

Senatvės pensija apskaičiuojama pagal sukauptą pensinį kapitalą (pagal nuo 1996 m. asmens sumokėtas įmokas, esančias jo asmeninėje sąskaitoje), kuris padalinamas iš vidutinės gyvenimo trukmės, likusios nuo teisės į pensiją datos. Vidutinė gyvenimo trukmė skaičiuojama vienoda ir moterims ir vyrams. Visiems asmenims, kurie teisę į pensiją įgijo po 1996 m. sausio 1 d., pensijos apskaičiuojamos tik pagal mokėtas įmokas po 1996 m. sausio 1 d. ir neatsižvelgiant į iki 1996 m. turėtas pajamas. Asmenims, kurie yra įgiję stažą iki 1996 m., pensija apskaičiuojama taikant papildomą pensijos apskaičiavimo formulę, kurioje atsižvelgiama į stažą turėtą iki 1995 m. ir pajamas laikotarpiu nuo 1996 m. iki 1999 m. Taip pat pensijos dydį apsprendžia kapitalo indeksas, kuris apsaugo sukauptą pensijos kapitalą nuo infliacijos bei pensijų sistemą nuo demografinių ir ekonominių pokyčių. Šis indeksas priklauso nuo darbo užmokesčio, apdraustųjų dinamikos ir kitų faktorių. Nuo pat reformos pradžios šis indeksas Latvijoje didėjo (1997 m. - 1,03; 1998 m. - 1,12; 1999 m. - 1,117; 2000 m. - 1,069; 2001 m. - 1,0835; 2002 m. - 1,0453; 2003 m. - 1,1645; 2004 m. - 1,1754; 2005 m. - 1,1712; 2006 m. - 1,2333; 2007 m. - 1,3593; 2008 m. - 1,3106).

Dėl ekonominės krizės bei demografinių veiksnių, siekiant užtikrinti socialinio draudimo išmokų mokėjimą, buvo priimtas ne vienas sprendimas užtikrinantis valstybės įsipareigojimų vykdymą.

Prasidėjus finansinei krizei nuo 2009 m. iki 2013 m. naujai skiriamoms pensijoms kapitalo indeksas buvo sumažintas (kapitalo indeksas 2009 m. buvo 0,9622; 2010 m. - 0,7978; 2011 m. - 0,9945), o paskirtos pensijos buvo „išaldytos“.

2011 m. gruodžio 8 d. buvo priimtos Valstybinių pensijų įstatymo pataisos⁹⁸, kurios nustatė, kad nuo 2012 m. sausio 1 d. nebus skiriami priedai už stažą įgytą iki 1995 m. gruodžio 31 d.

2009 m. birželio 16 d. buvo priimtas Valstybinių pensijų ir pašalpų mokėjimo nuo 2009 - 2012 metų įstatymas⁹⁹, kuris numatė sumažinti pensijas bei kitas išmokas nuo 2009-07-01 iki 2012-12-31. Šis įstatymas taip pat numatė papildomą pensijų mažinimą asmenims, kurie turėjo draudžiamųjų pajamų.

Tačiau 2009 m. gruodžio 21 d. Latvijos Respublikos Konstitucinis Teismas sprendimu „Dėl įstatymo „Dėl valstybinių pensijų ir pašalpų mokėjimo nuo 2009 - 2012 metų“ 2 straipsnio 1 dalies ir 3 straipsnio 1 dalies atitikties Latvijos Konstitucijos 1 ir 109 straipsniams“¹⁰⁰ pripažino prieštaraujančiomis Latvijos Respublikos Konstitucijai minėto įstatymo nuostatas, pagal kurias dirbantiems pensijų gavėjams buvo mokamos sumažintos pensijos. Konstitucinis Teismas pažymėjo, kad įstatymų leidėjas nenumatė nei pereinamojo laikotarpio, nei kompensavimo mechanizmo, kad teisinga pusiausvyra tarp visuomenės interesų ir konkrečių pensininkų interesų nebuvo rasta. Taigi ginčijamos normos pažeidžia ir žmogaus teises į socialinį aprūpinimą ir teisinio pasitikėjimo principą. Konstitucinis Teismas nusprendė, kad įvesti pagal šį įstatymą atskaitymai iš pensijų turi būti nutraukti ne vėliau kaip 2010 metų kovo 1 dieną, ir Seimas ne vėliau kaip iki šios datos turi nustatyti atskaitymų atlyginimo tvarką.

Atsižvelgiant į Konstitucinio Teismo sprendimą 2010 m. sausio 21 d. buvo priimtas Išskaičiuotų pensijų grąžinimo įstatymas¹⁰¹, kuris numatė 2010 m. balandžio mėnesį išmokėti dėl turėtų draudžiamųjų pajamų apribotos pensijos dalį.

2012 m. liepos 18 d. buvo priimtos Valstybinių pensijų įstatymo pataisos¹⁰², numatančios, kad 2014 - 2025 metais pensinis amžius bus pailgintas nuo 62 iki 65 metų amžiaus. Įstatymo nuostatos numato, kad nuo 2014 m. iki 2025 m. pensinis amžius bus ilginamas po 3 mėnesius, taip pat padidintas reikalaujamas minimalus darbo stažas iki 15 metų, o nuo 2025 metų - iki 20 metų.

Ši pensijų reforma padėjo išspręsti aktualiausias to meto problemas, todėl 1996 - 2008 m. pensijos buvo nuolat didinamos.

Tačiau vienos pakopos pensijų sistema susidūrė su neigiamais demografiniais pokyčiais, sulėtėjusia ekonomika. Taigi, atsižvelgiant į minėtas priežastis, ES institucijų teikiamas rekomendacijas, susidarė prielaidos tolimesnei pensijų sistemos reformos vykdymui.

⁹⁸Latvijos Respublikos valstybinių pensijų įstatymas// Latvijas Vestnesis. 2011, Nr. 202 (4600).

⁹⁹Latvijos Respublikos valstybinių pensijų ir pašalpų mokėjimo nuo 2009 - 2012 metų įstatymas// Latvijas Vestnesis. 2009, Nr.100 (4086).

¹⁰⁰Latvijos Respublikos Konstitucinis Teismas sprendimas „Dėl įstatymo" Dėl valstybinių pensijų ir pašalpų mokėjimo nuo 2009 - 2012 metų" 2 straipsnio 1 dalies ir 3 straipsnio 1 dalies atitikties Latvijos Konstitucijos 1 ir 109 straipsniams“// Latvijas Vestnesis. 2009, Nr. 201 (4187).

¹⁰¹Latvijos Respublikos išskaičiuotų pensijų grąžinimo įstatymas// Latvijas Vestnesis. 2010, Nr. 16(4208).

¹⁰²Latvijos Respublikos valstybinių pensijų įstatymas// Latvijas Vestnesis. 2012, Nr. 104 (4707).

Privataus savanoriško draudimo sistema įvesta 1998 m. liepos 1 d., priėmus Privačių fondų įstatymą¹⁰³. Ši sistema suteikė kiekvienam asmeniui galimybę įgyvendinti papildomą taupymą, asmeniškai draudžiantis privačiuose pensijų fonduose. Savanoriškai kaupti senatvės pensijai galima nepriklausomai nuo to, ar asmuo yra apsidraudęs valstybiniu socialiniu pensiniu draudimu. Tapti pensijų fondo dalyviu gali kiekvienas, sudaręs pensijų kaupimo sutartį. Kiekvienam dalyviui atidaroma asmeninė pensijų sąskaita, į kurią mokamos įmokos ir kurioje sukauptas lėšas investuos šios srities specialistai.

Latvijoje privatūs pensijų fondai yra dviejų tipų - uždari ir atviri. Uždaro pensijų fondo dalyviais gali tapti tik tos įmonės ar organizacijos darbuotojai, kuri įsteigė šį fondą. Atviro pensijų fondo dalyviais gali tapti visi asmenys, sudarę pensijų kaupimo sutartį ir mokantys įmokas.

1998 m. Latvijos Respublikos finansų ministerija parengė koncepciją „Valstybinių pensijų fondų įstatymo ekonominis pagrindimas“¹⁰⁴. Šiuo dokumentu buvo siekiama paskatinti antrosios pensijų sistemos pakopos sukūrimą. Atsižvelgiant į finansines ateities prognozes buvo pateikti pensijų sistemos reformų matmenys: asmenims, kuriems mažiau nei 30 metų, dalyvavimas antroje pensijų sistemos pakopoje privalomas; asmenims, nuo 30 iki 50 metų amžiaus, suteikti pasirinkimo teisę; asmenims vyresniems nei 50 metų neleisti dalyvauti pensijų kaupime; pradinis įmokos dydis 2 procentai nuo atlyginimo.

2000 m. vasario 17 d. buvo priimtas Valstybinių pensijų fondų įstatymas¹⁰⁵, 2001 m. gegužės 27 d. buvo priimtas Ministrų kabineto nutarimas Nr. 272 „Dėl valstybių pensijų fondų sistemos valdymo“¹⁰⁶. Priėmus minėtus teisės aktus, nuo 2001 liepos 1 d. Latvijoje buvo sukurta antra pensijų sistemos pakopa, kuri rėmėsi privalomo dalyvavimo principu. Ši pensijų sistema finansuojama iš socialinio draudimo įmokų, kurios nukreipiamos asmeninio pensinio kapitalo formavimui.

Remiantis Pensijų fondų įstatymo nuostatomis, Latvijoje dalyvavimas valstybinių pensijų fondų sistemoje yra privalomas visiems asmenims, kurie minėto įstatymo įsigaliojimo dieną (2001 m. liepos 1 d.) buvo jaunesni nei 30 metų amžiaus. Todėl visi asmenys, jaunesni nei 30 metų, automatiškai tapo valstybinių pensijų fondų sistemos dalyviais. Asmenys, kurie buvo 30 - 49 metų amžiaus, gali savanoriškai dalyvauti pensijų kaupimo sistemoje, tačiau grįžti į socialinio draudimo sistemą negali. Asmenims vyresniems kaip 50 m. dalyvauti antros pakopos pensijų sistemoje buvo neleista.

---

¹⁰³Latvijos Respublikos privačių fondų įstatymas// Latvijas Vestnesis. 1997, Nr. 150/151(865/866).

¹⁰⁴International Labour Office. Pension reform in the Baltic states. Budapest //

<http://www.apapr.ro/images/BIBLIOTECA/reformageneralitati/ilo%20baltics%202006.pdf>; prisijungimo laikas: 2012-12-02.

¹⁰⁵Latvijos Respublikos valstybinių pensijų fondų įstatymas// Latvijas Vestnesis. 2000, Nr. 78/87 (1989/1998).

¹⁰⁶Latvijos Respublikos Ministrų kabineto 2001 m. gegužės 27 d. nutarimas Nr. 272 „Dėl valstybių pensijų fondų sistemos valdymo“//Latvijas Vestnesis. 2001, Nr. 82.

Remiantis Pensijų fondų įstatymo nuostatomis pensijų fondų sistemos dalyviai papildomų įmokų dėl pensijos draudimo nemoka. Įmoka, kuri mokama į valstybinių pensijų fondų sistemą, yra valstybinio pensijų draudimo įmokos dalis. Valstybinio pensijų draudimo įmokos pensijų draudimui (20 proc.) tik perskirstomos tarp I-os ir II-os pensijų sistemų pakopos. Šiame įstatyme nustatytas pensijų kaupiamos įmokos dydis per mėnesį: 2001 m. - 2004 m. - 2 proc., 2007 m. - 4 procentai, 2008 m. - 8 proc., nuo 2009 m. sausio 1 d. iki 2011 m. gruodžio 31 d. - 2 proc., nuo 2012 m. - 6 proc.

Pagal Pensijų fondų įstatymo nuostatas pensijų fondų sistemos dalyviai, sulaukę senatvės pensijos amžiaus ir įgiję teisę į išmoką, gali susigrąžinti sukauptą kapitalą į pirmą pakopą išėjimo į pensiją dieną ir pareikalauti perskaičiuoti senatvės pensiją.

2009 m. dėl ekonominės krizės, siekiant užtikrinti socialinio draudimo išmokų mokėjimą, pensijų fondams pervedamos lėšos buvo laikinai mažintos: 2009 m. - nuo 8 iki 2 proc. Tačiau šiuo metu ši įmoka atstatyta iki 6 proc.

Pensijų fondų įstatyme buvo numatyta, kad iki 2002-12-31 visas pensijų įmokas, pervedamas į valstybinių pensijų fondus, valdys Latvijos Valstybinė kasa. Vienintelis Valstybinės kasos siūlomas investavimo planas - konservatyvusis, kuris užtikrino mažą, bet patikimą investicijų grąžą. Valstybinė kasa lėšas galėjo investuoti tik į Latvijos Vyriausybės vertybinius popierius, obligacijas ir indėlius Latvijos bankuose. Tokiu teisiniu reguliavimu buvo siekiama užtikrinti valstybinių pensijų fondų sistemos stabilumą bei asmenų, dalyvaujančių kaupimo sistemoje, saugumą.

Nuo 2003 m. sausio 1 d. valstybinių pensijų fondų sistemoje pradėjo dalyvauti privatūs pensijų fondai. Asmenys, privalomai dalyvaujantys pensijų kaupime, galėjo pereiti į privačius pensijų fondus, o tie, kurie savanoriškai galėjo prisijungti prie valstybinės pensijų fondų sistemos, turėjo teisę rinktis tarp privačios arba valstybinės lėšų valdymo bendrovės. Nuo 2007 m. kaupimo sistemoje dalyvauja tik privatūs pensijų fondai.

Iki 2003 m. pradžios Latvijoje veikė tik viena valstybinė valdymo bendrovė, todėl kaupimo fondų sistemos dalyviai neturėjo iš ko rinktis. Situacija pasikeitė į sistemą įsijungus privatiems pensijų fondams - dalyviams buvo suteikta teisė pasirinkti norimą investicinę bendrovę.

Latvijoje dalyvavimas pensijų kaupimo sistemoje yra privalomas, todėl valstybė griežčiau reglamentuoja dalyvių lėšų valdymo veiklą. Latvijos pensijų kaupimo bendrovėms leidžiama tik iki 30 procentų pensijų fondo lėšų investuoti į akcijas. Tokiu teisiniu reglamentavimu tikimasi apsaugoti asmenų, dalyvaujančių pensijų kaupime, pensijas nuo neigiamų pokyčių finansų rinkose. Tačiau Latvijos teisės aktai nenumato įpareigojimo pensijų kaupimo bendrovėms turėti konservatyvųjį pensijų fondą, kurio lėšos investuojamos tik į saugius vertybinius popierius.

Taigi nuo 2001 m. liepos 1 d. Latvijoje veikia trijų pakopų pensijų sistema.

Pirma pensijų pakopa - tai valstybinė privaloma pensija. Joje dalyvauja visi dirbantys asmenys, kurie patys moka arba už kuriuos darbdavys moka socialinio draudimo įmokas.

Antra pensijų pakopa - tai valstybinė kaupiamųjų pensijų fondų schema. Joje dalyvauja asmenys, kurių dalis mokamų valstybinio socialinio draudimo mokesčių yra pervedama į kaupiamuosius pensijų fondus.

Trečia pensijų pakopa - tai privati savanoriška pensijų schema. Joje dalyvauja asmenys, kurie dalį savo pajamų perveda į privačius pensijų fondus.

3.3. Lietuvoje ir Latvijoje vykdytų pensijų sistemų reformų pagrindiniai bruožai

Remiantis pirmoje dalyje išanalizuotais pensijų sistemų finansavimo šaltiniais, administravimo būdais, teoriniais pensijų sistemų modeliais, galime išskirti pagrindinius bruožus, kuriais išsiskiria analizuojamų šalių pensijų sistemos.

Reformuojant pensijų sistemas Lietuvoje ir Latvijoje buvo pasirinktas pensijų sistemos modelis, paremtas trijų pensijų pakopų principu:

Pirmoji pakopa - einamosiomis įmokomis finansuojamos pensijos.

Antroji pakopa - kaupiamųjų fondų pensijos, kurios finansuojamos socialinio draudimo įmokų sąskaita.

Trečioji pakopa - savanoriško kaupimo pensijos.

Lietuvos ir Latvijos pensijų sistemos buvo reformuotos atsižvelgiant į Bismarko socialinės apsaugos modelį. Lietuvos ir Latvijos socialinio draudimo pensijų sistemos pagrindiniai bruožai:

- numato teisę gauti valstybinio socialinio draudimo išmokas jei asmuo dalyvauja socialinio draudimo sistemoje bei yra tos šalies nuolatinis gyventojas;
- išmokos priklauso nuo mokėtų socialinio draudimo įmokų ir socialinio pensijų draudimo stažo;
- išmokos indeksuojamos atsižvelgiant į ekonominius ir demografinius veiksnius;
- nustatyti minimalaus stažo reikalavimai visų rūšių išmokoms gauti;
- VSDF ir VSDA finansuojamos socialinio draudimo įmokomis.

Pagal pensijų sistemų finansavimo būdą Lietuvoje ir Latvijoje 1995-1996 m. valstybinių socialinio draudimo pensijų sistema sukurta einamųjų išmokų pagrindu, nes šiuo metu dirbančių asmenų įmokomis yra finansuojamos mokamos socialinio draudimo pensijos. Tokio modelio pasirinkimą nulėmė šie privalumai: greitas sistemos įkūrimas, paprastas sistemos veikimas (lėšų surinkimas ir paskirstymas), nėra investavimo rizikos, pigus administravimas.

Lietuvoje buvo pasirinkta viena iš einamųjų išmokų modelio modifikacijų - fiksuotų piniginių išmokų sistema. Šiam modeliui būdinga tai, kad už kiekvienus mokėtų įmokų metus asmuo sukaupia dalį pajamų, kurios bus išmokėtos kaip pensija. Lietuvoje papildoma pensijos

dalis apskaičiuojama kaip tam tikras procentas buvusios mėnesinės algos bei dauginama iš draudimo stažo metų. Taip pat šiam modeliui būdingas bruožas, kad pensija indeksuojama atsižvelgiant į pajamų augimo tempą.

Latvijoje buvo pasirinkta kita einamųjų išmokų modelio modifikacija - tariamų „fiksotų įmokų“ (virtualių sąskaitų) sistema. Šiam modeliui būdinga tai, kad įmokos tariamai „kaupiamos“ sąskaitose ir uždirba tariamas palūkanas. Asmeniui sulaukus pensinio amžiaus, tariamai sukauptas kapitalas yra pakeičiamas į pensiją. Šioje sistemoje, iki kol asmuo sukaks pensinį amžių, vyksta kasmetinis tariamų palūkanų priskaičiavimas prie sumokėtų įmokų. Asmens įmokos su minėtomis palūkanomis perskaičiuojamos į tariamai sukauptą pensijos kapitalą.

Taigi Lietuvoje ir Latvijoje, kuriant valstybinių socialinio draudimo pensijų sistemą, buvo pasirinkti skirtingų modifikacijų einamųjų išmokų modeliai. Nors modifikacijos yra skirtingos, tačiau abiejų šalių pasirinktuose modeliuose svarbiausi bruožai yra vienodi:

- sumokėtos įmokos naudojamos einamoms pensijoms išmokėti;
- lėšos nėra kaupiamos;
- pensijos dydis priklauso nuo mokėtų įmokų ir socialinio draudimo stažo;
- atsižvelgiant į pasirinktą modelio modifikaciją pensijos yra indeksuojamos.

Administravimo aspektu, valdymas pensijų srityje Lietuvoje ir Latvijoje yra decentralizuotas. Lietuvoje valstybines socialinių draudimo pensijas iki 2011 m. gruodžio 31 d. administravo VSDF valdyba prie Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos ir 47 teritoriniai skyriai (nuo 2012 m. sausio 1 d. liko tik 10 teritorinių skyrių). Latvijoje valstybines socialinių draudimo pensijas administruoja Valstybinio socialinio draudimo agentūra ir 14 regioninių skyrių, kurie turi atskirus klientų aptarnavimo centrus. Minėti teritoriniai ir regioniniai skyriai, valdyba ir mokėjimo agentūra veikia kaip juridiniai asmenys, t.y. yra atskiri autonominiai vienetai ir turi teisę savarankiškai priimti sprendimus.

Nuo 1998 m. liepos 1 d. Latvijoje, o nuo 2000 m. sausio 1 d. Lietuvoje buvo priimti teisės aktai, kurie įteisino savanorišką pensijų kaupimą draudimo kompanijose arba specialiuose savanoriškų pensijų kaupimo fonduose. Šios pensijų sistemos pagrindinis bruožas - savanoriškas tam tikro dydžio įmokų mokėjimas iš asmeninių lėšų.

Nuo 2001 m. liepos 1 d. Latvijoje ir nuo 2004 m. sausio 1 d. Lietuvoje buvo reformuotos socialinio draudimo pensijų sistemos. Abiejose šalyse buvo įvesta papildoma pensijų kaupimo sistema, kurios pagrindiniai bruožai:

- pensijų kaupimo sistema finansuojama iš socialinio draudimo įmokų;
- kaupiamoji pensijų įmoka, tai socialinio draudimo įmokos dalis;
- Lietuvoje dalyvavimas šioje pensijų pakopoje yra neprivalomas;

- Latvijoje, nustatyto amžiaus asmenims, dalyvavimas šioje pensijų pakopoje yra privalomas.

Lietuvoje ir Latvijoje, įvedus papildomą kaupiamąją pensijų sistemą, buvo pasirinktas apibrėžtų įmokų modelis. Šios sistemos pagrindinis bruožas tai, kad asmeniui negarantuojama fiksuoto dydžio išmoka, nes pensijos dydis priklauso nuo įvairių ekonominių ir socialinių rodiklių, t.y. nuo mokamų socialinio draudimo įmokų, darbo stažo trukmės, pasirinkto pensijų investicinio plano, išėjimo į pensiją amžiaus, investicijų grąžos, BVP augimo, tikėtinos gyvenimo trukmės bei kitų veiksnių.

Pagal išskiriamus pensijų sistemų modelius veikiančius ES, lyginamų šalių pensijų sistemos priskiriamos Rytų Europos pensijų sistemos modeliui. Lietuvos ir Latvijos pensijų sistemas šiam modeliui galime priskirti dėl šių pagrindinių bruožų:

- pensijos nėra didelės;
- pensijos dydis priklauso nuo dalyvavimo darbo rinkoje ir socialinio draudimo įmokų mokėjimo bei darbo užmokesčio dydžio;
- pensijų sistema finansuojama iš socialinių draudimo įmokų;
- socialinio draudimo biudžetas atskirtas nuo valstybės biudžeto;
- nuolatinis socialinio draudimo fondo biudžeto deficitas;
- pensijų sistemos veikia trijų pakopų principu;
- socialinio draudimo pensijos veikia einamųjų išmokų pagrindu, o privačių pensijų sistema - kaupiamuoju pagrindu.

Išanalizavus Lietuvos ir Latvijos pensijų sistemų pagrindinius bruožus galime teigti, kad minėtose šalyse vienas iš pagrindinių bruožų yra esamos pensijų sistemos reformavimas. Pensijų sistemų reformos buvo vykdomos derinant tarpusavyje einamojo ir kaupiamojo finansavimo metodus. Abi šalys pertvarkė pensijų sistemas, pasirinkdamos trijų pakopų pensijų sistemos modelį. Lietuvoje pirmoji pakopa veikia einamųjų ir fiksuotų piniginių išmokų pagrindu. Latvijoje pirmoji pakopa veikia einamųjų išmokų ir tariamųjų „fiksuotų įmokų“ pagrindu. Antroji ir trečioji pakopos lyginamose šalyse sukurtos kaupimo ir apibrėžtų įmokų modelio pagrindu.

3.4. Lietuvoje ir Latvijoje vykdytų pensijų sistemų reformų palyginimas

Išanalizavus Lietuvos ir Latvijos teisės aktus, jų pakeitimus bei kitus dokumentus, kuriais buvo siekiama reformuoti buvusią ir esamą pensijų sistemą, galime atlikti pensijų sistemų reformų palyginimą, nustatyti pasirinktų pensijų sistemų trūkumus bei privalumus.

Iki 1995 m. Lietuvoje ir Latvijoje galiojo sovietinė pensijų sistema, kurią reikėjo keisti dėl naujų socialinių, ekonominių sąlygų. Taigi, analizuojamose šalyse pensijų sistemos reformą sąlygojo tos pačios priežastys: žemas išėjimo į pensiją amžius, privilegijuotos pensijos tam tikrų profesijų asmenims, pensijos nebuvo susietos su mokamomis įmokomis.

Lietuvoje nuo 1995 m., o Latvijoje nuo 1996 m. buvo sukurtos pensijų sistemos, paremtos einamųjų išmokų principu. Analizuojamose šalyse pensijos tapo priklausančios nuo asmens socialinio draudimo stažo ir uždarbio (pakeista pensijos skaičiavimo metodika), padidintas išėjimo į senatvės pensiją amžius (Lietuvoje - moterims iki 60 m., vyrams iki 62 m. 6 mėn., Latvijoje - moterims ir vyrams iki 62 m.), nustatytas didesnis minimalaus ir būtino stažo reikalavimas (Lietuvoje - senatvės pensijai minimalus 15 m., būtinas – 30 m., invalidumo pensijai priklausomai nuo amžiaus, Latvijoje - senatvės pensijai minimalus 10 m., invalidumo pensijai priklausomai nuo amžiaus). Abiejose šalyse pagal naujai priimtus teisės aktus, reglamentuojančius pensijų skyrimą ir mokėjimą, buvo nustatytos trijų rūšių pensijos (senatvės, invalidumo, našlių-našlaičių (maitintojo netekimo)). Taigi, palyginus vykdytus pakeitimus, darytina išvada, kad pirmos pensijų sistemos reformavimo tikslai buvo vienodi: didinti pensinį amžių, didinti minimalų ir būtiną stažą, griežtinti išmokų gavimo sąlygas, pensijos dydį susieti su mokėtomis įmokomis ir dalyvavimu sistemoje trukme.

Šia reforma Lietuvoje ir Latvijoje buvo sukurta socialinio draudimo pensijų sistema pagal vienodą einamųjų išmokų modelį, tik pasirenkant skirtingas šio modelio modifikacijas. Lietuvoje buvo pasirinkta fiksuotų piniginių išmokų sistema, Latvijoje - virtualių sąskaitų sistema. Kaip jau buvo minėta, abiejų šalių pasirinktuose modeliuose svarbiausi bruožai yra vienodi, tik skiriasi pensijos dydžio apskaičiavimo ir indeksavimo metodika skyrimo ir mokėjimo metu. Lietuvoje pensijos dydis apskaičiuojamas pagal pagrindinę ir papildomą pensijos dalis. Pagrindinis trūkumas pensijos apskaičiavime tai, kad pagrindinė pensijos dalis yra tvirtas dydis (didinamas Vyriausybės nutarimu) ir nepriklauso nuo sumokėtų įmokų. Latvijoje pensijos dydis apskaičiuojamas atsižvelgiant į sukauptą asmens pensinį kapitalą (nuo 1996 m. asmens mokėtos įmokos, padalinamos iš vidutinės gyvenimo trukmės, likusios nuo teisės į pensiją datos). Palyginus pensijų apskaičiavimo metodiką, galima teigti, kad Latvijoje pensijos dydis yra labiau susietas su mokėtomis įmokomis. Lietuvos pensijų sistemoje, dėl pagrindinės pensijos dalies, ryšys tarp įmokų dydžio ir būsimos pensijos yra mažas.

Taip pat Lietuvoje daug diskusijų sukelia pensijos apskaičiavimo metodika, pagal kurią nuo 1995 m. pensijos papildoma dalis apskaičiuojama ir pagal pajamas turėtas nuo 1984-01-01 iki 1993-12-31. Tačiau 2013 m. sausio 1 d. priėmus Pensijų įstatymo pakeitimo ir papildymo įstatymo Nr. XII -91¹⁰⁷ nuostatas, teisę į pensiją įgyjantiems po 2013 m. sausio 1 d. pensijos papildomą dalį galima skaičiuoti dvejopai: arba atsižvelgiant į pajamas iki ir po 1994 m. sausio 1 d., arba atsižvelgiant į pajamas, gautas tik po 1994 m. sausio 1 d. Šis pensijos dydžio apskaičiavimo metodas sustiprino ryšį tarp įmokų dydžio ir būsimos pensijos, t.y. papildoma pensijos dalis tapo labiau priklausoma nuo asmens sumokėtų įmokų dydžio.

---

¹⁰⁷Lietuvos Respublikos valstybinių socialinio draudimo pensijų įstatymo 19, 24 ir 56 straipsnių pakeitimo įstatymas// Valstybės žinios. 2012, Nr. 154-7928.

Kitas skirtumas pensijų apskaičiavimo metodikoje, tai ekonominių ir demografinių veiksnių poveikis būsimai pensijai. Virtualių sąskaitų (Latvijos modelis) schemoje pensija priklauso nuo tikėtinos gyvenimo trukmės. Fiksuotų piniginių išmokų schemoje (Lietuvos modelis) pensijos dydžio apskaičiavimo metodikoje įeina einamų metų draudžiamosios pajamos, kurios keičiamos atsižvelgiant ne į demografinius ar ekonominius rodiklius, o priimant politinius sprendimus. Taigi, Latvijos pasirinktame modelyje pensijų dydis priklauso nuo demografinių veiksnių ir yra mažiau priklausomas nuo politinių sprendimų.

Remiantis priimtais teisės aktais, Lietuvoje nuo 1995 m. sausio 1 d. ir nuo 1995 m. spalio 1 d. buvo perskaičiuotos visų pensininkų pensijos, pagal skyrimo metu fiksuotas pajamas, taikant naujai įvestą formulę. Latvijoje pensijos paskirtos iki pensijų sistemos reformos buvo mokamos pagal esamą dydį, jas indeksuojant. Taigi, Lietuvoje nauja pensijų skaičiavimo metodika buvo taikoma visiems asmenims, kurie į pensiją išėjo iki ir po 1995 metų sausio 1 d., Latvijoje asmenims, išėjusiems į pensiją iki 1996 m. sausio 1 d., nauja pensijų skaičiavimo metodika netaikoma.

Taigi, minėtos reformos Lietuvoje ir Latvijoje sukūrė naujas pensijų sistemas, kurios pasižymėjo šiais pagrindiniais bruožais: privalomas pensijų draudimas, finansavimas einamųjų išmokų pagrindu, finansavimo šaltinis yra socialinio draudimo įmokos, išmokų dydis priklauso nuo buvusio atlyginimo. Lyginamose šalyse įvykdytos pensijų sistemų reformos išsprendė esamas problemas, todėl 1995 - 2008 m. laikinai buvo užtikrintas to meto pensijų sistemos stabilumas, pensijos buvo nuolat didinamos.

Kadangi Lietuvoje ir Latvijoje finansinė situacija keitėsi, todėl, siekiant mažinti fondo biudžeto deficitą, buvo priimta eilė sprendimų, kurie turėjo užtikrinti įsipareigojimų vykdymą socialinio draudimo pensijų srityje. Analizuojamose šalyse buvo priimti įstatymai, nustatantys pensijų mažinimą turint draudžiamųjų pajamų. Tačiau ir Lietuvos ir Latvijos Konstitucijos Teismas pripažino, kad nuostatos, pagal kurias dirbantiems pensijos buvo sumažintos daugiau vien dėl to, kad jie dirba tam tikrą darbą, yra prieštaraujančios šalies Konstitucijai. Darytina išvada, kad tokie įstatymai nesumažina biudžeto deficito, nes įsigaliojus Konstitucinio Teismo nutarimams, neišmokėtos pensijos turėjo būti grąžinamos, o tai reikalavo papildomų išlaidų programinės įrangos kūrimui, pensijos gavėjų informavimui, darbuotojų apmokėjimui už papildomą darbą ir kt. Taip pat tokių įstatymų priėmimas, kurie prieštarauja Konstitucijai, griauna visuomenės pasitikėjimą bei pažeidžia esminius teisinės valstybės principus.

Lyginamose šalyse einamųjų išmokų sistemas finansinė krizė paveikė skirtingai. Latvijoje mokamos socialinio draudimo pensijos nebuvo mažinamos ir per minėtą laikotarpį išliko stabilios. Lietuvoje buvo priimta Socialinių išmokų perskaičiavimo ir mokėjimo laikinasis

įstatymas¹⁰⁸, kuris 2010-01-01 - 2011-12-31 laikotarpiu numatė sumažinti naujai skiriamas ir mokamas pensijas.

2012 m. Lietuvoje ir Latvijoje, įvertinus demografinius rodiklius ir esamą biudžeto deficitą, buvo priimti įstatymai, kuriais pradėtas ilginti senatvės pensijos amžius. Lietuvoje nuo 2012 m. sausio 1 d. pradėtas ilginti senatvės pensijos amžius, kasmet pridedant po 4 mėnesius moterims ir po 2 mėnesius vyrams, kol 2026 metais bus pasiektas vienodas 65 metų amžius. Latvijoje nuo 2014 m. sausio 1 d. pensinis amžius bus ilginamas vyrams ir moterims po 3 mėnesius kol 2025 metais bus pasiektas 65 metų amžius. Šios įstatymo nuostatos yra priimtos atsižvelgiant į ES institucijų rekomendacijas ilginti pensinį amžių bei skatinti asmenis ilgiau likti darbo rinkoje. Tačiau priėmus šias nuostatas, nei viena iš lyginamų šalių neanalizavo galimai neigiamų ekonominių pasekmių, kurios gali padidinti nedarbo lygį, poreikį nedarbo išmokoms, bei paskatinti jaunų asmenų emigraciją. Be to, didinant senatvės pensijos amžių, taip pat turėtų būti atsižvelgiama į vyresnio amžiaus žmonių sveikatos būklę, darbo sąlygų pritaikymo galimybes.

Viena iš pensijų sistemos reformos priemonių - tai pensijų administravimo struktūros tobulinimas. Lietuvoje nuo 2012 m. sausio 1 d. buvo reorganizuota VSDF administravimo struktūra. Šiuo reorganizavimu, prijungus VSDF valdybos teritorinius skyrius prie 10 VSDF valdybos teritorinių skyrių, buvo siekiama sumažinti administravimo sąnaudas, optimizuoti pareigybių skaičių, optimizuoti valdymą, atsisakant nereikalingų valdymo grandžių ir vadovaujančios grandies pareigybių bei sustambinti VSDF skyrius (iš 47 juridinio asmens statusą turinčių skyrių liko 10 juridinio asmens statusą turinčių skyrių). Tačiau pagal anksčiau minėtą valstybinio audito ataskaitą, abejotina, ar teritorinių skyrių reorganizacija pasiektas planuotas ekonominis efektas. Latvijoje valstybines socialinių draudimo pensijas administruoja VSDA ir 14 regioninių skyrių, kurie turi atskirus klientų aptarnavimo centrus. Administravimo aspektu, valdymas pensijų srityje lyginamose šalyse yra panašus, t.y. teritoriniai ir regioniniai skyriai, valdyba ir mokėjimo agentūra veikia kaip juridiniai asmenys (yra atskiri autonominiai vienetai ir turi teisę priimti savarankiškus sprendimus). Toks administravimo būdas lyginamose šalyse pasirinktas siekiant, kad viešosios paslaugos būtų greičiau pasiekiamos klientams, pateikiama išsamesnė bei kokybiškesnė informacija.

Kitas etapas, reformuojant pensijų sistemą, buvo papildomo savanoriško pensijų kaupimo įvedimas pensijų fonduose arba draudimo kompanijose. Latvijoje privataus savanoriško draudimo sistema buvo įvesta 1998 m. liepos 1 d., Lietuvoje - nuo 2000 m. sausio 1 d. Tačiau, lyginamose šalyse asmenų dalyvavimas šioje pensijų sistemoje nėra aktyvus. Pagrindinės

---

¹⁰⁸Lietuvos Respublikos socialinių išmokų perskaičiavimo ir mokėjimo laikinasis įstatymas// Valstybės žinios. 2009, Nr. 152-6820.

priežastys - tai maži darbuotojų atlyginimai, taip pat valstybė neskatina asmenų dalyvavimo privačių pensijų fondų veikloje, įvedant mokesčių lengvatas ar kitaip numatant finansinę paramą.

Principinė pensijų sistemos pertvarka Lietuvoje ir Latvijoje buvo įvykdyta įvedus antros pakopos papildomą pensijų kaupimo sistemą. Palyginus šių šalių papildomą pensijų kaupimo sistemą, galime išskirti pagrindinį bruožą - pensijų sistema finansuojama iš socialinio draudimo įmokų jų nedidinant, kurios pervedamos į privačius pensijų fondus. Lyginamose šalyse buvo pasirinktas apibrėžtų įmokų modelis, kuris asmeniui negarantuoja fiksuoto dydžio išmokų, nes pensijos dydis priklauso nuo mokamų socialinio draudimo įmokų, profesinės veiklos trukmės, pasirinkto pensijų plano, išėjimo į pensiją amžiaus, investicijų grąžos, BVP augimo, būsimos gyvenimo trukmės, valstybės ekonominės padėties bei kitų veiksnių.

Nei Lietuvos, nei Latvijos teisės aktai, reglamentuojantys papildomą pensijų kaupimą, nenumato pensijų fondams reikalavimo užtikrinti investuotų lėšų minimalios grąžos. Toks teisinis reglamentavimas kaupime dalyvaujantiems asmenims ateityje gali neužtikrinti didesnės pensijos.

Esminis skirtumas tarp Lietuvos ir Latvijos kaupiamųjų pensijų sistemų yra jų privalomumas. Lietuvoje dalyvavimas pensijų kaupime yra savanoriškas, o Latvijoje dalyvavimas šioje sistemoje tam tikro amžiaus asmenims yra privalomas. Darytina išvada, kad Lietuvos gyventojams suteikta pasirinkimo teisė patikėti dalį savo pajamų privatiems pensijų fondams ar ne.

Kadangi Latvijos pensijų kaupimo sistema yra privaloma, o sumažintos įmokos į pensijų fondus iš dalies yra atstatytos ir ateityje bus didinamos, todėl ateityje tokia pensijų sistemos reforma leis sumažinti valstybės įsipareigojimus būsimiems pensininkams, bei padės įveikti neigiamus demografinius pokyčius ilgalaikėje perspektyvoje. Tačiau sunku prognozuoti ar dalinis valstybinės sistemos privatizavimas ateities kartoms suteiks papildomą pensiją, kuri užtikrins tinkamą pragyvenimo lygį.

Taip pat, Latvijos teisės aktai griežčiau reglamentuoja vyresnio amžiaus asmenų dalyvavimą pensijų kaupime. Pensijų kaupimo sistemoje neleidžiama dalyvauti asmenims, gimusiems iki 1951 m. liepos 1 d. Tuo tarpu Lietuvoje kaupiamųjų pensijų sistemos dalyviu gali tapti bet kurio amžiaus asmuo. Darytina išvada, kad Latvijos įstatymų leidžiamoji valdžia, atsižvelgdama į investavimo riziką, labiau užtikrino vyresnio amžiaus asmenų pensijos dydžio saugumą.

Remiantis pirminiu abiejų valstybių teisiniu reglamentavimu, grįžti į senąją, tik socialinio draudimo sistemą, buvo neleidžiama. Tačiau Lietuvoje nuo 2013 m. sausio 1 d. buvo priimtos Pensijų sistemos reformos įstatymo pataisos¹⁰⁹, kurios numato, kad pensijų kaupimo

---

¹⁰⁹Pensijų sistemos reformos įstatymo 1,2,3,4,7 ir 8 straipsnių pakeitimo įstatymas// Valstybės žinios. 2012, Nr. 136-6969.

dalyviai nuo 2013 m. balandžio 1 d. iki 2013 m. rugsėjo 1 d. galės vienašališkai sustabdyti pensijų įmokų pervedimą į pensijų fondą. Latvijoje įstatymo nuostata dėl pasitraukimo iš kaupimo sistemos apribojimo liko galioti. Tačiau Latvijos teisės aktai reglamentuoja, kad asmuo, sulaukęs senatvės pensijos amžiaus ir įgijęs teisę į išmoką, gali sugrąžinti sukauptą kapitalą į pirmą pakopą ir pareikalauti perskaičiuoti senatvės pensiją, vadovaujantis Latvijos valstybinių pensijų įstatymo nuostatomis. Manytina, kad toks reglamentavimas kaupimo dalyviams laikytinas palankesniu, nes asmenys dėl dalyvavimo pensijų kaupime labiau apsaugoti nuo pensijos sumažėjimo.

Galime išskirti dar kelis skirtumus pensijų kaupimo sistemos teisiniame reglamentavime. Lietuvoje asmuo, dalyvaujantis kaupimo sistemoje, gali testamentu palikti sukauptą pensijos dalį. Latvijoje sukauptos pajamos nepaveldimos. Remiantis Pensijų fondų įstatymo nuostatomis, jei valstybinių pensijų fondų sistemos dalyvis miršta, nesulaukęs senatvės pensijos amžiaus, visas jo sukauptas pensijos turtas yra pervedamas į valstybinių pensijų biudžetą.

Kitas reglamentavimo aspektas tai, kad Latvijoje tik iki 30 procentų pensijų fondo lėšų leidžiama investuoti į akcijas. Manytina, kad tokiu reguliavimu norima kaupimo dalyvius apsaugoti nuo neigiamų pokyčių finansų rinkose. Tačiau toks ribojimas kaupimo dalyviams gali neužtikrinti didesnės pensijos ateityje. Lietuvoje į akcijas galima investuoti 100 procentų. Toks reglamentavimas taip pat nesuteikia garantijos gauti didesnę pensiją, be to kaupimo dalyviai susiduria su skirtingų rizikų pensijų fondų pasirinkimo problema.

2008-2012 metais Lietuva ir Latvija, kaip ir kitos pasaulio valstybės, susidūrė su pasauline krize. Tiek įstatymų leidžiamosios, tiek vykdančiosios valdžios sprendimai buvo susiję su siekiu per sunkmetį apsaugoti labiausiai pažeidžiamas gyventojų grupes.

Krizė atskleidė einamųjų ir kaupiamųjų sistemų trūkumus. Dėl didelio nedarbo, sumažėjusio ekonomikos augimo, išaugusių valstybės skolų ir svyravimų finansų rinkose, visoms sistemoms pasidarė sunkiau užtikrinti pensijų sistemų stabilumą. Kadangi kaupiamieji fondai Lietuvoje ir Latvijoje gyvuoja gana neilgą laikotarpį, tai šių sistemų išmokų gavėjus krizė šiuo metu nepaveikė. Tačiau abiejose valstybėse, kad būtų užtikrintas socialinio draudimo pensijų sistemos finansavimas, buvo keisti teisės aktai, kurie nustatė sumažintus įmokos dydžius į šiuos fondus. Lietuvoje pensijų fondams pervedamos lėšos buvo laikinai sumažintos: 2009 m. - nuo 5,5 iki 3 proc., po pusmečio - iki 2 proc., 2011 m. pabaigoje įmokos dydis buvo sumažintas iki 1,5 proc. Latvijoje pervedamos lėšos buvo laikinai mažintos: 2009 m. - nuo 8 iki 2 proc., 2012 m. ši įmoka atstatyta iki 6 proc. Taigi šie sprendimai gali turėti įtakos ateičiai, nes privatūs fondai, dėl pervedamų lėšų sumažinimo, ateityje gali nesugebėti tęsti duotų įsipareigojimų. Neužtikrinus pakankamų pajamų pensinio amžiaus asmenims, valstybės našta socialinės apsaugos srityje neišvengiamai didės, nes tam tikras išmokas teks mokėti iš valstybės biudžeto.

Kadangi sprendimas mažinti įmokos dydį nėra palankus kaupimo fondams ir kai kuriems pensijų kaupimo dalyviams, todėl nuo 2013 m. sausio 1 d. Lietuvoje buvo priimtos Pensijų sistemos reformos įstatymo¹¹⁰ nuostatos, numatančios keisti pensijų įmokos dydžius į pensijų fondus. Principinis pakeitimas tai, kad nuo 2014 m. į pensijų fondus bus pervedama įmoka mokama dalyvio lėšomis, ir papildoma įmoka iš valstybės biudžeto lėšų (nuo 2014 m. - 1 proc. dalyvio įmoka, 1 proc. įmoka iš valstybės biudžeto lėšų, nuo 2016 m. atitinkamai - 2 proc. ir 2 proc.) Priėmus šias nuostatas, pensijų kaupimo dalyviams suteikiama papildoma galimybė pensijų fonduose sukaupti daugiau lėšų būsimai pensijai. Taip pat šiomis Pensijų sistemos reformos įstatymo nuostatomis Lietuvos valstybė dalį atsakomybės perkelia privačiam asmeniui, kuris ir savo įmoka prisideda prie būsimos pensijos dydžio.

Išanalizavus Lietuvoje ir Latvijoje vykdomas pensijų sistemų reformas galime teigti, kad pirmos pensijų sistemos reformavimo tikslai Lietuvoje ir Latvijoje buvo vienodi: didinti pensinį amžių, minimalų ir būtiną stažą, griežtinti išmokų gavimo sąlygas, pensijos dydį susieti su mokėtomis įmokomis ir dalyvavimu pensijų sistemoje trukme. Kuriant valstybinių socialinio draudimo pensijų sistemą, Lietuvoje ir Latvijoje, buvo pasirinkti skirtingų modifikacijų einamųjų išmokų modeliai. Lietuvoje einamųjų išmokų sistema veikia fiksuotų piniginių išmokų pagrindu, Latvijoje - tariamųjų „fiksuotų įmokų“ (virtualių sąskaitų) pagrindu.

Lietuvoje ir Latvijoje kaupiamųjų pensijų sistemos pagrindinis bruožas tai šios sistemos finansavimas iš socialinio draudimo lėšų. Esminis skirtumas tarp Lietuvos ir Latvijos kaupiamųjų pensijų sistemų yra jų privalomumas. Lietuvoje dalyvavimas pensijų kaupime yra savanoriškas, o Latvijoje dalyvavimas šioje sistemoje tam tikro amžiaus asmenims yra privalomas.

Palyginus Lietuvoje ir Latvijoje vykdytas pensijų sistemų reformas, darytina išvada, kad pagrindinis tikslas buvo užtikrinti pensijų sistemos finansinį tvarumą bei esamomis sąlygomis išlaikyti tinkamą pensijų lygį. Įgyvendinant šią užduotį buvo derinami einamųjų išmokų ir kaupiamųjų pensijų finansavimo modeliai tarpusavyje, kas ateityje turėjo užtikrinti teigiamą poveikį pensijų dydžiui bei socialinio draudimo biudžeto subalansavimui. Tačiau atsižvelgiant į esamą pensijų lygį bei esamą socialinio draudimo fondo biudžeto deficitą, darytina išvada, kad Lietuvoje ir Latvijoje papildomai įvesta kaupiamųjų pensijų sistema neišsprendė esamų problemų.

---

¹¹⁰Pensijų sistemos reformos įstatymo 1,2,3,4,7 ir 8 straipsnių pakeitimo įstatymas// Valstybės žinios. 2012, Nr. 136-6969.

IŠVADOS

1. Išnagrinėjus pensijų sistemų finansavimo ir administravimo būdus bei ES pensijų sistemų modelius galima teigti, kad efektyviausiai turėtų veikti trijų pakopų pensijų sistema. Šios sistemos privalumas, tai viešojo ir privataus sektoriaus atsakomybės pasidalinimas pensijų srityje, kas turėtų sumažinti poveikį socialinio draudimo biudžetui. Taip pat, įvertinus blogėjančią demografinę šalių padėtį, ateityje turėtų būti skatinama anglosaksų pensijų sistemos modelio plėtra, kurio pagrindinis bruožas, tai asmenų individualios iniciatyvos dalyvauti privačiose pensijų sistemose skatinimas bei valstybinio socialinio draudimo svarbos mažinimas.

2. Pagrindinių socialinių, ekonominių rodiklių (vidutinės gyvenimo trukmės, natūralaus kaitos lygio, užimtumo lygio, socialinės apsaugos išlaidų, išlaidų pensijoms finansuoti ir kt.) analizė parodė, jog Lietuvos ir Latvijos rezultatai yra panašūs o palyginus su ES 27 šalimis akivaizdžiai žemesni. Ypač didelis skirtumas socialinės apsaugos bei pensijų finansavime. Socialinei apsaugai finansuoti Lietuvoje skiriama 19,09 proc. nuo BVP, Latvijoje - 17,84 proc. nuo BVP, o ES šalių vidurkis - 29,37 proc. nuo BVP. Taip pat Lietuva ir Latvija pensijoms finansuoti išleidžia žymiai mažiau nei kitos ES valstybės, todėl lyginamų valstybių pensijos yra santykinai mažos ir daugumai pensininkų neužtikrina pakankamo gyvenimo lygio.

3. Kaip rodo Lietuvos ir Latvijos ankstesni ir dabartiniai ekonominiai statistiniai duomenys abiejų šalių pensijų sistemos yra priklausomos nuo dirbančiųjų ir išmokas gaunančių asmenų santykio, demografinių pokyčių, šalies ekonominės situacijos bei pasaulio ekonomikos.

4. Palyginus Lietuvoje ir Latvijoje vykdytas pensijų sistemų reformas, nustatyta, kad pirmąja reforma buvo pasiekti šie tikslai: padidintas pensinis amžius, minimalus ir būtinasis stažas, suvienodintas pensinis amžius įvairių profesijų asmenims, įvesta nauja pensijos skaičiavimo metodika, sugriežtintos išmokų gavimo sąlygos, pensijos dydis susietas su mokėtomis įmokomis ir dalyvavimu pensijų sistemoje trukme. Antrąja reforma buvo įvesta papildoma kaupiamųjų pensijų sistema, kuri finansuojama iš valstybinio socialinio draudimo lėšų.

5. Išanalizavus Lietuvos ir Latvijos pensijų sistemos teisinį reglamentavimą ir joje įvykusius pokyčius darytina išvada, kad pensijų sistemų reformos buvo vykdomos panašiai, t.y. derinant tarpusavyje einamojo ir kaupiamojo finansavimo metodus. Abi šalys pertvarkė pensijų sistemas, pasirinkdamos trijų pakopų pensijų sistemos modelį. Lietuvoje pirmoji pakopa veikia einamųjų ir fiksuotų piniginių išmokų pagrindu, Latvijoje - einamųjų išmokų ir tariamųjų „fiksuotų įmokų“ (virtualių sąskaitų) pagrindu. Antroji ir trečioji pakopos lyginamose šalyse veikia kaupimo ir apibrėžtų įmokų modelio pagrindu.

6. Lietuva ir Latvija reformuodamos socialinio draudimo pensijų sistemas pasirinko apibrėžtų įmokų modelį, kuriame pensijos dydis priklauso nuo mokamų socialinio draudimo įmokų, profesinės veiklos trukmės, pasirinkto pensijų plano, išėjimo į pensiją amžiaus,

investicijų gražos, BVP augimo, būsimos gyvenimo trukmės, valstybės ekonominės padėties bei kitų veiksnių. Pasirinktas kaupimo sistemos modelis asmeniui negarantuoja fiksuoto dydžio išmokų, todėl ilgalaikėje perspektyvoje prognozuoti tikslų pensijos dydį privačiuose pensijų fonduose nėra galimybės.

7. Palyginus Lietuvos ir Latvijos socialinio draudimo pensijų apskaičiavimo metodikas, galima teigti, kad Latvijoje pensijos dydis yra labiau susietas su mokėtomis įmokomis. Lietuvos pensijų sistemoje, dėl pagrindinės pensijos dalies bei pensijos skaičiavimo metodikos (pensijos dydis priklauso nuo pajamų turėtų iki 1994 m.), ryšys tarp įmokos dydžio ir būsimos pensijos yra mažas. Tik nuo 2013-01-01, įsigaliojus Pensijų įstatymo nuostatomis, papildoma pensijos dalis tapo labiau priklausoma nuo asmens sumokėtų įmokų dydžio.

8. Kitas skirtumas pensijų apskaičiavimo metodikoje, tai demografinių veiksnių poveikis būsimai pensijai. Latvijos pasirinktame modelyje (virtualių sąskaitų sistema) pensija priklauso nuo tikėtinos gyvenimo trukmės. Lietuvoje (fiksuotų piniginių išmokų sistema) pensijos dydis apskaičiuojamas įtraukiant einamų metų draudžiamąsias pajamas, kurios keičiamos atsižvelgiant ne į demografinius rodiklius, o priimant politinius sprendimus.

9. Priėmus sprendimą didinti pensinį amžių nei Lietuvoje, nei Latvijoje nebuvo analizuotos neigiamos ekonominės pasekmės. Todėl esant dideliame nedarbo lygiui šis sprendimas gali sukelti didesnę nedarbą ir taip padidinti poreikį nedarbo išmokoms, taip pat gali paskatinti jaunų asmenų emigraciją. Be to, išėjimo į pensiją amžiaus didinimas privalėjo būti susietas su darbo sąlygų pritaikymu vyresniojo amžiaus asmenims.

10. Lietuvoje ir Latvijoje veikiančių kaupiamųjų pensijų sistemų esminis skirtumas yra jų privalomumas. Lietuvoje dalyvavimas pensijų kaupime yra savanoriškas, o Latvijoje dalyvavimas šioje sistemoje tam tikro amžiaus asmenims yra privalomas. Kadangi Latvijos pensijų kaupimo sistema yra privaloma, o sumažintos įmokos į pensijų fondus iš dalies yra atstatytos ir ateityje bus didinamos, todėl tokia pensijų sistemos reforma užtikrina valstybės įsipareigojimų sumažinimą būsimiems pensininkams. Tačiau sunku prognozuoti ar privalomas dalinis valstybinės sistemos privatizavimas ateities kartoms suteiks papildomą pensiją, kuri garantuotų tinkamą pragyvenimo lygį.

11. Latvijos įstatymų nuostatos, reglamentuojančios papildomą pensijų kaupimą, numato didesnes garantijas, užtikrinančias vyresnio amžiaus žmonių ir asmenų dalyvaujančių pensijų kaupime, apsaugą nuo pensijos sumažėjimo (pensijų kaupimo sistemoje negalima buvo dalyvauti asmenims, gimusiems iki 1951 m. liepos 1 d., o asmenys, sukakę senatvės pensijos amžių gali susigrąžinti sukauptą kapitalą į pirmą pakopą ir pareikalauti perskaičiuoti senatvės pensiją, atsižvelgiant į pensijų kaupimo bendrovėje sukauptą kapitalą).

12. Lietuvoje naujai priimtos Pensijų sistemos reformos įstatymo nuostatos pensijų kaupimo dalyviams nuo 2014 m. sausio 1 d. suteikė galimybę pensijų fonduose sukaupti daugiau

lėšų būsimai pensijai. Taip pat šiomis įstatymo nuostatomis Lietuvos valstybė, skirtingai nei Latvijos valstybė, dalį atsakomybės perkėlė privačiam asmeniui, kuris savo lėšomis prisidės prie busimos pensijos dydžio ir gaus papildomą įmoką iš valstybės biudžeto.

Pasiūlymai

1. Lietuvos socialinio draudimo fondo biudžetas neturi sukaupęs rezervinių lėšų, todėl biudžeto nesubalansavimas nuo 2008 m. sudarė sąlygas 9 477 mln. Lt deficito susidarymui. Latvijoje neigiamas pajamų ir išlaidų skirtumas padengiamas iš sukaupto rezervo, kuris 2012 m. pabaigoje buvo 1 358,28 mln. Lt. Todėl Lietuvoje reikėtų priimti teisės aktus, kurie reglamentuotų rezervo sudarymo, kaupimo ir naudojimo tvarką, jo finansavimo šaltinius. Taip pat numatyti, kad minėtas rezervas būtų finansuojamas iš valstybės lėšų, kas ateityje turėtų užtikrinti ilgalaikį sistemos stabilumą.

2. Įvertinus tai, kad didžiausią įtaką sukaupto VSDF biudžeto deficito susidarymui ir VSDF skolinimuisi turi Seimo ir Vyriausybės priimti sprendimai, reikėtų keisti teisės aktus, kurie reglamentuoja socialinio draudimo pensijų finansavimą, t.y. numatyti, kad susidaręs deficitas būtų dengiamas arba dalis pensijos būtų mokama iš valstybės lėšų.

3. Atsižvelgiant į tai, kad Lietuvoje ir Latvijoje papildomai įvesta kaupiamųjų pensijų sistema neišsprendė demografinių ir ekonominių problemų, reikėtų atsižvelgti į ES institucijų siūlomas rekomendacijas, kuriose pagrindinis dėmesys skiriamas ne esamų pensijų sistemų reformavimui ar pensijos dydžio skaičiavimo metodikos keitimui, o demografinių ir ekonominių veiksnių valdymui, t.y. mažinti nedarbo lygį, skatinti vyresnio amžiaus žmonių užimtumą bei didesnę darbo jėgos produktyvumą, skatinti naudotis papildomomis pensijų schemomis, diegti lanksčias darbo formas, investuoti į ligų prevenciją, skatinti sveiką ir aktyvų senėjimą.

4. Taip pat pabrėžtina, kad siekiant užtikrinti veikiančios pensijų sistemos stabilumą, Lietuvai reikėtų įgyvendinti ES Tarybos rekomenduojamas pensijų sistemos reformos priemones, t.y. pensinį amžių ir išmokas susieti su demografiniais veiksniais, nustatyti aiškesnes indeksavimo taisykles, išmokos dydį labiau susieti su mokėtomis įmokomis.

5. Kadangi Lietuvos valstybė, įvesdama privačius kaupiamuosius fondus, dalį atsakomybės už socialinę apsaugą senatvėje perkėlė privačiam sektoriui, todėl reikėtų numatyti priemones, kurios pensijų kaupimo sistemos dalyvius apsaugotų nuo pensijos sumažėjimo. Viena iš tokių priemonių gali būti pensijų kaupimo dalyviams sukakus senatvės amžiui leisti privačiuose fonduose sukauptą kapitalą susigrąžinti į socialinio draudimo pensijų sistemą. Taip pat, galima būtų numatyti, kad privatūs pensijų fondai mokėtų kompensacinę išmoką, kurios pagalba visų pensijų suma nebūtų mažesnė nei viena socialinio draudimo pensija.

2013 m balandžio 16 d.

LITERATŪRA

1. Specialioji literatūra, mokslo publikacijos

1. Aidukaitė J., Bagdanova N., Guogis A. Gerovės valstybės kūrimas Lietuvoje: mitas ar realybė. Vilnius: Lietuvos socialinių tyrimų centras, 2012.
2. Bailliu J., Reisen H. Do funded pensions contribute to higher aggregate savings? A cross-country analysis // <http://www.oecd.org/dev/1922501.pdf>.
3. Barr N., Diamond P.A. Reforming Pensions// http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=1315444#.
4. Bartkus A. Lietuvos ir Latvijos antros pakopos kaupiamųjų pensijų fondų ypatumų įvertinimas // Ekonomika. 2007, Nr. 78.
5. Bernotas D., Guogis A. Globalizacija, socialinė apsauga ir Baltijos šalys. Vilnius: Mykolo Romerio Universitetas, 2006.
6. Biggs A.G., Brown J.R., Springstead G. Alternative methods of price indexing social security: implications for benefits and system financing // <http://www.nber.org/papers/w11406>.
7. Bitinas A. Lietuvos pensijų sistemos modelis ir pensijų garantijų perspektyvos // Jurisprudencija. 2008, Nr. 8 (10).
8. Bitinas A. Lietuvos pensijų sistemos modelis: teisiniai aspektai ir valdymas // Viešasis administravimas. 2008, Nr. 4.
9. Bitinas A. Pensijų sistemos reformos Prancūzijoje // Tiltai. 2007, Nr. 2.
10. Bitinas A. Pensijų sistemos reformų Italijoje tendencijos ir perspektyvos // Tiltai. 2008, Nr. 4.
11. Bitinas A. Pensijų sistemų reformavimo Europos Sąjungos valstybėse praktiniai aspektai // Viešojo politika ir administravimas. 2006, Nr. 17.
12. Bitinas A. Socialinė apsauga Europos Sąjungoje: pensijų sistemų modernizavimas. // Mes. 2011.
13. Bitinas A., Tartilas J., Litvaitienė J. Socialinės apsaugos teisė: vadovėlis. Vilnius: Mykolo Romerio universiteto Leidybos centras, 2011.
14. Boersch A. Debt Crisis. Aging and public finances. Global Economic Outlook. A Deloitte Research publication // http://www.deloitte.com/view/en_GX/global/insights/deloitte-research/economic-research/globaleconomic-outlook/48d4c097bd5f4310VgnVCM1000001a56f00aRCRD.htm.
15. Gylis P. Pensijų sistema Lietuvoje: dilemos ir kontroversijos // Viešojo politika ir administravimas. 2002, Nr. 2.
16. Gudaitis T. Lietuvos pensijų sistemos reformos vertinimas: nuo koncepcijos iki pirmųjų anuitetų. // Organizacijų vadyba. 2009, Nr. 49.
17. Gudaitis T. Pensijų sistemos reformos rezultatų vertinimas (Lietuvos atvejis) // Socialiniai mokslai, ekonomika. 2010, Nr.4.
18. Gudaitis T. Senatvės pensijų sistemos modelių teorinė analizė. // Organizacijų vadyba. 2009, Nr. 50.
19. Guogis A. Dėl libertarizmo reikšmės vystantis socialinei atskirčiai: pensijų reformų atvejis // <http://www.balsas.lt/naujiena/178500>.
20. Guogis A. Kai kurie korporatyvinės socialinės atsakomybės ir socialinio teisingumo aspektai // Viešojo politika ir administravimas. 2006, Nr. 18.
21. Guogis A. Socialinės politikos modeliai. Vilnius: Eugrimas, 2000.
22. International Labour Office. Pension reform in the Baltic states. Budapest // <http://www.apapr.ro/images/BIBLIOTECA/reformageneralitati/ilo%20baltics%202006.pdf>.
23. Lazutka R. Lietuvos pensijų sistemos vystymosi ilgalaikių tendencijų bei joje numatomų pokyčių įtakos Lietuvos viešųjų finansų tvarumui tyrimo ataskaita // <http://www.socmin.lt/index.php?1606775163>.
24. Lazutka R. Lietuvos socialinio draudimo pensijų dalinio privatizavimo tikslai ir rezultatai // Ekonomika. 2008, Nr. 82.
25. Lazutka R. Pensijų ekonomikos principai. // Pinigų studijos. 2002, Nr.4.
26. Lazutka R. Pensijų sistemų raida Lietuvoje // Filosofija, sociologija. 2007, Nr. 2.

27. Lietuvos laisvosios rinkos instituto analizė. Kodėl Lietuva turėtų tęsti pensijų reformą? // http://www.lrinka.lt/index.php?act=main&item_id=4189.
28. Maciulevičius J. Socialinės apsaugos teisės principų samprata ir jų reikšmė reguliuojant socialinės apsaugos santykius // Jurisprudencija. 2004, Nr. 56(48).
29. Medaiskis T. Antroji pensijų pakopa. Dalyvauti ar ne ? // <http://iq.lt/komentarai/antroji-pensiju-pakopa-dalyvauti-ar-ne-2>.
30. Palmer E., Fox L. Latvian pension reform. Social report // <http://siteresources.worldbank.org/SOCIALPROTECTION/Resources/SP-Discussion-papers/Pensions-DP/9922.pdf>.
31. Pension schemes and pension projections in the EU-27 Member States - 2008-2060// http://ec.europa.eu/economy_finance/publications/publication16034_en.pdf.
32. Pieters D. Įvadas į pagrindinius socialinės apsaugos principus. Vilnius: Eugrimas, 1998.
33. Salminen K.. Pension scheme in the making. A Comparative Study of the Scandinavian Countries. Helsinki: The Central Pension Security Institute, 1993.
34. Skučienė D., Gataūlinas A. Lietuvos socialinio draudimo kompensuojamoji gerovė lyginant su ES šalimis// <http://socialinis-darbas.mruni.eu>.
35. Skuodis M. Naujųjų Europos Sąjungos valstybių narių gerovės režimų vieta tradicinių Europos socialinių modelių tipologijoje // Filosofija. Sociologija, 2009, T.20, Nr.2
36. Tartilas J. Socialinės saugos pagrindai. Vilnius, 2005.
37. Van der Noord P., Herd R. Pension Liabilities in Seven Major Economies // <http://www.oecd-ilibrary.org/docserver/download/5lgsjhvj87r8.pdf?expires=1364936640&id=id&accname=guest&checksum=91BA20BDB9F29FBA6EF62A8012772728>; prisijungimo laikas: 2012-11-12.
38. Vilkas E. Įstrigo pensijų įstatymas// <http://www.verslobanga.lt/lt/leidinys.printer/3cf34bb818643>.
39. Willmore L. Three Pillars of Pensions? A Proposal to End Mandatory Contributions // http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=233586.
40. World Population Prospects. <http://esa.un.org/unpd/wpp/country-profiles/pdf/440.pdf>.

2. Norminė medžiaga

2.1. Įstatymai

1. Lietuvos Respublikos valstybinio socialinio aprūpinimo sistemos pagrindų įstatymas // Valstybės žinios. 1990, Nr. 32-761.
2. Lietuvos Respublikos valstybinio socialinio draudimo įstatymas // Valstybės žinios. 1991, Nr. 17- 447; 2004, Nr.171-6295.
3. Lietuvos Respublikos valstybinių socialinio draudimo pensijų įstatymas // Valstybės žinios. 1994, Nr. 59-1153; 2005, Nr.71-2555.
4. Lietuvos Respublikos valstybinių socialinio draudimo senatvės pensijų išankstinio mokėjimo įstatymas // Valstybės žinios. 2003, Nr. 114-5116.
5. Lietuvos Respublikos socialinių išmokų perskaičiavimo ir mokėjimo laikinasis įstatymas // Valstybės žinios. 2009, Nr. 152-6820.
6. Lietuvos Respublikos valstybinių socialinio draudimo senatvės ir invalidumo pensijų dalies išmokėjimo įstatymas // Valstybės žinios. 2007, Nr. 120-4880.
7. Lietuvos Respublikos papildomo savanoriško pensijų kaupimo įstatymas // Valstybės žinios. 1999, Nr. 55-1765.
8. Lietuvos Respublikos pensijų sistemos reformos įstatymas // Valstybės žinios. 2002, Nr. 123-5511.
9. Lietuvos Respublikos pensijų kaupimo įstatymas // Valstybės žinios. 2002, Nr. 75-3472.
10. Latvijos Respublikos valstybinių pensijų įstatymas // Latvijas Vestnesis. 1995, Nr. 182 (465).
11. Latvijos Respublikos valstybinių pensijų ir pašalpų mokėjimo nuo 2009 - 2012 metų įstatymas // Latvijas Vestnesis. 2009, Nr.100 (4086).
12. Latvijos Respublikos išskaičiuotų pensijų grąžinimo įstatymas // Latvijas Vestnesis. 2010, Nr. 16(4208).

13. Latvijos Respublikos privačių fondų įstatymas // Latvijas Vestnesis. 1997, Nr. 150/151(865/866).
14. Latvijos Respublikos Valstybinių pensijų fondų įstatymas // Latvijas Vestnesis. 2000, Nr. 78/87 (1989/1998).

2.2. Konstitucinio Teismo nutarimai

1. 2002 m. balandžio 23 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos vidaus reikalų, specialiųjų tyrimų tarnybos, valstybės saugumo, krašto apsaugos ir prokuratūros pareigūnų ir karių valstybinių pensijų įstatymo (2000 m. gegužės 2 d. redakcija) 7 straipsnio 1 ir 2 dalių, 16 straipsnio 6 dalies ir 9 dalies 2 punkto atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai, taip pat dėl Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1995 m. sausio 20 d. nutarimu Nr. 83 „Dėl vidaus reikalų, valstybės saugumo, krašto apsaugos bei prokuratūros sistemų pareigūnų ir karių valstybinių pensijų skyrimo bei mokėjimo nuostatų patvirtinimo ir tarnybos laiko, kurio reikia procentiniam priedui už išarnautus metus gauti, nustatymo“ patvirtintų vidaus reikalų, valstybės saugumo, krašto apsaugos bei prokuratūros sistemų pareigūnų ir karių valstybinių pensijų skyrimo bei mokėjimo nuostatų (1998 m. lapkričio 20 d. redakcija) 31.3 punkto atitikties Lietuvos Respublikos vidaus reikalų, specialiųjų tyrimų tarnybos, valstybės saugumo, krašto apsaugos ir prokuratūros pareigūnų ir karių valstybinių pensijų įstatymo (2000 m. gegužės 2 d. redakcija) 7 straipsnio 1 daliai“ // Valstybės žinios. 2002, Nr.43-1636.
2. 2002 m. lapkričio 25 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos diplomatinės tarnybos įstatymo 69 straipsnio 2 dalies, Lietuvos Respublikos valstybinio socialinio draudimo įstatymo 4 straipsnio (2000 m. kovo 16 d. redakcija) 1 dalies 9 punkto ir Lietuvos Respublikos valstybinių socialinio draudimo pensijų įstatymo 2 straipsnio (1999 m. gruodžio 16 d. redakcija) 1 dalies 5 punkto bei 23 straipsnio (1994 m. gruodžio 21 d., 2000 m. gruodžio 21 d., 2001 m. gegužės 8 d. redakcijos) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“ // Valstybės žinios. 2002, Nr.113-5057.
3. 2012 m. vasario 6 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos teisės aktų nuostatų, kuriomis reguliuojamas pensijų perskaičiavimas ir mokėjimas valstybėje susidarius itin sunkiai ekonominei, finansinei padėčiai, atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“ // Valstybės žinios. 2012, Nr.109-5528.
4. 2009 m. gruodžio 21 d. Latvijos Respublikos Konstitucinis Teismas sprendimas „Dėl įstatymo " Dėl valstybinių pensijų ir pašalpų mokėjimo nuo 2009 - 2012 metų" 2 straipsnio 1 dalies ir 3 straipsnio 1 dalies atitikties Latvijos Konstitucijos 1 ir 109 straipsnių“ // Latvijas Vestnesis. 2009, Nr. 201 (4187).

2.3. Poįstatyminiai teisės aktai

1. Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1994 m. lapkričio 18 d. nutarimas Nr. 1156 „Dėl Valstybinių socialinio draudimo pensijų skyrimo ir mokėjimo nuostatų patvirtinimo“ // Valstybės žinios. 1994, Nr. 91- 1981.
2. Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2000 m. kovo 23 d. nutarimas Nr. 339 „Dėl valstybinio savanoriškojo socialinio pensijų draudimo taisyklių patvirtinimo“ // Valstybės žinios. 2000, Nr. 26-696.
3. Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2000 m. balandžio 26 d. nutarimas Nr. 465 „Dėl pensijų sistemos reformos koncepcijos“ // Valstybės žinios. 2000, Nr. 36-998.
4. Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2008 m. vasario 26 d. nutarimas Nr. 144 „Dėl Valstybinių socialinio draudimo senatvės ir invalidumo pensijų dalies sumų išmokėjimo tvarkos aprašo patvirtinimo“ // Valstybės žinios. 2008, Nr. 24-874.
5. Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2010 liepos 1 d. nutarimas Nr. 968 „Dėl sumažintų valstybinių socialinio draudimo senatvės ir netekto darbingumo pensijų kompensavimo tvarkos koncepcijos patvirtinimo“ // Valstybės žinios. 2010, Nr. 82-4333.
6. Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2011 m. liepos 13 d. nutarimas Nr. 884 “Dėl sutikimo reorganizuoti Valstybinio socialinio draudimo fondo valdybos teritorinius skyrius“ // Valstybės žinios. 2011, Nr. 92-4385.

7. Latvijos Respublikos Ministrų kabineto 2001 m. gegužės 27 d. nutarimas Nr. 272 „Dėl valstybių pensijų fondų sistemos valdymo“ // Latvijas Vestnesis. 2003, Nr. 82.

2.4. Europos Sąjungos teisės aktai ir kiti dokumentai

1. 2004 m. balandžio 29 d. Europos Parlamento ir Tarybos reglamentas Nr. 883/2004 „Dėl socialinės apsaugos sistemų koordinavimo“ // OL166 30/04/2004.
2. 2009 m. rugsėjo 16 d. Europos Parlamento ir Tarybos reglamentas 987/2009, nustatantis Reglamento (EB) Nr. 883/2004 dėl socialinės apsaugos sistemų koordinavimo įgyvendinimo tvarką // OL284 30/10/2009.
3. Europos Komisijos komunikatas 2006 m. spalio 12 d. COM (2006) 571. Europos demografinė ateitis: iššūkį paversti galimybe.
4. Europos Komisijos komunikatas 2010 m. liepos 7 d. COM(2010) 365. Žalioji knyga. Adekvačios, tvarios ir saugios Europos pensijų sistemos.
5. Europos Komisijos komunikatas 2012 m. vasario 16 d. COM (2012) 55. Baltoji knyga.
6. Europos Komisijos metinė augimo apžvalga COM (2011) 11.
7. Europos Komisijos metinė augimo apžvalga COM (2012) 815.
8. Europos Parlamento 2011 m. vasario 16 d. rezoliucija P7_TA (2011)0058. Dėl adekvačios, tvarios ir saugios Europos pensijų sistemos. [2012] OL C188 E/03.
9. Tarybos 2012 m. liepos 10 d. rekomendacija, dėl Lietuvos 2012 m. nacionalinės reformų programos su Tarybos nuomone dėl 2012-2015 m. Lietuvos konvergencijos programos. [2012] OL C219/16.
10. Tarybos 2012 m. liepos 10 d. rekomendacija, dėl Latvijos 2012 m. nacionalinės reformų programos su Tarybos nuomone dėl 2012-2015 m. Latvijos konvergencijos programos. [2012] OL C 219/15.

3. Lietuvos Respublikos teismų ir Europos Sąjungos Teisingumo Teismo sprendimai

1. Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2012 m. liepos 23 d. sprendimas administracinėje byloje T.S v. Nacionalinė teismų administracija (byla Nr. A-552 –2747/2012).
2. Vilniaus apygardos administracinio teismo 2013 m. vasario 13 d. sprendimas administracinėje byloje J.R.M. v. Valstybinio socialinio draudimo fondo valdybos Vilniaus skyrius (byla Nr. I-443-484/2013).
3. Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2013 m. kovo 12 d. nutartis administracinėje byloje A.A v. Valstybinio socialinio draudimo fondo valdybos Vilniaus skyrius (byla Nr. A⁵⁵² - 432/2013).
4. Europos Sąjungos Teisingumo Teismo 2012 m. liepos 19 d. sprendimas byloje Doris Reichel-Albert prieš Deutsche Rentenversicherung Nordbayern (byla Nr.C-522/10).
5. Europos Sąjungos Teisingumo Teismo 2010 m. liepos 9 d. sprendimas byloje Ricci ir Pisaneschi prieš Istituto nazionale della previdenza sociale (bylos C-286/09 ir C-287/09).
6. Europos Sąjungos Teisingumo teismo 2010 m. birželio 10 d. sprendimas byloje Tiziana Bruno ir Massimo Pettini ir Daniela Lotti ir Clara Matteucci prieš Istituto nazionale della previdenza sociale. (bylos C-395/08 ir C-396/08).

4. Interneto svetainės

1. Lietuvos Respublikos Seimas // <http://www.lrs.lt>.
2. Lietuvos Respublikos socialinės saugos ir darbo ministerija// <http://www.socmin.lt>.
3. Valstybinio socialinio draudimo fondo valdyba prie Socialinės saugos ir darbo ministerijos// <http://www.sodra.lt>.
4. Lietuvos darbo birža prie Socialinės saugos ir darbo ministerijos// <http://www.ldb.lt>.
5. Lietuvos Respublikos Valstybės kontrolė // www.vkontrole.lt.
6. Darbo ir socialinių tyrimų institutas// <http://www.dsti.lt>.
7. Europos Sąjungos Socialinės saugos ir darbo direktoratas // http://ec.europa.eu/employment_social/soc-prot/missoc98/english/f_tab.htm.
8. Europos Statistikos biuras (Eurostat) // <http://ec.europa.eu/eurostat>.

9. Statistikos departamentas prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės // <http://www.std.lt>.
10. Tarptautinė Darbo Organizacija // <http://www.ilo-ceet.hu>.
11. Tarptautinė Socialinės Saugos Asociacija // <http://www.issa.int>.
12. Latvijos centrinis statistikos biuras// [http:// www.csb.gov.lv](http://www.csb.gov.lv).
13. Latvijos Respublikos Valstybinė socialinio draudimo agentūra// <http://www.vsaa.lv>.
14. Latvijos Respublikos gerovės ministerija // <http://www.lm.gov.lv>.
15. Latvijos Respublikos Teisingumo ministerija // www.likumi.lv.
16. Europos sąjungos teisė// <http://eur-lex.europa.eu> .
17. Lietuvos vyriausiasis administracinis teismas // www.lvat.lt.

SANTRAUKA

Šio darbo tikslas buvo išanalizuoti pensijų sistemų teorinius aspektus, palyginti Lietuvos, Latvijos ir Europos Sąjungos šalių statistinius duomenis, išanalizuoti Europos Sąjungos institucijų siūlymus, išnagrinėti einamųjų ir kaupiamųjų išmokų pensijų sistemą reglamentuojančią teisinę bazę, atlikti Lietuvoje ir Latvijoje vykdytų pensijų sistemų reformų palyginamąją analizę, nustatyti šių reformų pagrindinius bruožus, privalumus ir trūkumus bei pateikti pasiūlymus tobulinant pensijų sistemą.

Pirmoje dalyje išanalizuotos socialinės saugos tradicijos, išnagrinėti pensijų sistemų finansavimo, administravimo būdai, pateiktos Lietuvos ir užsienio autorių pensijų sistemų modelių klasifikacijos, nustatyti šių parametrų ir modelių trūkumai ir privalumai.

Antroje dalyje atlikta Lietuvos, Latvijos ir ES šalių socialinių ir ekonominių rodiklių lyginamoji analizė parodė, jog Lietuvos ir Latvijos valstybių rezultatai yra panašūs ir palyginus su ES 27 šalimis, akivaizdžiai žemesni. Ypač didelis skirtumas socialinės apsaugos bei pensijų finansavime, t.y. abi valstybės šiai sričiai lėšų skiria žymiai mažiau nei kitos ES valstybės. Kaip rodo, Lietuvos ir Latvijos dabartiniai ir ankstesni ekonominiai statistiniai duomenys, abiejų šalių pensijų sistemos yra priklausomos nuo dirbančiųjų ir išmokas gaunančių asmenų santykio, demografinių pokyčių, šalių ekonominės situacijos, neproporcingai priimtų didelių įsipareigojimų taip pat ir pasaulio ekonomikos. Atsižvelgiant į minėtus veiksnius, šiuo metu analizuojamose šalyse egzistuoja socialinio draudimo biudžeto subalansavimo problema, t.y. išlaidos viršija pajamas. Todėl Lietuvai ir Latvijai, vykdant pensijų sistemų reformas, reikėtų atsižvelgti į Europos Sąjungos institucijų siūlomas rekomendacijas, kuriose pabrėžiama, kad norint pagerinti pensijų sistemų saugumą būtina mažinti nedarbo lygį, skatinti vyresnio amžiaus žmonių užimtumą bei didesnę darbo jėgos produktyvumą, sukurti papildomas pensijų kaupimo sistemas, reguliuoti ankstyvo išėjimo į pensiją galimybes, skatinti naudotis papildomomis pensijų schemomis, diegti lanksčias darbo formas, investuoti į ligų prevenciją, skatinti sveiką ir aktyvų senėjimą.

Palyginus Lietuvoje ir Latvijoje vykdytas pensijų sistemų reformas, darytina išvada, kad pagrindiniai tikslai buvo užtikrinti pensijų sistemos finansinį tvarumą bei esamomis sąlygomis išlaikyti tinkamą pensijų lygį. Todėl, įgyvendinant šią užduotį, buvo derinami einamųjų išmokų ir kaupiamųjų pensijų finansavimo modeliai tarpusavyje, kas ateityje turėjo užtikrinti teigiamą poveikį pensijų dydžiui bei socialinio draudimo biudžeto subalansavimui. Tačiau, atsižvelgiant į esamą pensijų lygį bei socialinio draudimo fondo biudžeto deficitą, darytina išvada, kad Lietuvoje ir Latvijoje papildomai įvesta kaupiamųjų pensijų sistema šiuo metu neišsprendė esamų problemų. Taip pat sunku prognozuoti ar dalinis socialinio draudimo pensijų sistemos privatizavimas pačiai sistemai ir pensijų fondų dalyviams ilgalaikėje perspektyvoje bus naudingas.

Pagrindiniai žodžiai: pensijų sistema, pensijų sistemos reforma, demografiniai rodikliai, einamųjų išmokų sistema, kaupiamųjų išmokų sistema, pensijų fondai, pensijų fondų dalyviai.

**COMPARATIVE ANALYSIS OF PENSION SYSTEM REFORMS IN LITHUANIA
AND LATVIA
JURATE VYSOCKIENE
SUMMARY**

The main purpose of this work is to analyze theoretical aspects of pensions, compare statistical data of Lithuania, Latvia and other European Union countries. What is more, analyze suggestions of European Union institutions and examine the current and cumulative pension system of payments that regulates the legal base. Also, to do the analysis of pension system reforms in Lithuania and Latvia, determine the main features, benefits and weaknesses of it and make a proposition of how to improve the pension system.

The first part contains analyzed social security traditions, examined financing and administration of pension systems, presents classification of pension systems by Lithuanian and foreign authors, also determines the benefits and weaknesses of these parameters and models.

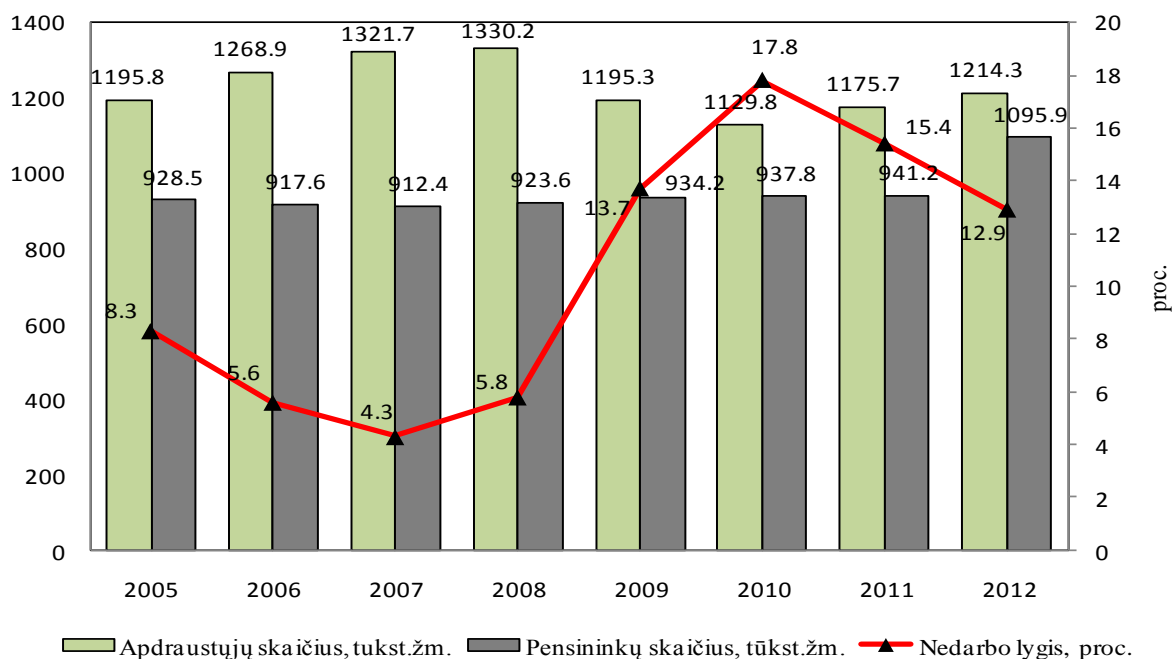
The second part which contains the analysis of social and economic indicators has shown that Lithuania's and Latvia's results are similar, but compared to other EU 27 countries are obviously inferior. What is more, the analysis shows huge difference between financing of the pensions and social security, i.e. both countries allocate significantly less funds to this area than other EU countries. As the current and previous statistical economic data of Lithuania and Latvia shows the pension systems of both countries depends on ratio of people working and receiving payments, demographical changes, economic situation of the countries, disproportionately large commitments adopted, and global economy. A conclusion can be drawn from the given factors that there is an issue of social insurance budget-balancing, i.e. expenditures exceed income. Therefore, doing pension system reforms Lithuania and Latvia should take into account the recommendations of European Union institutions, which emphasizes, that to increase pension system security, it is necessary to decrease unemployment, foster older people to be active in the labor market and increase labor productivity, create additional pension accumulation schemes, regulate early retirement options, invest to the disease prevention, promoting healthy and active aging.

By comparing pension system reforms in Lithuania and Latvia the conclusion was made, that the main objectives were, to ensure pension system financial sustainability and make proper pensions level by current conditions. Therefore, carrying out this task there was combined use of current transfers and accrual pensions financing. This should have ensured positive impact of the amount of pensions and balance the budget of social security in the future. However, taking in consideration present pension level and budget of social security, the implications can be made, that an extra installed pension system in Lithuania and Latvia did not resolve current problems. Also it is hard to forecast, if privatization of the funds of part social insurance pension security would be useful for the system and funds participants in long-term perspective.

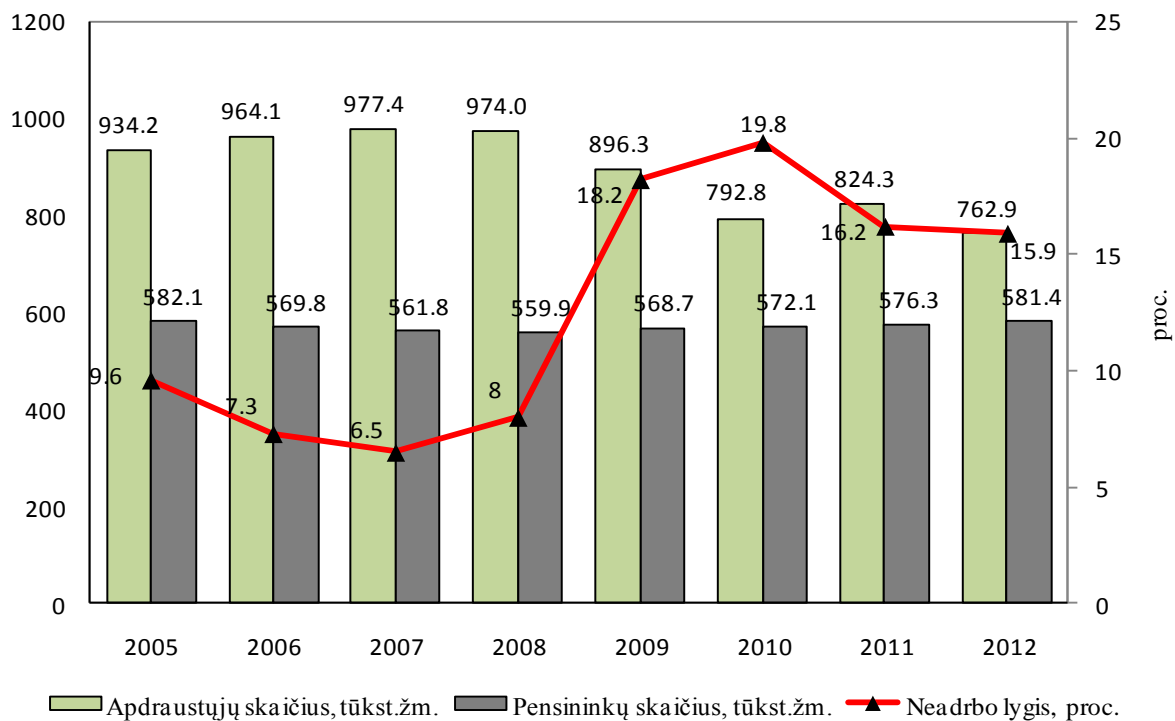
Main words: pension system, pension system reform, demographical indicators, the current payment system, cumulative payment system, pension funds, participants of pension funds.

PRIEDAI

Magistrinio darbo „Pensijų sistemų reformų lyginamoji analizė Lietuvos ir Latvijos valstybėse“
1 priedas

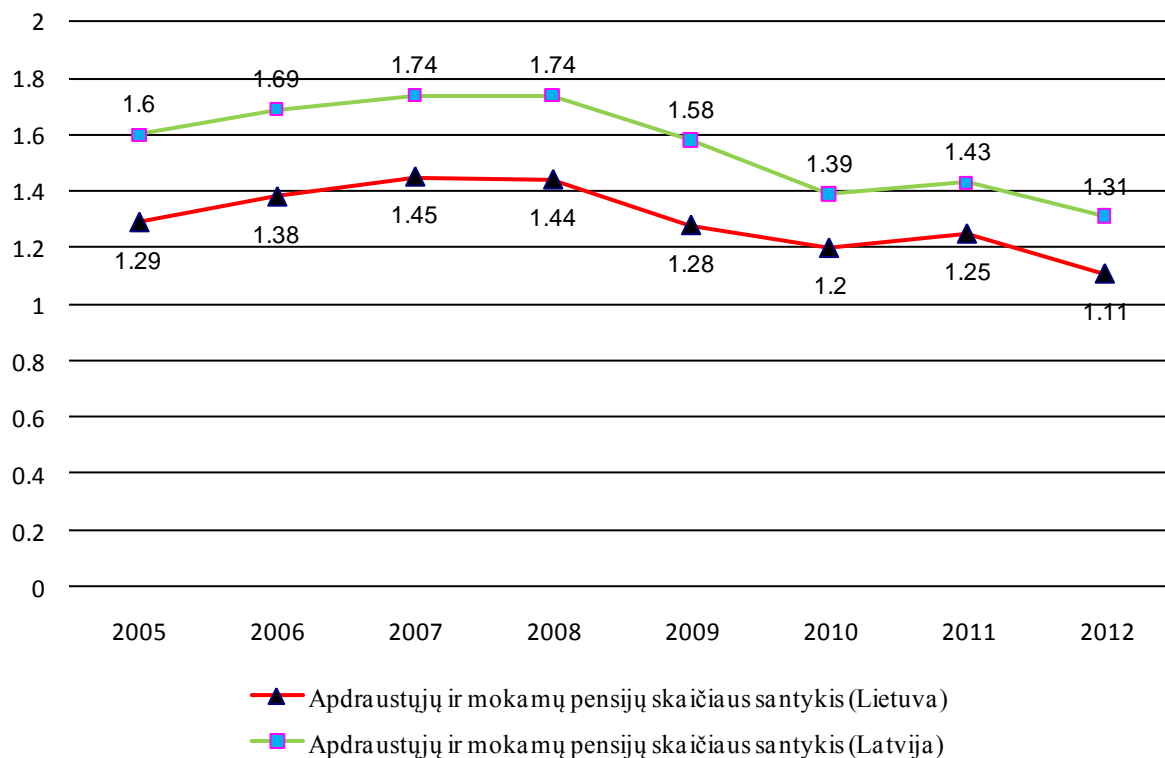

1 pav. Apdraustųjų asmenų, pensininkų ir nedarbo lygio kitimas Lietuvoje 2005 - 2012 m.

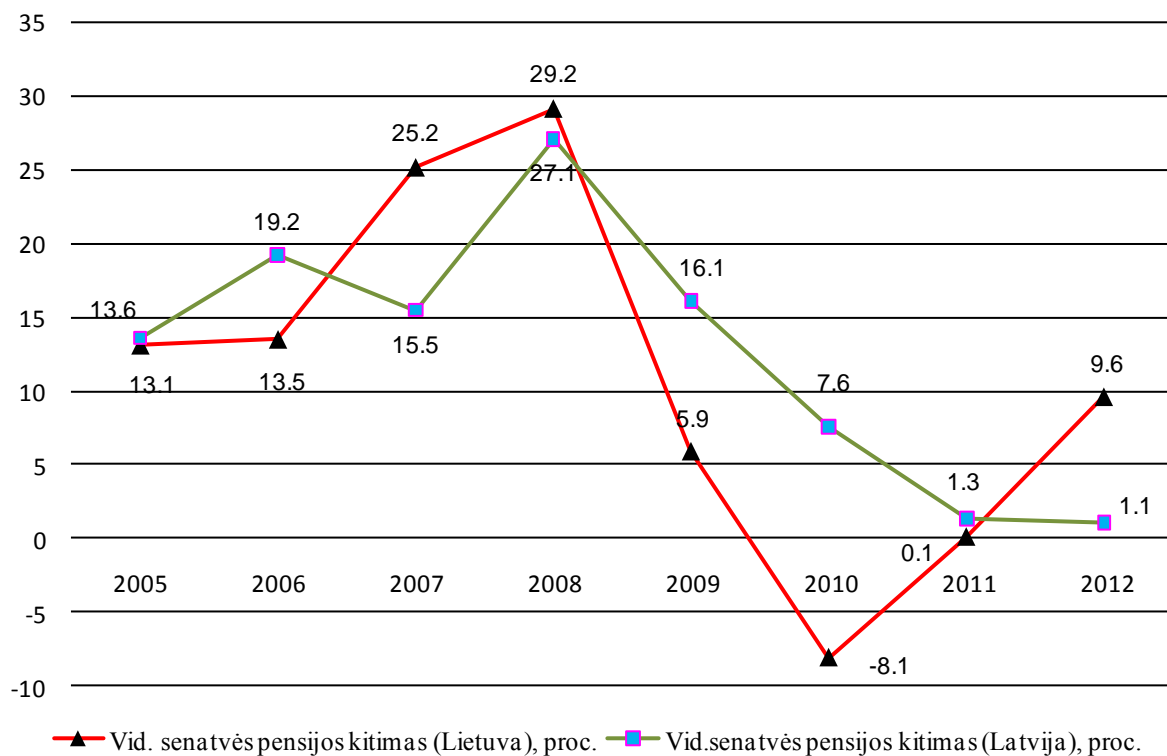

2 pav. Apdraustųjų asmenų, pensininkų ir nedarbo lygio kitimas Latvijoje 2005-2012 m.

Magistrinio darbo „Pensijų sistemų reformų lyginamoji analizė Lietuvos ir Latvijos valstybėse“
2 priedas

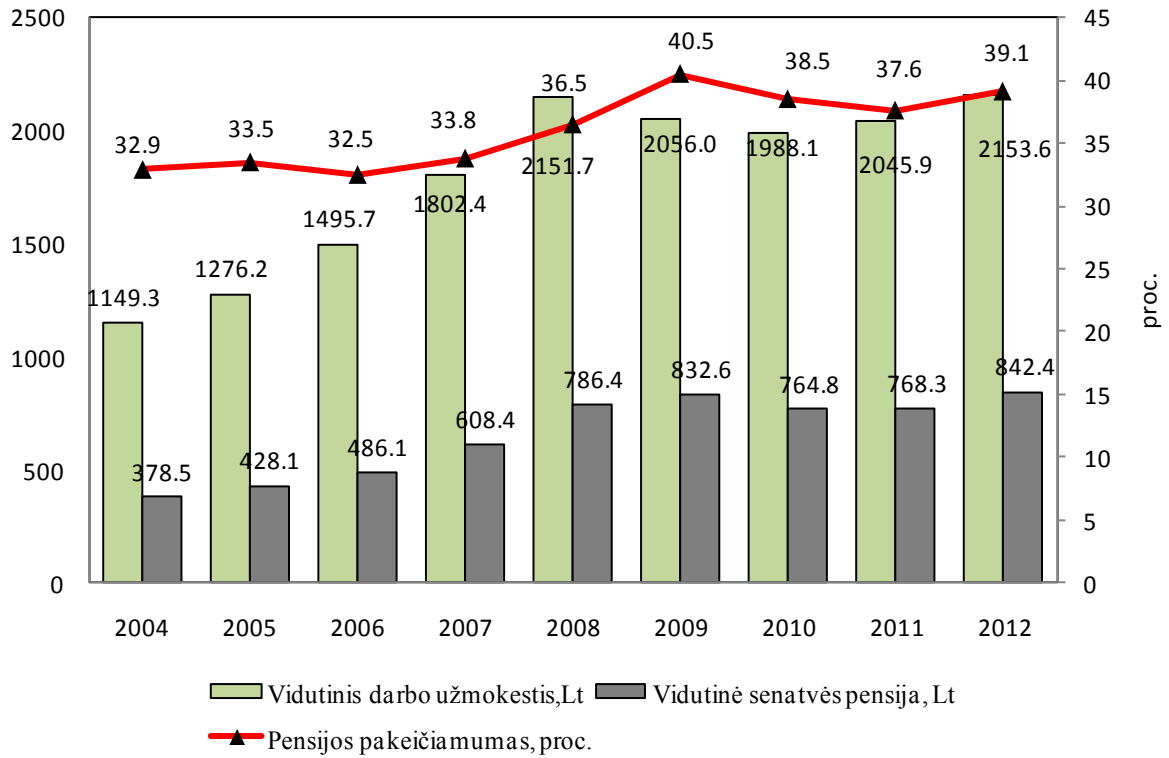

1 pav. Apdraustųjų ir mokamų pensijų skaičiaus santykio kitimas 2005-2012 m. (Lietuva, Latvija)

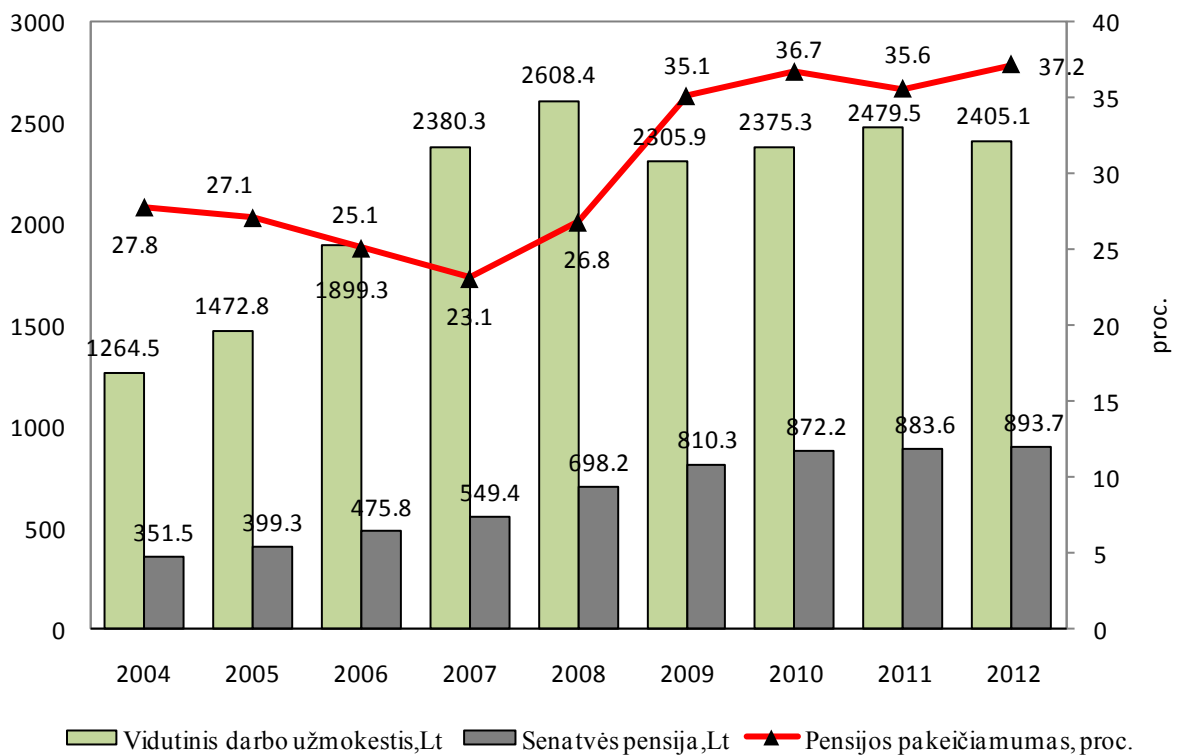

2 pav. Senatvės pensijos kitimas 2005-2012 m. (Lietuva, Latvija)

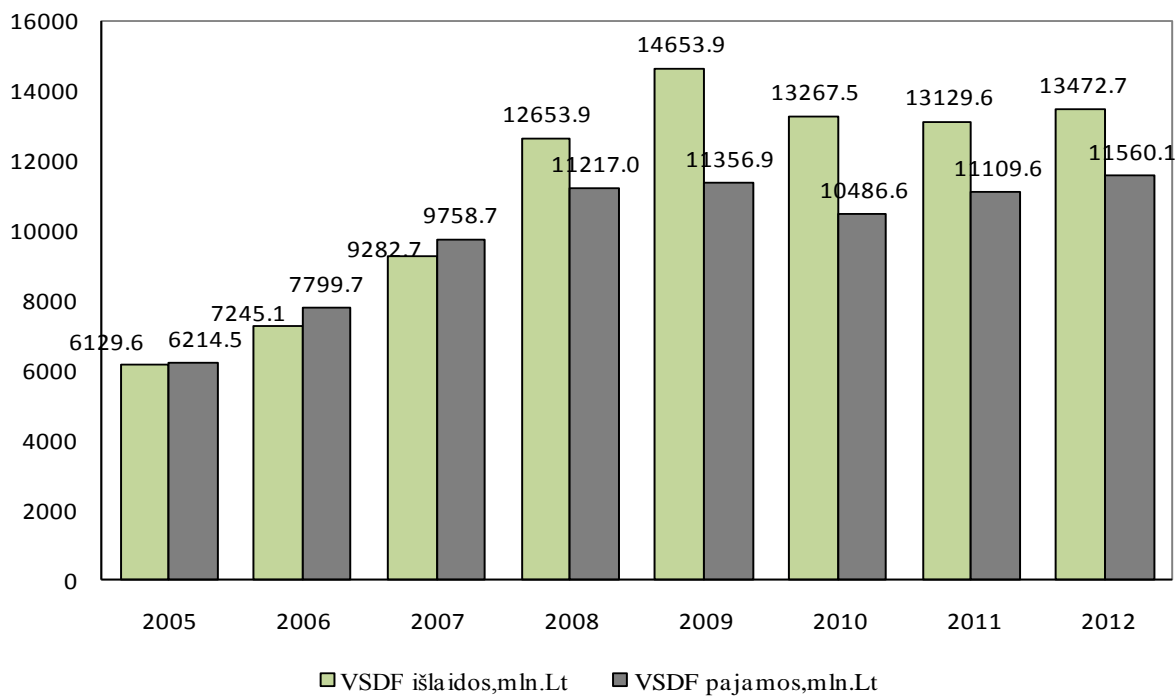
Magistrinio darbo „Pensijų sistemų reformų lyginamoji analizė Lietuvos ir Latvijos valstybėse“
3 priedas

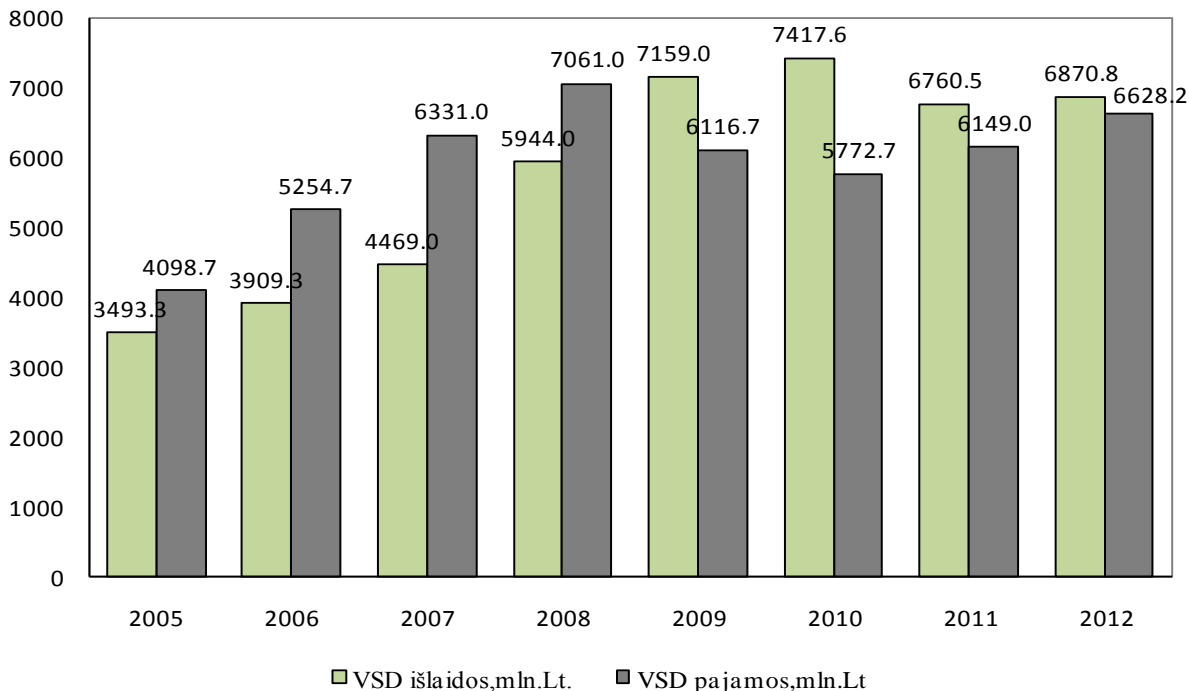
1 pav. Vidutinės senatvės pensijos ir vidutiniu darbo užmokesčio kitimas Lietuvoje 2004-2012m.

2 pav. Vidutinės senatvės pensijos ir vidutinio darbo užmokesčio kitimas Latvijoje 2004-2012 m.

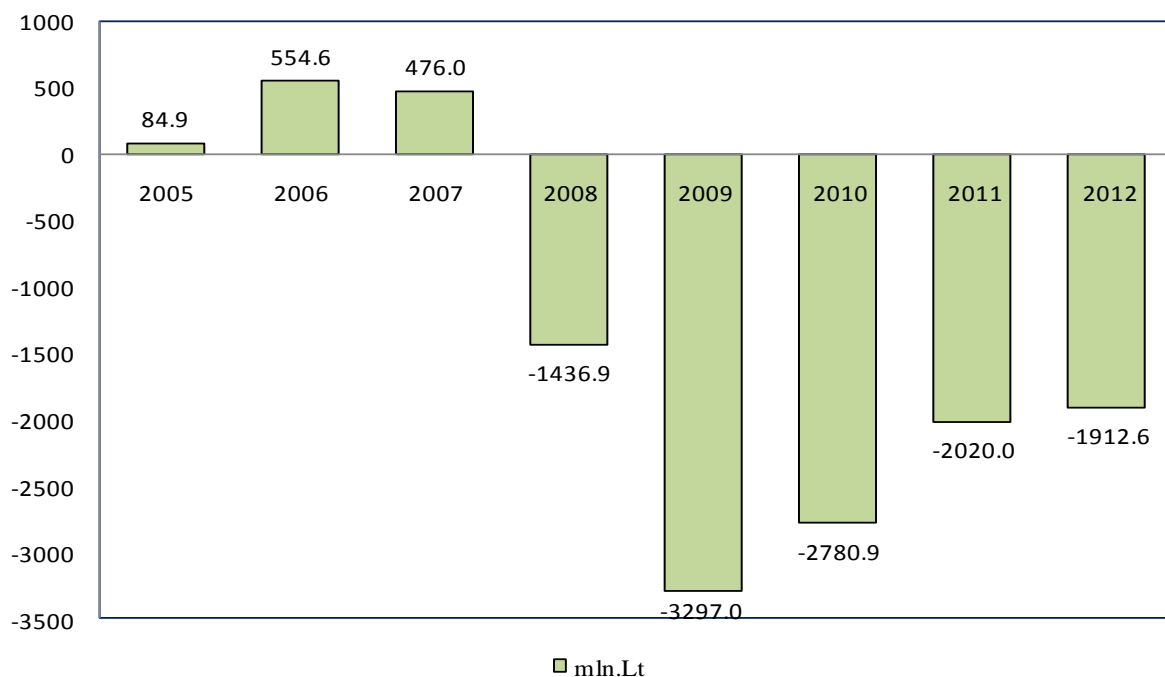

1 pav. VSDF pajamų ir išlaidų kitimas Lietuvoje 2005-2012 m.

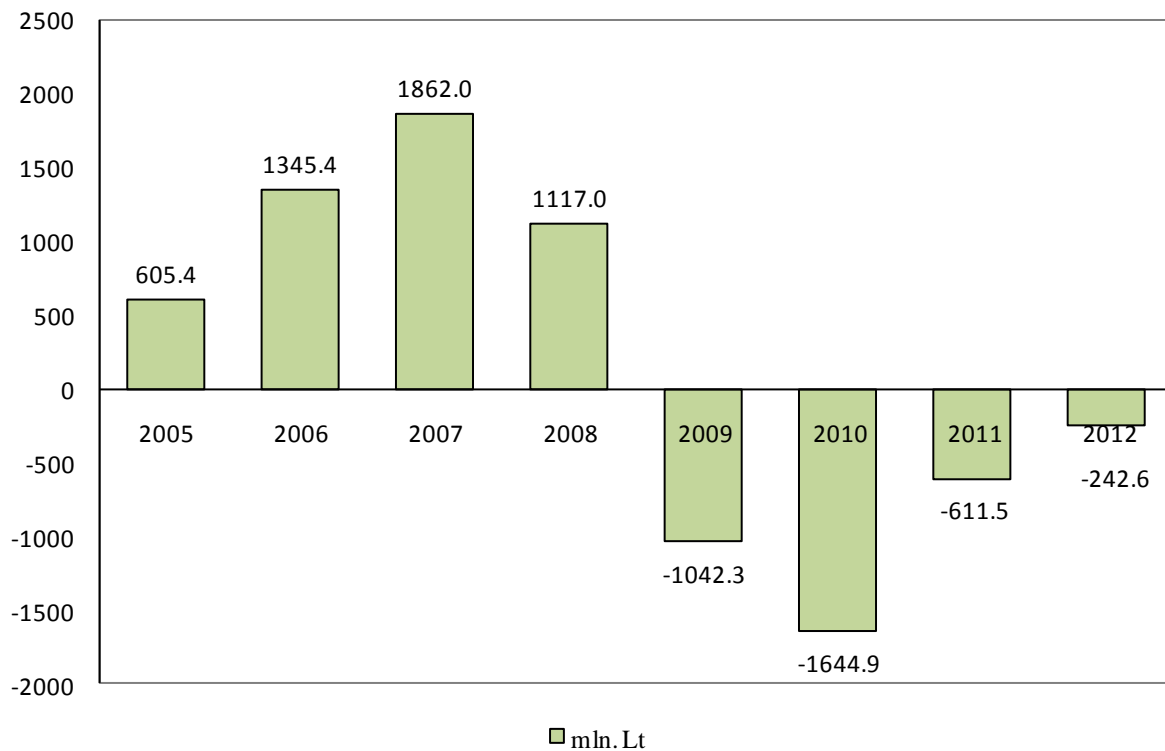

2 pav. VSD išlaidų ir pajamų kitimas Latvijoje 2005-2012 m.

Magistrinio darbo „Pensijų sistemų reformų lyginamoji analizė Lietuvos ir Latvijos valstybėse“
5 priedas

1 pav. VSDF veikla 2005-2012 m.(Lietuva)

2 pav. VSDA veikla 2005-2012 m. (Latvija)